

PRAE 2019/1. BETEGSÉG

Előszó	002	
Gerevich András verse	003	
Simon Bettina versei	004	
Maklári Judit verse	006	
Horváth Imre Olivér versei	007	
Zalán Tibor regényrészlete	009	
Tatár Sándor versei	024	
Pótó Júlia: Babits és a röntgen. A röntgenteknológia első évtizedei és korai kulturális interpretációi	027	
Hegedűs Máté: Idegesség az 1900 körüli magyar novellairodalomban	040	
Gyurász Marianna versei	048	
Mohácsi Balázs versei	050	
Eszenyi Fanni versei	052	
Vas Máté versei	054	
Németh Gábor Dávid versei	057	
Mécs Anna novellája	059	
Juhász Tibor verse	062	
Bartal Mária: A betegség reprezentációi a kortárs magyar költészetben (Németh Zoltán, Takács Zsuzsa és Schein Gábor köteteiben)	064	
Ureczky Eszter: A betegség groteszk fenomenológiája – Giorgio Pressburger <i>A fehér közők törvénye</i> című elbeszéléskötetében	079	
Telléry Márton novellája	092	
Ádám Gergő novellája	097	
Lovas Sz. Judit versei	104	
Bányai Tibor Márk versei	106	
Sütő Csaba András verse	108	
Sebők György versei	109	
Láng Eszter versei	110	
Kabai Zoltán verse	113	

Előszó a Prae Betegség- számához

Az irodalom történetét jószerével végigköveti a betegségek története. Az irodalmat minden időben foglalkoztatta a betegség, a test (el)romlásának, valamint megjavításának, gyógyításának témája, a világirodalom és természetesen a magyar irodalom tele a bajok, nyavalyák, nyűgök, súlyos kórok és lefolyásuk, továbbá kezelésük bemutatásával, leírásával, de szellemi-lelki feldolgozásával, a korporális valóság interpretációjával és megértésével is.

Ezzel párhuzamosan ugyanilyen fokozott érdeklődés kíséri a gyógyászat, illetőleg az orvostudomány fejlődését, a testi-lelki betegségek kúrálásának mind korszerűbb módszereit. A vonatkozó tudományos technológiák megismerése és értelmezése, a test gyógyításában és megjavításában játszott szerepük konkrét és szellemi hatásai ennek megfelelően nem kizárólag a medicina diszciplináris mezején jelentkeznek igen meghatározó módon, hanem a humán, valamint a kultúratudományokban.

Jelen lapszám a betegség diskurzusának örök aktualitásához járul hozzá részben szépirodalmi összeállításával (a Betegség ikonnal ellátott blokkban), részben irodalom- és kultúratudományos elemzéseivel, párbeszédbe léptetve nem csupán irodalmi művet és értelmezőjét a kórokról, nyavalyákról gondolkodván, de az irodalom- és kultúraértést az orvostudományi technológiák mélyebb, korszakokra jellemző (be)fogadásával. A tanulmányok a Fialat Írók Szövetsége, valamint az ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszékének együttműködésében megvalósult, *Irodalom és betegség* című konferenciáján hangzottak el, jelen írások az előadások szerkesztett, bővített változatai.

Gerevich András

Tájtest

Gerevich András

Tájképen a pipacsok, virulnak
a hasadon a piros pöttyök és foltok.
Nem a szenvedélyed vulkanikus,
hanem a húgycsővedben a fertőzés
csípett olyan fájdalommal,
mintha láva törne ki a péniszedből.
Rózsabimbóvá ért a makkod,
a bíbor bőr szirmokként hámlik le, rétegesen.
A betegség, mint a láva, veszi birtokba a testedet.
Leégeti a gyulladás a húsodat,
belőled csak egy metafora marad.

Simon Bettina

Csokoládé

Nem tudtam elmondani, hogy nem azért látogatom meg, mert hiányzik, hanem mert nem szeretnék tőle elbúcsúzni, amikor eljön az ideje, és mások egyedül a búcsút látják benne. Mielőtt lebontják, mindenki eljön, hogy még egyszer lássa, és akik tudják, hogy lesz egy utolsó év, végig vele maradnak. Milyen jó lesz úgy elbúcsúzni, hogy még nincs vége, mert minden kisebb eltávolodás felér egy rendes összeomlással. Ilyesmiken gondolkoztam, mert nem tudtam, mennyit beszélgetünk majd. Búcsú helyett, pedig fölösleges. Mint a csokoládé. Odaadta a kedvencét is, én meg nem fogtam fel, hogy a nővéreket csokoládéval tömik a betegek. Vittem minden alkalommal. Vagy ha nem is minden alkalommal, csak néhányszor, legalább egyszer. Tényleg bementem meglátogatni.

A láb nélküli férfiakhoz

Simon Bettina

A láb nélküli férfiakat szeretem.
Szeretem, hogy nem tudok járni
hosszabb ideig
férfiakkal, csak ha nincs lábuk.
Szeretem bennük, hogy ők tényleg
nem tudnak járni. Persze azt is,
ahogy csodálják a teljesen átlagos lábam,
pedig mindenkié egy kicsit másmilyen, és,
hogy bizonyos napokon undorodnak tőle,
pedig mindenkinek ugyanolyan nagyjából.
Szeretem, hogy sokkal magasabb vagyok
náluk, és amíg ők fekszenek a földön, én
szabadon járkálgatok. De nem
szeretem a citromhéjjal bedörzsölt comb-
költészetet!

Maklári Judit

Munkavédelmi ruházat

Fel a fehéret.
Műszer másik végén
ambuláns lap íz.
Itt vagyok,
Isten magva,
Ördög petéje.

Annak lába nyoma
szép a hegyeken,
aki örömet hirdet.
Metszést rosszul húzni,
vasas íz rossz szájüregben
marja a zománc ártatlanságát,
akkor vesztes vagy,
vesztesek halottaid,
vesztes anyád méhe,
és vesztes én,
aki felvettelek,
gyógyító külalak.

Horváth Imre Olivér

Beteg a vers

Bár a torkom fáj, a jobb kezem kímélem,
béna vagyok ballal, úgyhogy nézem tétlen,
hogy mindazt a gondos munkát teljesíted,
mit szükség és lelkifurdalás erőltet.

Értem én, hogy lassan erősödnöm kéne,
szintre hozni magam: test egyenlő elme,
mégis inkább nézem, hogy kiporszívózol,
port törölsz, rendet raksz stb. az ágyból.

Arcomból olvasol, érted, amit érzek
(infra pillantások, hasznos érintések),
minden szó javaslat: köptetőt bevenni,
oldd a nyákot, teljen csordultig a fecni.

Hendikeppel kell az életemmel élnem,
karnyújtásra tőled, mégis hat láb mélyen.

Ádám rettegése

Zöld, mint a méreg a paradicsom szára,
cisztás a citrom, és golyvás a gomba,
minden hüvely borsó időzített bomba –
fertőző fürtökben tekereg a flóra,

nem lehet bárhonnan bármilyen ember –
nem tudni, naspolya vagy falat napalm az,
mit majszolunk – halálos halmaz
kelésünk-fekvésünk, fojtogat a kender,

és mégis – nincsen nagyobb nemezis
a napnál, már akkor döf, ha dereng,
sejlik a sugár a múltban – mint ma,

ellened az eső, és száll a szél is –
a kert pompájában lágypolimer leng,
és középen lédús, túlcseppen a klíma.

Wasf

Szívjuk szenvedélyesen és függőn,
napi két dobozzal, ahogy illik.
Besárgult a fogunk, mint a függöny,
sötét ablak párkányára omlik.

Mindkét tüdő komor, önemésztő,
kormos, mint a háztetőn a pala.
Szemcsés lett a ráapplikált méasztól
mind a házak, mind az erek fala.

Mikor egymás testét már lelaktuk,
leszokunk, és szabad az aorta:
újravakolt, kifestett akvadukt.
Sugárúton mobil jobbágyporta.

Tíz év, mint a nemdohányzó tüdő.
Kitisztul a veled eltelt idő.

Papírváros- szilánkok

(részlet egy lassúdad regényből)

és kaphattad a plakkokat más halálok átélésekor is, vagy inkább a hírektől tudomást szerezve, mert az ember más halálát képtelen, átélni, a saját halálát ugyan igen, de arról meg feltehetően nincs átélés-élménye, a hír csap le rád, annak a híre például, hogy a nagyapád meghalt, az a nagyapád, aki annyit mesélt a Huszelin Rancsicsról, a szerb tisztiszolgáról, hogy már azt hihetted a végén, ő maga volt az a katona a vad hegyekben és ormokon, aki kivágta szép asszonyszeretője szívét, aki miatt a tűző napra kiköttették, böglyökkel és szúnyogokkal formátlanná csipkedtették, karjait kifcamították, s bár az asszony minderről nem tehetett, hacsak nem annyiban, hogy a fiatal férfi képtelen volt elszakadni mámorító testétől szeretkezésük végzetes délutánján, kivágta a halott asszony szívét, akinek az emléket betemették a rettenetes havak, szétszítetták a döglesztően forró napok, és elfújták a goromba szelek, behordták a tengerekbe, és büntetlenül ölte meg, mert a nagy emberi öldöklések idején mit számított egy hegyek között élő magányos fiatal nő, akinek se kutyája, se macskája, csak örvénylő öle és hatalmas szláv szíve, és egy dobozba rejtette a szívét, hogy majd mindörökre magánál tartsa, és a dobozt betemették a rettenetes havak, szétszítetták a döglesztően forró napok, és elfújták a goromba szelek, behordták a tengerekbe, és egy letakart vázába rakta, de a vázát betemették a rettenetes havak, szétszítetták a döglesztően forró napok, és elfújták a goromba szelek, behordták a tengerekbe, és akkor a úgy vette magához, hogy nem temethették be a rettenetes havak, nem szíthatták szét a döglesztően forró napok, és nem fújhatták el a goromba szelek, nem hordhatták bele a tengerekbe, de hogy hova tette, azt senki sem tudta meg, nem is kereste a titkát, mivel nem tudhatott róla, és hurcolta, cipelte magával az intező székekkel hóna alatt a báró földjeire, ahol a cseléd lányok hajlongásából kivillanó térdeket és mélyen lelógó melleit bámulta, az esküvőjén átvérezte fekete kabátját, amiben isten és az emberek előtt örök hűséget esküdött a nagyanyádnak, ez a szív, és takargatta a gyerekei előtt, akik semmit sem tudtak az életéről, legfeljebb annyit, hogy ha volt élete, azt magá-

val viszi majd, számukra felbonthatatlanul, a másvilágra, és a testével fogta föl a téeszésitők ökölcspásait, nehogy a drága szívet verjék szét a megvadult viharkabátos bitangok, és ott rejtegette hosszú éveken keresztül a fehér ingjei alatt, hol, talán a szívébe visszatolva, a gangon ülve, senkivel nem megosztva a gondolatait, legfeljebb az éggel, a felhőkkel és a nappal, és ott volt vele a külön ágyban is, amikor hajnalonta, elutazásaid előtt át kellett menned hozzájuk elkészönni tőle, ott lüktetett a szív a takarója alatt, s talán zokogott is, azt híve, hogy senki sem hallja az éjszakai órán, az asztalon bánatosan pisláskolt a petróleum lámpa, sárga fényt vetve a kitöltött pohárka pálinkára, amelyet meg kellett innod, jelet hagyva az elkövetkező reggelének, amikor felébred, és szemét kinyitva oldalt fordul, és az asztal felé pillant, ellenőrizve, elkészöntél-e tőle, ahogy férfiak elkészönni szoktak a férfaktól, szavak nélkül, csak egyetlen jelzéses gesztussal, s végezetül talán, de nem talán, hanem biztosan, eltemettétek azt az asszonyszívet vele együtt, amikor utoljára nem jött vissza a kórházból, szállnak és füstölnek a szőlőhegyek, motyogta halványan a legutolsó szavait, amikor még meg tudott szólalni, s a legnagyobb ütést akkor kaptad a szívedre, amikor elmondták neked, hogy a mentő csukódó ajtajából még azt kiabálta az otthon maradottaknak, mondják meg neki, és ez neki te voltál, a kedvenc unokája, *visszajövök, vagy visszahoznak*, azt akarta, hogy neked mondják meg, és már nem jött vissza, hanem visszahozták, fekete furgonban hozták vissza, pedig fekete paripák húzta fekete gyászkocsi járt volna neki aranyozott díszítésekkel, te pedig egy ideig haragudtál rá, mert úgy érezted, megcsalt azzal, hogy nem bírta tovább a vergődést az emberi világban, legalább megvárt volna a meghalással, amíg be tudsz menni hozzá a kórházba, pedig örülnöd kellett volna, hogy elment, nem kellett többé a gangon ülnie hétszámra, világtól, élettől, emberektől és sorstól kisémmizetten, elveszítve a külvilág felé szinte minden érdeklődését, és senki sem tudhatta biztosan, emlékezett-e olyankor, amikor nagyon messze nézett, túl a kerten, túl az utcán, talán a zord szerb hegyeken is túl, vajon akkor már a halott asszonnyal élt együtt újra, vagy csak készült el hozzá, menni el, készült a hozzá elvezető nagy utazásra, amelynek végén visszaadhatja végre a szívet neki

és ha erről gondolkodsz, ha egyáltalán gondolkodsz, és nem vagy halott, bár itt fekszel kiterítve a hideg kövezeten, hanyatt, idáig érve el kellett jutnod a felismerésig, az is lehet, hiába jártad körül ezeket a halálokat, mert a plakkok a szívedben, melyek tönkre baszták annak a működését, nem feltétlenül csak a szeretteid elveszítése miatt keletkeztek a koszorúereid falán, és mintha elmosolyodnál önkívületedben is, és megint a nyelv, ez a kurva nyelv, hogy van, hogy az ember szívét koszorúként veszik körül az erek, így már megszületése pillanatában koszorúkat helyez el benne halála előjeleként az élet, előre a halála majdani méltóságát, gyakorlatilag élete fölöslegességét jelezve számára, csak akkor még nem veszi ezt észre, mert a plakkok csak később keletkeznek meg az erek falán, és más mentális okai is lehetnek, mentális, istenem milyen idétlen szavak jutnak már az eszedbe, mentális, felröhögnél, ha magadnál lennél, de menj tovább, és gondolj arra, ütést mérhettek megviselt szívedre például a nők is, megszámlálhatatlan

nő és asszony üthette és ütötte vörös pecsétjét a szívedre, hagyta ott vörös rúzsoltját a szíved fölött, meg a fölött a mellkasodon, és elment mind, ütve érkezésekor, ütve távozásával egy nagyot rajtad, ott a rejtett legbelül, de te bírtad, és nem foglalkoztál azzal, hogy milyen károsodások keletkeztek meg benned, de ha a szív valóban kapcsolatban áll az érzelmekkel, az olyanokkal, mint a szerelem, akkor ők is ludasok a szívfalak elhalását okozó meszes foltok keletkezésében, a szerelmek és a szeretők, hogy a magna materről már ne is beszéljünk, ráadásul, az előbb már beszéltél magadban róla eleget, és gondolkodjál el rajtuk, tűnődj el ezeken, s a felidézés különös tájakra fog elvezérelni, ha idő előtt nem hagyod abba, és már nem tudod abbahagyni, mert benne vagy, menet közben nem lehet kiszállni, és keringeni kezdenek azon a bizonyos széles vásznon a nők, így, összefoglalólag a nők, s a gyűjtőfogalomba beletartoznak a gyerek lányok éppen úgy, mint a lányságukon már kevésbé túlhaladott asszonyok, a legnagyobb merítésed persze e két életkor között volt, naná, fiatal voltál, és ők is fiatalok voltak, s jóllehet korán kezdted egy kései, azaz korosodó, nővel a szerelem fizikai megtapasztalását, hamar visszamenekültél tőle a korod béli lányokhoz, voltál gimnazista, voltak gimnazisták, voltál szép, mert a fiatal fiúkra még rá lehet mondani, hogy szépek, és szépek voltak ők, és jók voltak hozzád, ezek a bimbózó, arany verőfényben lustán felnevelkedő puha léptű lányok, akiknek a szájában nem keseredett meg a vörösbor még akkor sem, ha rögtön elaludtak szeretkezés után, egyszer elhatároztad, hogy listát készítesz a lányokról, azaz, a nőkről, akiket az ágyadba sodort a szél, vagy akik magukhoz engedtek ágyban, réten, erdőben, vonaton, buszon, autóban, raktárban, tanteremben, kollégiumi szobában, szőlőtőkék között, hegyeken, felhőben, padláson, pincében, nyilvános vécében, víztoronyban, szállodai szobában, sátrak gumimatracán, ócska panziókban, bokrok alatt, repülőn, tengerben, barlangban, kölcsönszobák rongyain, négyórás találkahelyeken, árokban, töltésen, zuhanyzóknak, sziklák árnyékában, öltözőben

és sorolnád még, de belefájdul a fejed, ahogy így random helyszínelsz, és a nők valamennyi helyszín fölé fellebegnek, fölöttük kavarnak, egy helyszín fölött akár többen is, sokan is, és nem sorrendben ők sem, ahogy voltak egykor, ahogy egymás után, ritkán egymással párhuzamosan, mert ahhoz jóban kellene lenned az idővel, de az idő neked már régen nem a barátod, ahogy a tér sem az, a helyszínről sem tudod eldönteni, hogy nem színhely-e inkább, mert ha ez utóbbi, akkor az életedet egy nagyrésztben már át- és lejátszott előadásnak kell tekintened, amelynek a szövegkönyvét nem te írtad, hogy aztán a darab írója isten-e vagy ember valaki, arról nem lehet információd, te csak játszsz, játszsz még, de ha sem az idő, sem a tér nem barátod már, azaz, nem boldogulsz el egyikkel sem, akkor te már biztosan nem élsz, csak az nem tisztázható, hogy akkor honnan beszélsz most, mert kétségtelen, hogy ennek a történetnek, ha a szavak és gondolatok szabad folyása esetében beszélhetünk történetről, hogy megidézed őket, előbb a szívedet megrontó vádlottak formájában, hogy aztán semmiféle fegyelmet nem ismerve szétszéledjenek körülötted, áttörve a múltból az emlékezetbe, és az emlékezetből

áttolakodva a mostanba, a szaros jelenedbe, amire pedig egyébként nem is kíváncsiak, te vagy a kíváncsi rájuk, mert egy idő után elfelejtetted, hogy szívrongálással vádoltad meg őket, azért jönnek most megállíthatatlanul, megszámlálhatatlanul, mint népvándorlásokkor a népek, vagy a vetemény pusztítására a gyilkos felhőkben gomolygó sáskarajok, hogy valljanak, rád valljanak, vagy vádolva védjenek, de ez utóbbit csak szeretnéd, mert egyikük sem fog megvédeni, mert szinte valamennyiüket te hagytad el, amelyiket meg nem, azt kényszerítetted arra, hogy elhagyjon téged, kinek lenne hát fontos, hogy mit gondolsz, mit gondoltál, melyik volt nődek volna ez érdekes, s hogy voltak-e ők, sem tudhatod már biztosan, melletted voltak, de voltak-e neked ők, akár egy órára, akár egy napig, vagy száz napig, vagy éveken keresztül te szívta-e előlük életre kapó vámpírként a vérüket, vagy ők habzsolták fel a nedveidet, mint a vágóhidak láthatatlan állatai a kövekre lecsorduló vért, és a régi testek elporladt emléke fölött csak a vértől vörösre festett szájak villámlanak most feléd

és még mielőtt az egykori örömök és gyönyörök illatos, puha és éltető forrásai mérgezett kutakká válnának, vagy gennyes és bűzös áradássá, mely átcsap fölötted, amíg te a parton fekszel éppen, hanyatt, és talán halva, mielőtt a szádát eltömnék a meghorhadni készülő emlékek, és belefutná a saját múltadba, átüt rajtuk egy erősebb kép, vagy inkább följük pereg egy élesebb video-bejátszás, jóllehet, amikor maga a történet játszódik, még hírből sem ismerzik a videó, Csokival, a cigány barátoddal heverészték a papsajtós fűben nagyapád háza közelében, a hármas útelágazásnál, te egy félig összenyomódott, megkezdett Inota-szeletet halászol elő a zsebedből, és lefejtetni kezded a maradékról a papírt, ez a kép élesedik most ki a fejedben, Csoki nézi a kezedet, a kezeden a csokoládédarabot, vagy nincs hang a videobejátszásban, vagy mindez abban a némaságban történik, amelyben a fontos dolgok megtörténni szoktak, a dolgok természetes rendjét megtörő süket csöndben, aztán Csoki lassan, szégyenkezve feléd nyújtja a kezét, vagy inkább a markát tartogatja, mintha kéregetne, te pedig nem adsz neki, a kisördög bújt-e beléd, vagy ilyen kis rohadék voltál gyermekkorodban, irigy és kárörvendő, csak annyi bizonyos, hogy akkor és ott nem adtál Csokinak az Inota-szeletedből, és akkor a cigányfiú mondott valamit, valamit, amit nem lehetett hallani, mert hang nélkül játszotta le az emlékezet a beléje rögzült kisfilmet, de te le tudtad olvasni Csoki szájáról, hogy mit mondott, mit mondott többször is egymás után, *rohadjon meg a szíved, tezsvér, a szíved rohadjon meg, tezsvér*, és már ment is sértődötten haza, te pedig betömted a szádba az összes megmaradt csokit, mit sem törődve a cigány-átokkal, azonnal el is felejtve azt, hogy azután most, évtizedekkel később az eszedbe jusson, amikor a szívedben megkelelkezhetett plakkokról elmélkedsz, és mert eszedbe jutott, fel kell tenned a kérdést magadnak, nem ez volt-e az első nagy ütés a szívedre, ez a szíved megátkozása, hogy most itt fekszel, kiterítve, megromlott emlékek között fulladozva, még az is lehet, hogy holtan

ha infarktusod van, bár aligha lehetséges ez, hiszen neki, akinek volt, akit a második el is vitte, figyelmeztető fájások, rosszulletek előzték meg a bajt, neked pedig

nem, nem voltak előzményei a mostani elvágódásodnak, aminek következményeképpen azóta is itt fekszel a kövezen mozdulatlanul, színtelenül és élettelenül, de nem nyugtat meg az, hogy semmilyen tünetét nem tapasztaltad az elmúlt időben annak, hogy szívinfartusod lenne, és elősorolhatod az ismert jelzéseket az angina fellépésekor, azt is megállapítva, hogy semmilyen jelzés nem érkezett hozzád a közelgő veszélyről, mert van a szívinfartusnak egy viszonylag ritkábban, négyből egy esetben, jelentkező formája, amikor nem előzik meg jellegzetes figyelmeztető tünetek a szív átmeneti kapitulálását, ezt szokták „néma” iszkémiának (vérrellátási zavarnak) is nevezni, ilyenkor a vérátáramlás időről időre csökken, majd helyreáll, ez nem okoz fájdalmat vagy egyéb panaszt, ugyanakkor folyamatosan súlyosbítja a szívizom károsodását, és bár még a számító és hűtlen barátokról is el kellene gondolkodnod, az eltévedt levelekről, melyeket neked küldtek, vagy te küldtél másoknak, a néma maradt vagy hirtelen elhallgató telefonokról, az elsuttogott rágalmakról, hiszen mind-mind hatalmas ütések mérhettek a szívedre, de nem tudsz most erre gondolni, mert egy férfi arca tolódik eléd, és zavar ez a sok emléktorlódás, már-már követhetetlen számodra is, akivel pedig megtörténtek a történeted folyamatosságát állandóan megszakító dolgok, bohém arc a maga nem feltűnő, de már létező állandó ráncaival, rakoncátlan göndör vörös haj keretezi, színtelen borosta színezi, nagy száj és tüntetően nagy szemek, s nem gondolsz arra, hogy most milyen lehet a földben vigyorgó koponyája, mert aki meghal, és nem temetik el, arról lerohad a hús, és csak a csontjai maradnak, mígnem azok is elporladnak a földben, megeszi őket a föld, megeszik a földbe leszívargó esők, a földben munkálkodó halottzabáló titokzatos és undorító lények, pajorok és kacagó szellemek, igen, ő is, mert meghalt, már csak csont és váz lehet, a szíve vitte el, ő volt az egyetlen ember, akit ismertél, aki *szíves* volt, és fiatal, vajon szépek-e a fiatal halottak, bár ki a fiatal, és ki a halott

vidékről tartotok fölfelé, és itt akár rögtön meg is állhatnál, mert te nem voltál ott, és semmi sem indokolja a többes szám első személy használatát, de nem állsz meg, mert ha élsz még, olyan állapotban vagy, amikor lét és nemlét, álom és valóság határai bizonyára összemosódnak, és a hihetőség, mint a kiválasztás egyik fontos eszköze, megszűnik működni, és átveszi a helyét a minden elfogadása és a lehetetlen természetesként kezelése, tehát, ha a múlt időben, azaz, a múltban nem is voltál ott, velük, most, a jelenben átélve a csak elmesélés útján hallott történeteket, jelenlévőként élsz meg mindent, úton vagytok, ő vezet, mellette ül a színész, a híres, vagy inkább hírhedt színész, aki nyilván részeg, mert egyfolytában beszél, mert egyfolytában részeg, te hallgatsz, és egy szót sem értesz, furcsa ez, mert a szavakat ismered, ismered a jelentésüket, de már a szavak és jelentésük összekapcsolása is fáradtságot okoz, valami nem stimmel, mondja, és bár a színész egybefüggő nagymonológjai miatt meg sem kellene hallanod a halk félmondatot, de jól hallod, mert már ismered régebbiről, már hallottad elégszer, nézed, ahogy görcsösen kapaszkodik a kormányba, és érzed, ahogy egyre görcsösebben fonódnak rá az ujjai, mi van, kérdeznéd, de nem jön ki hang a torkodon, s ő mégis meg-

hallja a kérdést, valamitől elkezdett zsibbadni a testem, dörmögi, a lábamtól felfelé, és a fejemtől lefelé, s te nem tudod, hogy is van ez, két részletben megy-e végbe a zsibbadás, egyszer a lábától, és még egyszer, ugyanakkor, a fejétől is ugyanaz, hogy van-e két egyforma zsibbadás, az útszéli pihenőhelyre kormányozza az autót, kiszáll, és tornászni kezd, ami komikus látvány így az út mellett, ahogy hajladozik, vagy inkább rángatózik a testes férfi, testes férfi rángatózik az út mellett

SZÍNÉSZ *miért, mert olyannak fogod pártját, ki kiesett a kegyelemből, hja, ha nem tudsz úgy mosolyogni, ahogy a szél fú, tüstént náthát kapsz, itt van, fogd meg sipkámat, mert ez a cimbora száműzte két leányát, s a harmadikat akarhatja ellen megáldotta, ha követed őt, szükségképp viselned kell sipkámat, hogy vagy, komám, szeretném, ha két csörgősipkám volna és két leányom*

de nem hallja kint a zavaros beszédet, két öklét a derekára szorítja, és hajladozik, hol előre, hol hátra, hol pedig jobbra-balra, amit te nem egészen értesz, mert ha a lábától felfelé, és a fejétől lefelé, akkor ehhez mi köze a derekának, ráhagyod, ha jól esik neki, akkor miért ne csinálja, elvégre ő érzi, mi a jó neki, és mi a rossz, sok egyebet nem is tehetnél, és nem tetszik neked túlságosan ez a zsibbadás-dolog, mi a lófasz lehet, talán szimpla fáradtság, a tegnap esti, premier utáni mulatórozás üt most vissza így, a színészeknek volt premierje, és az olyan civileknek, mint te, a premier-bulik általában nagyobb élményt jelentenek, mint maguk a bemutatók, csak a köszöntő dumákon kell az elején hamar túlesni, már ez is anomália, hogy az előadás után köszöntenek, és a premier-buli elején köszönnek meg, balfasz alkalom, amikor az igazgató meg a rendező meg a szerző, de utóbbi csak akkor, ha él és tud még mozogni, okosságokat mond és nagy köszönetet a mind türelmetlenebbül várakozó szereplőknek, akik már a rokonaikkal, barátaikkal koccintgatnának a legszívesebben, mi több, titokban koccintgatnak is, és azután mindenki beleveti magát a dőzsbe, egyenes arányban egyre féktelenebbül az italok mennyiségének növekedésével, és megszövődnek a másnapra elmúló szerelmek, szerveződnek az egyéjszakás végzetes összekapaszkodások, de nektek nem jött össze semmi, mert mire föleszméltetek, ami azt jelenti, hogy kiszereztek egymásból, a barátod, aki most éppen zsibbad fejtől lefelé, meg lábtól felfelé is, a színész, aki végig izzadta fönt a premiért, meg te, aki bámulattal vegyes irtózattal bámulod most is ezt a két pompás színházi példányt, akik beleölik az életüket ebbe az egész fölöslegességbe, ami egy-egy előadás létrejöttében inkarnálódik hosszabb-rövidebb időre, s bár te ki- kipillantgattál a válluk fölött a sarokból egy-egy megfeszülő segget, vagy agresszíven elődomborodó mellet fedezve fel az egyre ködösebbnek és kásásabbnak feltűnő kavargásban, potenciális áldozatra leselkedve, de nem tudtad megközelíteni őket, mert ez a két mind részegebb ember veled szemben tornyosult az asztalnál, és hol az egyik, hol a másik tolta az arcodba az újabb és még újabb poharakat, szinte válogatás nélkül a kicsiket és a nagyokat a még nagyobbakkal együtt, kicsikben a pálinkát, nagyokban a whiskyt vagy a fröccsöt, a még nagyobbakban a jéghideg sört, közben szartak arra, hogy nedvesednek a pinák körben az asztaloknál,

és nekik is kijut az ebből a fajta érdeklődésből, hogy lennének jelentkezők az éjszakára, te pedig nem akarod megbántani az asztaltársaidat, végtére is csak vendég vagy itt, az ő vendégük, addig tehát már el sem jutsz, hogy szemezz valamelyik fiatal színésznővel, vagy ami nagyobb eséllyel kecsegtet, színészhallgató lánnyal, akiknek persze semmit sem jelent, hogy te egy *híresedő* építész vagy, ahogy bemutatnak itt az embereknek a barátaid, lófaszt vagy te híresedő építész, egy vacak kis irodakukac vagy egy nem túl távlatos tervezőirodában, s mint ilyen teljesen érdektelen azok számára, akiket levadásznál, mert ezek a formás kis színésztanoncok a már befutott művészek farkán akarják eltekergetni az éjszakát, egészen konkrétan azon, amelyik még nem volt meg nekik, vagy fordítva, ha szépek és tehetségesek is, akkor amelyiknek még nem voltak meg, a premier végső soron a színházak Szentivánéje, fogalmazod meg magadban azokban a pillanatokban, amikor a barátaid épp nem veled, hanem egymással vagy a színházzal vannak elfoglalva, a színházak Szentivánéje, ismétled meg magadban, hogy jól hallod-e, amit gondolsz, mikor mindent szabad mindenkinek és mindenkivel, mindent, amire másnap nem szabad emlékezni, és soha nem ildomos hivatkozni, legalábbis így képzeled, miközben nyeled az italokat válogatás és meggondolás nélkül, eleinte éberen, később csak úgy mellékes szórakozásként észrevételezve, hogy ki kivel indul el az éjszakába, haza vagy a gyönyör, legrosszabb esetben a hentergés felé, némi szorongással, hogy fogy a koszlott falú helyiségben a még megszerezhető, valamennyire friss hús, és mire ez a figyelés teljesen kiapad az idegrendszeredben, jószerevével csak hárman ültök a színészklub sarkában, és rajtatok kívül egy-két részeg díszítő fiú táncol egymással a söntéspult előtt

hát persze, a premier utáni mulatórozás visszaüthet, kicsit mégis csodálkozol rajta, a színházi emberen, akinek zibbad fejtől lefelé, és lábtól felfelé, és most kint hajladozik az autó mellett, és a kurva kamionosok füttyögnek neki, és mindenféle nyelven gúnyolják, derékig kihajolva a vezetőüléseikből, nem érted, hogy lehet az, hogy egy olyan embert ennyire megvisel a másnaposság, aki végig járta a színészet minden lépcsőfokát, de nem csak azért, volt színitanházi hallgató, aki az oda jelentkezése előtt minden fontosabb felvételi vizsgán kihullott már máshol, rögtön az első rostán, hogy azután egy vidéki színház fizetős oskolájában landoljon, ahol végzés után apróbb szerepeket kapott szerződés helyett, két-három mondatos, valójában a darabokból kihagyható semmiket, majd amikor egy öregecske művésznő a szárnyai alá, egyúttal a lába közé vette, kezdtek jobban odafigyelni rá, engedték epizodistává magasodni a deszkákon, majd egy-két karakterszerep is leesett, de ez már egy másik színésznő, de az elsőhöz nagyon hasonló, pártfogásának volt köszönhető, és a színházi ranglétra valamit is érő lépcsőfokának az elérését az jelezte, hogy egy színiskolás lánnyal részegedhetett le büntetlenül estéről estére a színészek részére fenntartott ovális nagy asztalnál, amikor pedig az első rendezését is sikerült kibuliznia, mert ma már milyen színész az, aki nem rendez is, akkor az érzékeket vadító pályakezdő színésznő ágyában pihenhetett ki a gondolkodás és színészekkel kínlódás fáradalmait, valahogy így, és így tovább a deszkákon, az ágyakban,

míg lassan maga is beismerte, a művészi érés és karrier-elérés egy magasabb fokán, hogy színésznek meglehetősen tehetségtelen, viszont rendezőnek elmegy, ráadásul úgy, hogy nem is kellett megerőltetnie magát hozzá, nem kellett rendező-tanfolyamokat elvégezni, beiratkoznia a színművészeti főiskolára sem, ahová egyébként sem volt sok reménye bejutni, mert ahhoz felvételi szükségeltetett, a felvételire pedig tudás, és neki azon felül, ami a színitanház pár éve alatt ráragadt, tudása nem sok volt, annál több tapasztalata, a tapasztalat mégiscsak fontosabb mindenféle elméletnél, erősítette meg magában a rendezéshez való jogosultságát, végső soron nem iskolapadban kell megtanulni a színházat, fogalmazta meg egy interjúbán, mert már interjúkat is adott a bemutatók után, hanem a falak között, és ő aztán tényleg addigi életének a felét azok között a falak között töltötte el, nappal a próbákban, este a klubban, éjszaka a színészházban, kivételt képeztek azok az esetek, amikor valamelyik városlakó rajongót sikerült a hálójába édesgetnie kellő mennyiségű édes csalival, olyankor élvezte, hogy nem az egyre rendetlenebb és elkoszolódtabb garzonjában kell végig élvezni, böködözni és nyögdecselni az éjszakát, nahát, eljutott odáig, ahová el lehet jutnia a magafajtának, a képzettség és felkészületlenség nélküli, és tulajdonképpen csak elhivatottsággal bíró örökös színházi bútordarab státusáig, igazgatók jöttek-mentek, színészek jöttek-mentek, csak az épület és ő maradt állandó, egyenesen az állandóság, s minden újonnan érkezett számára így vált etalonná, lassan elfelejtették megkérdezni, hol kezdte és hogyan jutott el odáig, hogy már ő ül a főasztal fő helyén, és sosem a sűrűn egymást váltó igazgatók, ő nyilatkozott meg Shakespeare-től Bernhardig a szerzőkről, ha szóba kerültek, tőle kérdezték le az évadot, egyeztettek a szerepekre a színészeket, és mindez addig ment, hogy már maga is elhitte, hogy ő a vízváltó színház és élet, színház és közönség, sőt, színház és színház között is, úgy járt be tehát a színházba, mint aki egyetlen birtokosként rendelkezik az intézmény fölött, ami végső soron valahol igaz is volt, mert az igazgatóknak kényelmes volt őt utáltatniuk a színészekkel, a színészeknek vele utálniuk az igazgatóságot, a kritika mindeközben le volt szarva, már csak azért is, mert baszott megnyilvánulni az előadásairól, még a helyi sajtó is húzódkodott bármit is írni egy-egy bemutatója után, de őt ez csöppet sem zavarta, le vannak baszva, legyintett, amikor valaki erre rákérdezett, de pontosítok, tette hozzá valahányszor, le vannak fizetve, és ezt szívesen hallotta mindenki, és nem tartotta senki szükségesnek megkérdezni, vajon ki által és miért voltak lefizetve az újságírók, kinek volt érdeke elhallgattatni velük a helyi színházban folyó munkát, bár a munka kifejezés csak nagyon ritkán találta meg kalapácsként a maga szögét, jelesen, az alkotó tartalmakat

nem értetted tehát, hogy mi történhetett vele, azon kívül, hogy tegnap este tényleg bebasztatok, ha nem is basztatok, és ezen kedvetlenül elmosolyodsz, mindig ezek a céltalan berúgások, ami nekik mindegy is, de neked, aki nem vagy benne ebben a közegben, mégiscsak rétel egy kórista csaj becserkészése is, bár kórista lányok ma már nem léteznek a színházakban, mégis, valahogy így elnevezve jönnek a szádra, amiben benne van az is, természetesen, hogy azokról a válogatottan szép kiegészítő erőkről van

szó, akik állandóan éltetik a közönség szexuális érdeklődését a színpad felé, és fönntartják a vadászni már ellustult színészek, mi több, az oda több-kevesebb időre betérő különféle művészek, de még az ügyeletes műszak libidóját is

SZÍNÉSZ figyelj, hát, komám, gazdagabb légy a látszatnál, szólj kevesbet, mint mondhatnál, kölcsön többet végy, mint adtál, ha örökké gyalogolnál, nem volnál jobb a lovadnál, higgy kevesbet, mint tanultál, kockán többet húzz, mint raktál, hagyd rimádat s a tivornyát őrizd honn a kapufélfát, s többet nyersz e gazdaságon, mint Bertók

de már jön is visszafelé, beül a színész mellé, aki egyfolytában gajdol, talán szerepet tanul, talán nem jut eszébe semmiről semmi, és föl sem fogja ezt a zsibbadás-dolgot, nem értem, morogja, és gázt ad, de alig haladtok pár tíz kilométert, ismét valami pihenőhely felé kaparászik, megint zsibbadok, a kurva anyjába, hát megint nem zsibbadok, csattan föl, valamitől elkezdett zsibbadni a testem, szakad ki belőle, a lábamtól felfelé, és a fejemtől lefelé, és megismétlődik az előző eset, csak most egy benzinkút szélénél álltok meg, amelyik mellett nem haladnak el kamionok, hogy tornászását ismét gúnyolódó fütyök és gúnyos megjegyzések záporában kelljen elvégeznie, aggodalmasan lassan, akkurátusan hajladozik, szemközt egy fiatal pár érdeklődéssel figyeli az erőlködését, amely külső szem számára frissítő tornának hathat, és te felismerni véled őket, pedig nem ismerheted egyiket sem, hiszen, amikor a találkozást datálod velük, még csak gyerekek lehettek, nem ivarérett stopposok az út mellett, átdorbézolt éjszaka után, kijózanodás nélkül indultál Salzburgba, egy építészeti konferenciára, fiatal voltál, és nem csak befejezni akartad a tervrajzokat, de elkezdni is, és tudjuk, valahány valamire való tervrajz a megálmodással kezdődik, az ébren megálmodott lehetetlenségek keretek közé terelésével, érdekes és megvalósíthatatlan elképzeléseid voltak épületekről, melyek mára már ki is mentek a divatból, de akkor, a Bauhaus tombolásának idején a középítkezésben, minden kis ornamentika cikornyának tűnt az elbírálók szemében, nem lehetett egymás mellett elcsúsztatni a tereket, nem lehetett kupolákban és különleges nyílászárókban, egybeszakított belső terekben és eklektikus sokféleségben gondolkodni, de a fiatalságod akkor még rávezetett ezekre a szakma számára disznóságoknak és provokációknak feltűnő megoldásokra, nem is nagyon kaptál itthon megrendelést, külföldről meg nem is kaphattál, más tervei fölött kellett pizmognod alkalmazott rajzolóként, de valamilyen véletlen ajándékaként néhány terved, vagy inkább érdekességét megőrzött, mert semmihez és senkihez sem alkalmazkodó, megvalósításra érdemtelennek föltűnő vázlatod eljutott külföldre, a művelt nyugatra, ahol valószínűleg szintén sültbolondnak tartottak, de mert a fennálló rendszerrel szembe mentek a munkáid, a meglévő rendszerrel minden szemben ment akkor, ami nem a tervutasításos gazdálkodás és gondolkodás keretein belül akarta volna megvalósítani magát, nem a hasznosság és az ócska egyszerűség, más szóval primitívség elveit követte, így meghívtak egy-egy konferenciára, ahová egyszer-egyszer ki is engedtek, ritkábban történt ez meg, mint az itthon tartás, de néha megtörtént, és mert nem

voltál hozzászokva, hogy nagy utazásokat kelljen megtenned, a Salzburgba utazásod előtti éjszakát is átdorbézoltad a barátjaiddal

magad sem csodálkoztál tehát azon, hogy az út egyharmadánál már olyan álmodás fogott el a másnaposságnak aligha, aznaposságnak inkább nevezhető állapotod miatt, hogy meg kellett állnod, és ahogyan azt a rádióban véletlenül hallottad, frissítés képpen tornagyakorlatokra igyekeztél rávenni magadat, amit az arra haladó utak vándorai, a modern cowboyok, magyarántva, azok a kurva kamionosok harsogó gúnnnyal tettek szavá, mert bármelyik észrevett hajlogatni az erdősáv szélén, éktelen jókedvre derült, és pár perc alatt Európa összes nyelvén megszólítottak és kiröhögtek, elhatároztad hát, tanulva az esetből, hogy más módját választod az ébren maradásnak, mert bár mindenféle kazettát betöltél a magnóba, egyik sem volt képes azon segíteni, hogy a mozdulat utáni percben már ismét félálomban egyensúlyozod az autót padka és felezővonal között

stopposokat, igen azokat kell fölvennem, világosodtál meg, és az első szimpatikusnak feltűnő fiatal mellett megálltál, párban voltak, a fiú vállán gitártok lógott, a lány aprócska nadrágja hosszú, barna combokban folytatódott, és még az is reménykeltőnek, mi több, ébresztőnek tűnt fel, hogy a lány az anyósülésre ült be hozzád előre, svédek voltak, és megállapítottad, ébredőben, hogy a lány jó cégér az északiaknak, szőke haj, domborodó mellek, hosszú combok, ahogy az a nagykönyvben, illetve a férfi fantázia pornográf kis füzetében meg van írva, bele van fényképezve, éppen olyan, a fiúnak meg mókásan ki van húzva mindkét szemöldöke fekete színezővel, és az istennek sem jutott az eszedbe, hogy mi a neve ennek, mert szempilla festék az van, szemceruza is van, de szemöldök kihúzóóról, mert valami ilyesmivel festhették feketére a srác szemöldökét, még sohasem hallottál, nem is lényeges, fontosabb, hogy itt vannak és majd szóval tartanak téged, a fickó talán még előveszi a gitárját is, és játszani, énekelni fog ott hátul, egyetemista korának flingjét megidézve, ám mielőtt elkezdtek volna bármiről is beszélgetni, a fiú szaggatott angolsággal elpanaszolta, hogy két napja buliznak, és teljesen kimerültek, pihenésre van szükségük, így ők most aludni fognak, amiért erős elnézéseket kérnek előre is, azzal már el is aludtak, te pedig vezethetél ismét, nem maradt más számodra, mint hogy a rádió nyekergésével próbáltad felülíratni az álmodásodat, nem sok sikerrel, de valahogy így is elvergődtetek a határig, ahol a két utasod kiszállt, és széles mosollyal, a válladat csapkodva átszálltak más autóba, lévén másfelé vitt az útjuk, te pedig mentél tovább, el is érted Salzburgot, innen már nem lenne érdekes magadnak tovább mesélned a történetet, ha nem jutna eszedbe a nő, keresd a nőt, de még nem tartasz ott, előbb betévedsz az óváros híres sétáló utcájába, Linzergasse, még a nevére is emlékszel, annyiszor láttad kiírva, persze, érezted, hogy valami nincs rendjén, ahogy az sincs rendjén, egy autós nézőpontjából, aki betéved egy sétálóutcába, hogy onnan nem vezetnek ki kisebb, forgalomra alkalmas utcácskák, mentél tehát előre, meg tolattál hátra, amikor észrevetted, hogy hova kerültél, de se előre, se hátra nem találtál kiutat, ebből sejtethetted, hogy a fölismerés, mármint a sétáló utcára behajtás tényének a felismerése meglehetősen

későn hatolt el a tudatodig, hát persze, kialvatlanság meg minden, meg rossz térkép, a derék osztrákokat azonban módfelett szórakoztatta a kis piros autó ténfergése kedvenc utcájukban, felültek a motorháztetőre, pajkosan doboltak a karosszérián, a nyitott vezetői ablakon gyümölcsöt meg mindenféle édességet dobáltak be, egyszóval attrakció voltál egészen addig, míg egy rendőr le nem csapott rád, amitől persze azonnal felébredtél, de várakozásoddal szemben a rendőr nyájas volt és kedélyes, megállította a gyalogos forgalmat, és kiintegtetett az utcából, és annyira belejött az integetésbe, hogy még utánad is lengette a karját, amikor már megveszekedett sebességgel elmenekültél a környékről, az effajta frusztrációk persze nem tesznek jót az ember lelkének, semmi csodálkozni való nem volt azon, hogy teljesen feldúltan érted el a valamilyen virágról elnevezett szállodát, ahol szobát foglaltak neked, lepakoltál, végig zúgtál az ágyon, és mielőtt elaludtál volna, fogadkoztál magadban, hogy soha többé nem indulsz neki félrészegen, egy-két óras alvás után akkora útnak

de a pajkos istenek vagy a vak sors máshogy akarta veled elrendezni a dolgot, s hogy odáig eljuss, végig kellett gondolnod azt a pár napot, amelynek a végén jön majd a kettős csattanó, átélned a szégyen perceit, amikor kiderül, hogy egyedül csak te nem tudsz németül a meghívottak közül, s ami még kínosabb, angolul sem eléggé, így tolmácsot rendelnek ki melléd, aki egy édes külsejű, aprócska begyes, már kint született magyar-osztrák lány volt, és hangsúlyozod magadban most is, hogy édes külsejű, mert szörnyen hideg és tartózkodó, minden túlzás nélkül flegma és már-már durván visszautasító volt, már ami a részletekről elhangzó esetleges bókokat illetve, nem ismerte a humort, és csak akkor jelent meg, amikor szükség volt rá, egy-egy konferenciát végig duruzsolt a füledbe, de hiába érezted a válogatottan finom illatát, hiába próbáltál néha az illendőnél közelebb hajolni hozzá, előbb indított volna meg egy szobrod az igyekezeted, mint ezt a nőt, akinek már a nevére sem emlékszel, és akkor is pofákat vágott, amikor arra kérted, hogy a búcsúvacsorára kísérjen el benneteket, szorosabban téged, mert ott is lesznek beszédek, és esetleg neked is meg kell majd szólalnod, de szerencsére nem kellett megszólalnod, így befaltad a vacsorát a jégcsap mellett, és nézted, ahogy a többiek felszabadultan csevegtek osztrák vendéglátóitokkal, el is kedvetlenedtél, nem is ízlett a bor, amit adtak, ezért aztán korán elköszöntél a többiektől, arra hivatkozva, hogy korán kell indulnod, és a hosszú út előtt ki kell magadat pihenned, mire föl egy szerb építész kolléga arra kért, vidd őt ki kora reggel az állomásra, amit meg is ígértél, bár fogalmad sem volt, hol lehet ebben a számodra három nap után is idegen, nem is nagyon megnézett, így egyáltalán nem látott városban az állomás, majd arra kérted a lányt, lány vagy nő, merült föl benned, de nem tudtad eldönteni, túl a húszon, innen a harmincon, megkérdezni egy nő/lány korát pedig még szorosabb ismeretség során sem illendő, szóval arra kérted, kísérjen haza téged a szállodába, és ezt meg is tette, ő vette a jegyeket egyébként is a különféle járművekre, neked fogalmad sem volt, mi mennyibe kerül, és mit hol, miért és hova, és amikor elköszönt tőled, minden érzelem és rokonszenv nyilvánítás

nélkül, a nélkül, hogy akár a kezét kinyújtotta volna feléd a búcsúzás jeleként, hirtelen támadt ötlettől, azóta sem tudod megmagyarázni, mi ütött akkor beléd, azt mondtad neki, a szobádban van még két üveg száraz vörösborod, és mit kezdjen ő ezzel, kérdezte faarccal, fahangon, ahogy az igazi fapinákhoz illik, hát igyuk meg együtt, javasoltad széles mosollyal, ha már benne vagy, ragadj is bele, gondoltad, és azt vártad, hogy vagy pofán vág, vagy felháborodva elrohan, de nem, valami különös nyugalom áradt szét az arcán, azt akarja, hogy menjek föl a szobájába, kérdezte vonatottan, mintha ő maga is gondolkodott volna a válaszon, igen, azt akarom, és sokáig hallgattatok, majd ő törte meg a számodra, de valószínűleg mindkettőtöknek, egyre idétlenebbnek és kilátástalannabbnak feltűnő csendet, hányas szobában lakik, kérdezte, és te a kulcs végére erősített bunkón lévő számot toltad oda az arca elé, rendben van, mondta, menjen fel, mindjárt megyek én is

és nem emlékszel már arra, mit beszéltek, ahogy arra sem emlékszel, hogyan tegeződtetek össze, meg arra sem, miért csókolt meg ő téged, és te miért nem csókoltad még vissza akkor, meg arra sem, hogyan kerültetek az ágyra, te döntötted-e le, vagy ő rántott magára, de a szeretkezésre emlékszel, a kimeríthetetlen vágyára és arra, hogy hangos volt és közönséges, ahogy újra meg újra élvezni akart, és élvezett is, meg arra is emlékszel, hogy valamivel éjfél után, amikor valamennyi szünetet engedett neked a tolmácsnő, úgy, a meztelenségedre rántottad rá a nadrágodat, hogy lemenj a recepcióra sört vagy ásványvizet venni, és lementél, nadrágban és félmeztelenül, a hallban ott ültek a többiek, akik nem sokkal az előtt térhettek vissza osztó partnereikkel a kis szállodába, és csodálkozva, némi felháborodással nézték, ahogy türelmetlenül feléjük intettél, majd minden magyarázat nélkül behatoltál a recepciós pult mögé, személyzet már nem lévén ébren két korsó sört csapoltál egymás után, a polcra elvettél egy doboz cigarettát és egy öngyújtót, majd a zsákmányoddal együtt, minden magyarázkodást vagy bratyzást mellőzve elindultál fölfelé a lépcsőn, meg még arra is emlékszel, hogy tovább szeretkeztél a fölforrósodott lánnyal, akinek a szenvedélyénél talán csak az állóképese volt nagyobb, és már hajnalodott, amikor eltolt magától, és a lepedőre mutatott, amelyen egy nagy sötét vérfolt éktelenkedett, nem magyarázott, csak megsimogatta az arcodat, és bevitte a lepedőt kimosni a fürdőszobában, azóta már megtanultad, hogy a friss vért hideg vízzel lehet a leghatásosabban és leggyorsabban eltávolítani a lepedőből, búcsúzásotok különös volt, még a lány hirtelen színeváltozásánál is meglepőbb, mély szomorúsággal kapaszkodott föl a nyakadba, nagyon szeretlek, ezt mondta, de nem tudom, hogy miért, és ugye tudod, hogy nem szoktam bárki ágyába belefeküdni, és a tiédbe is csak azért feküdtem bele, mert, de nem folytatta, és emlékszel, nagyon szeretted volna, ha azt mondja, hogy szeretlek, de nem mondta azt, lehet, hogy nem is azt akarta mondani, vagy nem azt hallgatta el, nem nézett hátra, mielőtt becsukta az ajtót maga mögött, nem hagyva nálad semmit az illatán és a testének az emlékéen kívül, végig akartál nyúlni az ágyon, de az órádra pillantottál, amely ott hevert a szőnyegre dobva, indulnod kellett,

vinced a szerb építész az állomásra, az állomásról pedig indultál haza, most nem egy-két óras alvás, hanem semennyi után, benned volt vagy másfél üveg bor, meg egy korsó sör, ha a vendéglői fogyasztást nem számítod bele, belehajigáltad az utazótáskádba a holmidat, és nekitámaszkodtál az ajtónak, úgy érezted, lépni sem tudsz a fáradtságtól, igen, akkor kellett volna megálljon a szíved, akkor kellett volna infarktust kapnod, de te nem arra gondoltál, hogy mi van veled, vagy mi lesz veled az úton hazafelé, fára csavarodsz-e föl, vagy egy szembe jövő kamion motorházán mázolódsz szét, nem, nem erre gondoltál, hanem a cápaszeletekre a tányérodon a vacsoránál, hogy életedben először eszel cápahúst, és hogy milyen sokan vannak, akik úgy élnek le az életüket, hogy soha egyetlen falás cápahúshoz nem jutnak hozzá

SZÍNÉSZ pompás cimbora voltál, komám, míg komorságával nem kellett törődnöd, most zerus vagy szám nélkül, én külön ember vagyok náladnál, én legalább bolond vagyok, te semmi vagy, de bocsánat, már megfogom nyelvemet, mert arcod úgy parancsolja, bár mit sem szólsz, mum, mum, ha sem bakancsom, sem sarum, mezítláb járok a falun, ez csak olyan kicséptelt borsóhaj, mert tudod, komám, Ökörszem a kakukfűt mindaddig eteti, míg végre az szegény fejét bekapja s megeszi, így a gyertya elaluván, sötétben maradtunk

azon már meg sem lepődtök, hogy harmadszor is felhangzik a kétszer már hallott kis monológ, de a hangfekvése most más, riadtabb és inkább sikoltás már, mint kiabálás, valamitől megint elkezdett zsibbadni a testem, a lábamtól felfelé, és a fejemtől lefelé, és már rántja is félre a kormányt, a fejed nekicsapódik az ablaknak, a színész is zuhan, ahova bír, már nem keresett pihenőhelyet, nem várt benzinkútra sem, kinyomta az autót a leállósávba, az ajtót feltépvé kiugrott belőle, és a sávokat elválasztó korláthoz rohant, ott ég felé fordította az arcát, és ököllel ütni kezdte a mellkasát, mint a gorillahímek, amikor erejüket akarják fitogtatni az ellenfelük előtt, de ő nem volt csöppet sem komikus, ahogy az ember számára az a gorilla, na nem szemtől szemben, hanem az állatkertben vagy a tévé képernyőjén, az ember üvöltött, erre már mindketten kiugrottak az autóból ti is, és a mellkasát ököllel csapkodóhoz rohantatok, de nem mertetek hozzányúlni, mindkét irányból erősödik a zsibbadás, ütötte mind erősebben magát a szíve fölött, és két irányból elindult a szívem felé, hörögte, és ha eléri a szívemet, akkor meghalok, és már eszeveszettül püfölte a mellkasát, ha a szívemnél találkozna, akkor meghalok, és ütötte, ütötte

SZÍNÉSZ ez a hideg éj mind bolondokká és örültekké tesz bennünket, csónakja repedt s nem fejtheti meg, mért kell tova tőled epednie honn

és megragadta a karját, az autóhoz vonszolta, belökte a hátsó ülésre, és csak a fejével intett, hogy szállj be te is, a volánhoz ült, és mint egy örült, index nélkül, a nélkül, hogy a tükörbe vagy hátra nézett, kivágta az autót az útra, és vágatni kezdtetek az ismeretlen cél felé, amelynek a kiléte ismert volt, mert nyilván kórház, csak a holléte volt még számotokra nyílt kérdés, el kellett jutni a legközelebbi városba, és ott meg kell találni a kórházat, mert biztosan csak a nagyvárosokban találhatnak kórházat, tévedésre

nincs idő, mert ez a szerencsétlen, aki itt vergődik a karjaid között, ordít, és veri magát az üléshez, meghal, ha túl sokáig keresgéltek, az persze meg se fordul a fejedben, hogy egyik részeg vette át a másiktól a kormányt, s a színész talán még részegebb is emennél a barátodnál, de menni kell, ha menni kell, most hátrafordul, az autó pedig százhatvanal száguld, ebben a pillanatban tudatosul benned, hogy isten kezében vagytok nem a színészébe, aki épp csak a kormányt nem ereszti el, amikor vissza fordul a vezetőülésen, és csitítani próbálja a fájdalomtól őrjöngőt

SZÍNÉSZ *kérlek, komám, maradj veszteg, ez teljességgel nem úszni való idő, most egy kis tűz a pusztában hasonló volna az agg bujának szívéhez, benne egy parányi szikra, s teste többi része hideg, nézd, itt egy bolygó tűz jön*

és a jobbra félrerántott kormány meglepő módon most nem azt jelentette, hogy végetek, egy másik autónak, vagy az elválasztó korlátnak csapódtok neki, hanem a színész eltalálta a lejárót, elsőre betalált a keskeny sávba, amelyik egy valahol a közelben húzódó kórház felé vezető útba torkollott bele

még akkor is a mellkasát döngölte, amikor a kórház udvarán az épp ott dekkoló mentősök a hordágyra tették

SZÍNÉSZ *s én*

délben megyek aludni

szívultrahang

vérnyomás- és szívritmus mérés

infarktus infúzió

saját felelősségre

gyógyszerek

SZÍNÉSZ *a hangyához küldelek iskolába, ott megtanulhatod, hogy télen nincs munka, mindazok, kik orruk után járnak, szemöktől vezettetnek, kivéve a világtalanokat, s nincs orr hús között, mely meg ne érezné azt, kinek rossz szaga van, ne fogózkodjál meg, midőn a nagy kerék völgynek rohan, mert kivetvén, nyakadat szegi, de ha fölfelé megy, hagyd, hogy felvontasson, ha valami bölcs ember jobb tanácsot ad, add vissza az enyémet, óhajtanám, hogy csak gazemberek követnék, mivel bolondtól származik, ki pénzért szolgál és veled csak színre egyesül, elhagy, midőn zápor közelg a vészben egyedül, én várok, a bolond marad, míg a bölcs fut tova, futó bolonddá lesz a gaz, gazzá bolond soha*

de a második infarktuszát már nem úszta meg, az utcán sötétült el hirtelen előtte minden, úgy dőlt el, mint egy zsák, csak nem annyira közhelyesen, és amikor kinyitotta a szemét, már egy újabb ismeretlen belgyógyászaton vaságyán hevert, de még nem vele foglalkoztak, a szomszédos ágyat vették körül, amelyen egy rettenetesen kövér ember feküdt, mentők hoztak be, kérdezte, de nem figyelt rá senki, így választ sem kapott, és az orvos, akit valahonnan ismert, nekifogott a kövér újraélesztéséhez, sok zaj és kiabálás, jövésmenés, rohángálás, észre sem vették, hogy lelassult mozgással ugyan, de

magára húzza a ruháit, nehézkesen föltápáskodik, és kiment a szívmasszázszt végzők és figyelők mögött a folyosóra, az ajtó mellett árválkodó székre ült le, segíthetek, lépett oda hozzá egy arra elsiető ápolónő, *kinek csak egy kis esze van mi annak zápor s szél, elégti sorsát, mert eső, az napról napra esdegél*, válaszolja akadozva, mire a fiatal nő, aki a vékony fehér, testhez simuló nadrágja alatt valami mondén meggondolásból fekete bugyit hord, értetlenkedve vonja meg a vállát, legyint és megy tovább a dolgára, homályosodó tekintettel még követi a fekete bugyi lusta vonaglását a fehér anyag alatt, azután lefordul a székről, hogy a benti sikeres szívmasszáztól megélénkült orvos halva találja az ajtó előtt a kövön

Tatár Sándor

Sakk(k)or az történt, hogy...

A reggel kizargatja-kirugdalja téglá-odúikból a védtelen,
és kiereszti az elszánt kétlábúakat;

lefoszladozik róluk az éjszaka öntudat-hibernáló
(cserébe persze nemegyszer rémálmokkal büntető)

burka – több-kevesebb textilbe csomagolt
húst raknak a város sakktábla-mezőire: magukat.

Húst, vágynak, szorongásokat, traumákat, kárörömet,
frusztrációt, önsajnálatot, bosszúszomjat... Mindez persze
kevésbé látszik, mint maga a hús – bár vannak olyan
hústartományok, amelyek (arc) kétségkívül árulkodóak.

És újraindul a játszma, nap mint nap; hogy mire megy ki
a játék, azt sokan nem tudják, sokan legyintenek a kérdésre is,
mások tudni vélik.

Erre a sakktáblára egy-két megrogyás & restauráció után
van visszatérés – működnek hús-, sőt lélekjavító műhelyek;
miféleképpen kétségkívül gyengébb hatásokkal, mint némely
saját sírját ásó, hanyatló államban. Persze a *végső*
játékbanlétel-jogot-vesztés után nincs visszatérés: nincs az a
szabály és nincs az a trükk, amely a kimúlt húsfigurát feltámasztaná.
Némelyek önmagukban tisztelik
a sakkozót (róluk azt reméljük: koppanni fognak, ordasan),
mások – alkalmasint tagadva a játszma bármiféle értelmét-célját –
a (vak)sorsban, ismét mások – nagyon is ismerni vélvén
a transzcendens célt – Istenben azonosítják a bábuk mozgatóját.

Volt ebben a permanens (már akár értelmes, akár értelmetlen)
történetben (játékban) olyan pillanat, amikor azt hihettük
– egyesek szerint józanul-tárgyilagosan sosem hihettük –,
versengés van, ami jó s nem szükségképpen véres, s nem áll mindenkinél,
sőt, a többségnél nem áll a lehető legnagyobb becsben
a mások leütésének öröme,

és hogy olyan lépést tehessen, amely
rendeltetésének betöltéséhez (boldogságához) közelebb viszi,
mindegyikünkre rákerül a sor – rég volt, *ha volt* e pillanat:
s már jó ideje – epeízű bölcsesség, bár ki sosem hitt semmi
lehetségesben, az nem is csalódott – látjuk, újra azt látjuk:
csupán a legalább részben tömény szesszel a lehető legbőszesebben
locsolgatott s – voltaképp paradox módon – annál gyorsabban pusztuló hús
tudja bárgyú-boldog* megadással fogadni az Ismeretlen Sakkjátékos**
cinizmus (jeges közöny? vagy káröröm?) mozgatta szellemujjait.

* Anyád a bárgyú!

** ??

Halottról jótvagy...

Ha a sírkövek errata-lapok lennének!
Mire mennének kosaras emelő nélkül
a kőfaragók?!

Kivel konzultálnának a lista
összeállításakor?

És mennyi férne el ilyen sírkövekből
egy középnagy temetőben?

Ezért aztán (csak) neveket meg évszámokat
vésnek föl rájuk, esetleg néhány jámbor
(vigasz?-)közhelyet.

– Nem; nem fúrom én a megbocsátás-projektet.
Csak szóvá teszem.

Póttó Júlia

Póttó Júlia

Babits és a röntgen

A röntgentechnológia első
évtizedei és korai kulturális
interpretációi

„Regényes kor ez, mely kiszélesíti a valóságot, azt, mely mindig kicsiny volt az embernek. De nem úgy, mint a népmesék, melyek a testi lehetőségek végtelenségével kecsegtettek, sem mint a misztérium-írók, kik a földet összekötötték a mennyországgal meg a pokollal, és nem is úgy, mint a múlt századbeli romantikusok, kik színes keleti népeket vonultattak fel egzotikus tájakon, hanem a bennünk lévő mélységek megmutatásával. A határokat nem kifelé tágitjuk, de befelé. Nem kivetítünk, hanem bevetítünk. Bennünk van a megoldás.”
Kosztolányi Dezső

A mottóban olvasható szavakkal vezette be Kosztolányi Dezső az *Éjféli* című, 1917-ben megjelent, misztikus novellákból álló antológiát, amelynek első darabja Babits Mihály *Novella az emberi húsról és csontokról* (a továbbiakban: *Novella*) című műve.¹ Ennek kapcsán a következőkben a röntgen első évtizedeivel, magyarországi elterjedésével, illetve Babits és a röntgen találkozásával fogok foglalkozni, felvillantva azokat a problémaköröket, amelyek az új technológia kapcsán felmerültek a korban. A vizsgálat további szaka-

¹ *Éjféli – Magyar írók misztikus novellái*, összegyűjtötte BÁLINT Aladár, Gyoma, Kner Nyomda, 1917/1992.

száiban a kezdeti, „naív” kapcsolattól Babits kapcsán szeretnék eljutni a pácienssé válásig, amikor később rákbetegként saját bőrén tapasztalja meg a sugarak erejét, másrészt más szerzők, alkotók irányába is bővíteni tervezem a kutatást.

A *Novella*, amely először 1913-ban a Nyugatban jelent meg,² az egyik első hazai irodalmi feldolgozása annak az új technológiának, amely paradigmaticus jelentőségűnek bizonyult a test bármilyen nemű megközelítse szempontjából, az orvostudománytól a kultúráig minden területen, de annak tekintetében is, ahogy a tudományról általában gondolkodunk. A *Novella* főhőse, Lovagh ellátogat az operába egy balettelőadásra, és közben különös dolog történik vele: elkezd átlátni az emberi test lágy szövetein, a bőrön és a húson, vagyis – ahogy maga is megfogalmazza – röntgenszemei lesznek, amelyek ráadásul igen szelektíven működnek. Amikor számára izgató, szépnek tűnő meztelen női testet vagy testrészt lát, látása egészen a csontokig hatol, ami egyrészt szűrkeségbe vonja a világot, másrészt a puszta vázиг lecsupaszítva a női testet megfosztja Lovaghot annak esztétikai élvezetétől. És feltehetően később a testi élvezettől is, amikor ugyanis az előadás után felkeresi szeretőjét, és az vetkőzni kezd, újra megismétlődik az élmény: a *Novella* zárójelenetében a kályha fényében vetkőző nőalak is csontvázszá válik a szemében.

A vonatkozó szakirodalom és Babits műve mellett a röntgen fogadtatásának hazai vizsgálata során támpontul szolgálnak a korabeli magyar sajtóban megjelent írások is. Mielőtt azonban rátérnék ezen szövegekre, következzen egy röviden áttekintés arról, hogy milyen szellemi közegbe érkezett meg a röntgensugarak felfedezésének híre, ez ugyanis kulcsfontosságú az új technológiára érkezett korai reakciók értelmezése szempontjából, amelyek közé viszonylagos „megkésettisége” ellenére Babits műve is tartozik.

A gyógyítás útjai

Nancy Knight fogalmával élve az orvosi futurizmusnak,³ vagyis annak, hogy bármely kor embere hogyan képzei el a jövő orvostudományát, alapvetően két paradigmája verseng egymással a 16. századtól kezdve. Az egyik út a kooperatív-preventív megközelítés, vagyis hogy a gyógyászat legfontosabb céljai – a minél hosszabb élet és a betegségek legyőzése – elsősorban a szervezettség fokozásával és a betegségek elkerülésével valósíthatók meg. A másik utat pedig a „csodás” felfedezések jelentik, amelyek új ismeretek, módszerek, technológiák révén teszik lehetővé ugyanezt.

A 19. század nagy részében az első paradigma vált meghatározóvá, vagyis az volt az általános vélemény, hogy szervezés és tervezés útján, például az étrend egészségesebbé tételével, a csatornahálózat fejlesztésével, rendszeres testmozgással és friss levegővel a be-

² BABITS Mihály, *Novella az emberi húsról és csontról* = Nyugat, 1913/6. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00124/04007.htm>

³ Nancy KNIGHT, *The New Light: X Rays and Medical Futurism* = Joseph J. CORN (ed.), *Imagining Tomorrow: History, Technology, and the American Future*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1986, 10–34.

A röntgen kapcsán felmerülő remények kialakulásához sok minden hozzájárult. Az egyik fontos tényező az volt, hogy mire a röntgensugarak létre jött, ezek reprodukálásához és rögzítéséhez gyakorlatilag minden adott volt a fejlett világban. Az 1890-es években ugyanis a kísérleti fizikusok fő vizsgálódási területét az elektromosság tanulmányozása jelentette,⁵ amihez katódsugárcsőket használtak. Ezek alacsony nyomású gázzal töltött üvegcsővek, amelyekben elektródák segítségével elektromos kisüléseket gerjesztettek, hogy a katódsugarak – vagyis az elektronok – viselkedését tanulmányozzák. Egy ilyen csővel kísérletezve vette észre Röntgen, hogy abban másfajta sugarak is keletkezhetnek, amelyek képesek áthatolni a tömör objektumokon, köztük az emberi testen is, megmutatva annak belső vázát. Ráadásul ezek a képek fluoreszcens ernyőkön megjeleníthetők, a fotografiai lemezekon pedig rögzíthetők is.

Bár többen már évekkel korábban észlelték ezeket a sugarakat, Röntgen volt az első, aki módszeresen kutatni kezdte természetüket, és ami még fontosabb, ő volt az első, aki publikálta is megfigyeléseit, fotókkal igazolva azok forradalmiságát.⁶ Az általa X-nek, vagyis ismeretlennek nevezett sugarak felfedezése után hetekig vizsgálta, hogy azok min hatolnak át (a lágy szöveteken igen, a csontokon vagy a fémeken viszont kevésbé), majd megfigyeléseit 1895. december 28-án⁷ publikálta egy würzburgi szakfolyóiratban. A nem szakmai lapok közül elsőként a bécsi Die Presse hozta le a felfedezés hírért január 5-én, majd ezt követően egy héten belül minden nagyobb lap foglalkozni kezdett az újfajta sugarakkal.

Mivel minden laborban megvolt ugyanaz a felszerelés, amellyel Röntgen dolgozott, a felfedezés hírére azonnal (napokon belül) megkezdődött az új technológiával való kísérletezés és annak tökéletesítése, a sajtó pedig minden újabb eredményről szenzációként számolt be. Nem volt ez alól kivétel a hazai újságírás sem: a magyar lapokban gyakorlatilag az összes olyan hírt lehozták, amely az idegen nyelvű szakirodalomban példaként szerepelt a felfedezéssel és annak hasznosíthatóságával kapcsolatban. Ezek a külföldi hírek kiegészültek a magyar kísérletek híreivel és képeivel is, hiszen a magyar kutatók szintén rögtön belevetették magukat a röntgenkísérletekbe.

A mind tudományos, mind laikus oldalról jelentkező azonnali érdeklődést jól mutatja, hogy a jelen tanulmányhoz mellékelte, hazai sajtótermékekből származó képek mindegyike január 19-én, tehát alig két héttel a röntgensugarakkal kapcsolatos első híreket követően jelent meg. Mint látható, van köztük kísérleti felvétel emberről és állatról egyaránt, de olyan ábrázolás is, amely már élcélődik az új technológiában rejlő lehetőségeken.⁸

⁵ Bettyann Holtzmann KEVLES, *Naked to the Bone: Medical Imaging in the Twentieth Century*, Reading, Addison-Wesley, Massachusetts, 1998, 16–17.

⁶ A felfedezés részleteivel, az elsőség kérdésével és a korai sajtóviasszhanggal kapcsolatban lásd Otto GLASSER, *Dr. W.C. Röntgen*, Charles C. Thomas, Springfield, 1972 [1st ed: 1945], 33–67, illetve Emanuel R. N. GRIGG, *Trail of the invisible light: from X-Strahlen to radio(bio)logy*, Charles C. Thomas, Springfield, 1965, 3–11.

⁷ Érdekes egybeesésként ugyanezen a napon került sor a Lumière testvérek első nyilvános filmvetítésére, vagyis egy másik olyan technológia debütálására, amely forradalmasította a képi ábrázolást, és vele a világgal kapcsolatos percepciókat is.

⁸ A röntgen mint metafora a nyelv szintjén is hamar megjelent, a sajtóban rövidesen mindennaposá váltak a politikusok vagy zavaros ügyek „átvilágítását” említő megnyilvánulások. A Hét főszerkesztője, Kiss József például a következő szöveggel igyekezett előfizetőket toborozni az 1902. évre: „Mi babonásak nem vagyunk. Sőt kiváló – ha úgy tetszik,

Báró Eötvös Loránd keze
(Vasárnapi Ujság, 1896. január 19.)

Forrás: Arcanum Digitális
Tudománytár

Mi van a miniszteri fejekben?
– Röntgen-féle fölvételek B. I.
[Bolond Istók] villanysugaraival mellett.
(Bolond Istók, 1896. január 19.)

Forrás: Arcanum Digitális
Tudománytár

A sajtóban és nagyközönség körében kibontakozó röntgenmánia a könnyen hozzáférhető technológiai háttérrel együtt azt sugallta, hogy a röntgensugarak rövidesen a mindennapi élet részei lesznek. Az első években potenciális hasznosítási területek tömege merül fel a nyilvánvaló lehetőségektől (golyók és más tárgyak megtalálása a testben) az egészen vad spekulációkig (vakok látóvá tétele, halottak feltámasztása). Emellett persze az is kérdéses volt, hogy mit lehet látni a sugarakkal, amelyekről a kezdetekben az a kép alakul ki, hogy az élő emberi test és az elme minden része bejárható lehet általuk. Utóbbi képzet kialakulásában nem kis szerepet játszott a pszichoanalízis gyakorlatilag egyidejű megszületése is.

Ebben a kezdeti szakaszban nehéz szétválasztani a fantasztikumot a realitásoktól: a röntgensugarakat egyszerre tekintették az érzékek kiterjesztésének, gyógyító vagy éppen pusztító erőnek és természetfeletti képességnek. Ráadásul a gondolkodók fantáziájában a röntgen gyakran összekapcsolódott a már említett pszichoanalízissel, a mozgófilmmel,

egyetlen – erényünk, hogy Röntgen-sugarakkal nekimegyünk mindenféle konzervatív babonának és keresztülvilágítunk minden babonán, legyen az előítélet, vagy tisztesség formájába bujtatott önérdek, vagy évszázadokon át hűségesen ápolt hiúság.” A Hét, 1901. december 15., 22., 29., illetve 1902. január 5., címlap.

amely szintén 1895 végén „született”, és persze a fotózással, amely a felvételek rögzítésének technikája miatt kezdettől elválaszthatatlannak bizonyult az újfajta sugaraktól.

A röntgennek ez a kezdeti misztikuma egészen az első világháborúig megmaradt, a technológia ugyanis a valóságban jóval lassabban terjedt el, mint ahogy azt sokan képelték. Ennek elsődleges oka, hogy a felfedezés utáni első két évtized a röntgen kísérleti időszakának tekinthető.⁹ A technológia ebben az időszakban még kifejezetten megbízhatatlan volt, a felszerelés nem sztenderdizált, miként a felvételek rögzítésének módja vagy ezek értelmezése sem. Az első röntgenlaborok kísérleti fizikai laboratóriumokban létesültek, ennek minden velejárójával együtt, Magyarországon például a Műegyetemre vitték azt a néhány száz beteget, akit az első években megröntgeneztek.¹⁰ Az ekkor használt készülékek gyakran házilag összeeszkábált rendszerek, amelyek folyamatos büttykölést igényeltek, és nem voltak képesek egyenletes minőségű leleteket produkálni.

A jó felvételekhez hosszú idejű expozícióra volt szükség, ami korlátozta a használhatóságot: mozdulatlanul kellett ülni, ami például egy tüdőröntgennél problémás, hiszen levegőt azért csak kell venni. A röntgensugárzás a katódsugárcsővekben „melléktermékként” jött létre, így nem volt elég intenzív a jó felvételekhez. Az, hogy mennyire volt képes áthatolni a célponton, ráadásul a gáz nyomásától is függött, és az átvilágított anyagtól függően optimálisan csak egy szűk nyomástartományban valósult meg. Így a laborokban gyakran többféle csövet is tartottak a különböző alkalmazási lehetőségekre.

Az ekkor születő radiológia orvosi státusza alacsony volt. Az egészségügyben kezdetben inkább érdekességnek, semmint használható eszköznek tartották a röntgent, amely ráadásul, ahogy rövidesen kiderült, kifejezetten veszélyes is. Először a röntgent kezelők érezték meg magukon ezeket a nem várt hatásokat, minthogy ők voltak a legnagyobb sugárterhelésnek kitéve.¹¹ A kockázatos úton megszerzett felvételeket ráadásul kezdetben nem is nagyon tudták értelmezni, így azok nem adtak hasznos információkat a betegekkel kapcsolatban.

A váltás az első világháború alatt, és főleg utána jött el az újfajta röntgenkészülékek elterjedésével, amelyek már gyorsabbak, könnyebben kezelhetőek, megbízhatóbbak voltak, és részletgazdagabb felvételeket is biztosítottak. Az új korszak eljövetelet jelzi, hogy az 1930-as évekre a radiológus szerepe is megváltozik: a felvételt kiértékelő, értelmező orvos szerepe különválik a jelentősen leegyszerűsödött gépet kezelő technikusétól.

⁹ A röntgen technológiai háttérének fejlődésével és ennek társadalmi-kulturális vonatkozásaival kapcsolatban részletes összefoglalást ad Robert G. ARNS, *The High-Vacuum X-Ray Tube: Technological Change in Social Context* = Technology and Culture, 1997/4, 852–890.

¹⁰ A Budapesti Hírlap 1898. október 4-i híre szerint: „A műegyetem épületében elhelyezett és Kiss Károly professzor vezetése alatt álló Röntgenműhely kiadta beszámolását harmadik évéről. Ebből vesszük ki az itt következőket. A műhely 1000 forint segítséget nyer a kultuszminisztériumtól s ezért cserébe rendelkezésére áll a kórházaknak. A mai napig 342 kórházi esetet vizsgáltak meg a laboratóriumban. Csak golyó által esett sebet hatvanötöt. Tizenkilenc esetben oly betegeket vizsgált meg a laboratórium, akiknek a testében tű, üveg, cserép vagy fémszilánk volt. Ezenkívül több esetben vették igénybe a laboratóriumot epekő, vesekő és köszvény megállapítása végett.” (13.)

¹¹ Az előbb említett, a Budapesti Hírlapban megjelent beszámoló így zárul: „Érdekes megemlíteni, hogy a két és félévi vizsgálat alatt a laboratórium vezetőjének Kiss Károly dr.-nak körmeit, valamint kezefejét olyannyira összeégette a Röntgensugár, hogy jó idő óta ólomkesztyűt kénytelen a vizsgálatoknál használni.” Budapesti Hírlap, 1898. október 4., 13.

A testkép és az „indiszkkrét sugarak”

Babits *Novellája* azért sorolható a kezdeti szakasz röntgenértelmezései közé, mert abban a korban íródott, amikor a nagyközönség jobbára csak másodkézből értesült a találmányról, és ha esetleg volt is saját tapasztalata, azt többnyire nem kórházi körülmények között, hanem például bemutató-előadásokon szerezte. A röntgenlátás mint motívum, vagyis a technológia integrálódása a szervezetbe kezdettől gyakran felbukkanó fordulat a témát feldolgozó írásokban, a már említett, a politikusok fejébe belelátni vágyó újságírók cikkeitől kezdve az irodalmi művekig. Babits novellájában ez a képesség ráadásul sajátos kontextusban jelenik meg, amely szintén témája volt a korabeli közbeszédnek a röntgen kapcsán.

Lovagh, a novella főhőse szép nőket nézegetve szembesül a különös látászavarral. A röntgen használatának kezdeti időszakában a közvéleményben gyakorta merült fel annak botrányos lehetősége, hogy az új fejlesztés révén átlátszóvá tehető a ruházat. Ennek az aggodalomnak egy szélsőséges példaként az Egyesült Államokban volt olyan állam, ahol 1896-ban törvényjavaslatot nyújtottak be a röntgentávcsövek színházi használata ellen, mit sem törődve azzal a ténnyel, hogy ilyen eszközök nem léteztek. Egy brit cég pedig ugyanebben az időszakban fémmel bélelt alsóneműket kezdett forgalmazni, jó érzékkel aknázza ki a hasonló félelmeket.¹²

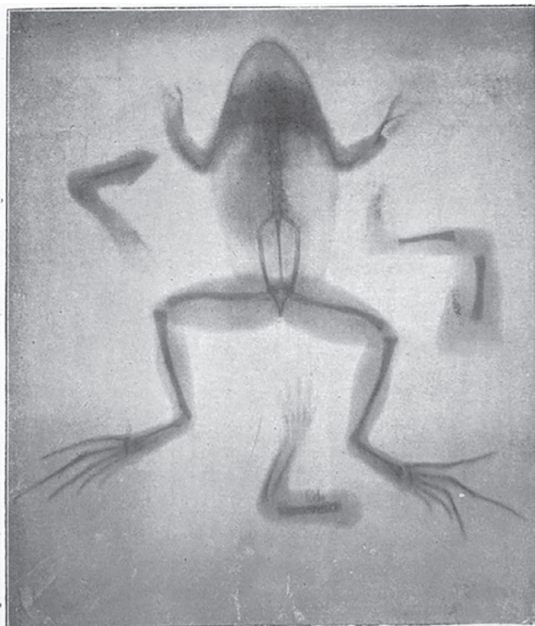
A technológiát alaposabban ismerők persze pontosan tudták, hogy a sugarak nem így működnek, ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a röntgenben sokan a magánszférát fenyegető, annak határait áthágó technológiát láttak. A test kapcsán ez olyan aggodalmakban nyilvánult meg, hogy a sugarak révén olyan, korábban ruhával szinte állandóan gondosan fedett részek válnak immár a bőrt is kikerülve láthatóvá, mint például a nemi szervek vagy a vastag koponyacsonttal fedett agy. A *Novellában* a táncosnőről például úgy tűnik el (pontosabban olvad le) egyik pillanatról a másikra a bőr, mintha csak egyike lenne az előtte sorra ledobott fátylaknak, érzékletesen ábrázolva egy újfajta testképet, amelyen a bőr már nem külsőt és a belsőt, az egyént és a külvilágot szigorúan elválasztó határfelület, hanem csak *egy* réteg a sok közül – egy átjárható, átlátható réteg.

A röntgensugarak, vagy ahogy a magyar lapok többször is emlegetik, az „indiszkkrét sugarak”¹³ ezen határsértő jellege ugyanakkor az intimitás új szintjét is magával hozta. A kezdeti időszakban például érdekes divattá vált a röntgenfotográfia, vagyis hogy a fiatal hölgyek Bertha Röntgen híres „portréját” másolva a kezükről készült röntgenfotókkal ajándékozták meg udvarlóikat.¹⁴

¹² KEVLES, *Naked to the Bone*, 27.

¹³ Lásd például Budapesti Hírlap, 1896. február 24., 3., Alkotmány, 1989. január 22., 3.

¹⁴ Ezzel és a röntgen magánszférát fenyegető jellegével kapcsolatban lásd Lisa CARTWRIGHT, *Screening the Body: Tracing Medicine's Visual Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis – London, 1995, 115–121.

Béka – Emberi embrió végtagjai
– Dr. Klupathy Jenő fölvétele (Vasárnapi Ujság, 1896. január 19.)
Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár

A röntgentechnológia ennél is intimebb, a *Novellával* rokonítható, már-már pornográf használatát mutatja be az a 1897-es brit trükkfilm¹⁵ is, amelyből a mellékelt képkockák származnak. A látvány szempontjából realiztikus, a technikai megvalósíthatóság oldaláról azonban teljesen abszurd film a romantikus szerelmet figurázza ki a röntgensugarak által: a tetőtől talpig viktoriánus kori ruhába burkolózott hölgyet a neki udvarló férfi a csontokig átlátszóvá „varázsolja” egy röntgenkamera segítségével, miközben ő maga is „levetkőzik”, és egyre közelebb férkőzik szerelméhez, szinte áthágva a bőr alkotta határt is. A kamera slusszpoénként még a hölgy bőrét a nap sugaraitól védő ernyőt is használhatatlanná teszi.

¹⁵ G. A. SMITH, *The X Rays*, British Film Institute National Archive, 1897. <https://www.youtube.com/watch?v=3gMC-kFRMJQQ>

G. A. Smith: *The X Rays* (1897)

Forrás: YouTube

„Megláttam a halálomat!”¹⁶

Ellentétben a filmbéli úriemberrel, Babits főhőse, Lovagh esetében a test mélyére látás élménye nem fokozza a várakozásokat, hanem elborzasztja a férfit, ami szintén gyakori eleme a hasonló témájú írásoknak.¹⁷ A csontok visszataszító rajza felfüggeszti, felülírja a látható tartományt, és vele az esztétikusnak tartott dolgok, jelen esetben a női test percepcióját. Egyúttal megidézi a halál képét is – a csontvázak látványa okozta nyilvánvaló párhuzamon túl is. Míg a látható fényben mozgó karokat élő indákhoz és angolnákhöz hasonlítja a szerző, a csontvázak geometrikus formákkal és épületszerkezeti metaforákkal ábrázolódnak: „kemény és szögletes foltok”, „csak bütykös, hajló gerincoszlop tartotta tüskés csigolyáival a mellkas szellős emeletét”, „a kéjes csípők közt durván kiütöttek a medence szakadozott kapcsos falai”, „egy csúf szürke, szögletes csontváz”.

A mozgó csontvázak képe külön figyelmet érdemel, ebben a jelenetben ugyanis ötvöződik a kor két vívmánya, a röntgen és a mozgófilm, amelyekkel kapcsolatban ráadásul pontosan ellentétesen merül fel a halál koncepciója. Míg a film kapcsán az egyik korai felfogás az volt, hogy az képletesen alkalmas a halál a legyőzésére, hiszen megőrzi a mozgást, az életet, a röntgen a hús eltüntetésével mintha megelőlegezné a halált. Utóbbi felfogást tovább árnyalta az a tény, hogy a röntgenezni kívánt kísérleti állatokat a kezdeti időszakban többnyire megölték, hogy a hosszú expozíció alatt mozdulatlanok maradjanak. Vagyis a „csodagép”, amely végre lehetőséget adott arra, hogy bepillantást lehessen nyerni az élő szervezetbe, a kezdeti szakaszban igen sokszor valóban előidézte a halált.

¹⁶ „Ich habe meinen Tod gesehen!” – Bertha Röntgen egy gyakran idézett, bizonytalan eredetű anekdota szerint ezzel a felkiáltással reagált saját kezének röntgenképére.

¹⁷ Vö. pl. C. H. T. CROSTHWAITE, *Roentgen's Curse* = Longman's Mag., 28(1896), 469–484. Közl: <https://www.flyingcar-sandfoodpills.com/roentgens-curse>

Mind a filmmel, mind a röntgennel kapcsolatban nehezen feldolgozhatónak bizonyult az első befogadók számára az is, hogy azok feldarabolták a testet: a film a közeli képek alkalmazásával,¹⁸ a röntgen pedig azáltal, hogy a felvételek csak a test egy-egy részéről készültek. Bár Babits novellájában teljes csontvázak jelennek meg (amelyek így valóban közelebb állnak a halál realitásához, mint a röntgentechnológia által lehetővé tett valósághoz), a fragmentálódás itt is megjelenítődik: „az asszony teste ízékké törött”, a csontokat csak „az élő húsnak homályos emléke” tartja össze, és Lovagh még zörgésüket is hallani véli.¹⁹

A röntgenlátás ráadásul felszámolja a testek közti eltéréseket is, hiszen azok a külső jegyek, amelyek alapján Lovagh szépnek ítélte egy-egy női testet, nem látszódnak az elektromágneses hullámok ezen tartományában. Hasonlóan ahhoz, ahogy később Thomas Mann *Varázshegyében* Hans Castorp rádöbben, hogy a csontokra rakódó hús és bőr nélkül minden ember egyformának, halandónak látszik, Lovagh számára is láthatatlanná válnak az egyedi jegyek, amikor röntgenlátása működni kezd.

Ennek kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a technikai háttér tökéletlensége mellett az is nehezítette a röntgen korai elterjedését, hogy a felvételek nyomán remélt újfajta diagnosztika ellentmondott annak a 19. századi felfogásnak, miszerint minden beteg más, és amely a betegségek kialakulását egyedi hajlamokkal magyarázta. A röntgendiagnosztika egy korai, ígéretes válfaja volt az ezzel a szemlélettel szembemenő retrospektrográfia,²⁰ amelyet az Egyesült Államokban kezdtek alkalmazni az új technológia első évtizedeiben. Ennek lényege abban állt, hogy röntgenfelvételeket készítettek a hagyományos beavatkozások előtt, majd a radiológus jelen volt operáción vagy a boncoláson, és megpróbálta megállapítani, hogyan lehetett volna a felvételek révén jobb diagnózist felállítani.

Vagyis ezek a szakértők megpróbálták dekódolni azokat a fekete-fehér, a ténylegesen feltárt test kaotikus, sokszínű képétől gyökeresen eltérő jellegű röntgenfelvételeket, közös vonásokat keresni azokon, és ezeket betegségekkel összekapcsolni. Amihez persze először is azt kellett feltételezniük, hogy az emberi test alapvetően mindenkinél egyforma, és ennek működését, szerkezetét az egyes betegségek hasonló módon változtatják meg. Ezzel egyúttal a testkép átalakulásának egy szintén meghatározó fordulatát, a test és a betegség különválasztását is megalapozták. Egyrészt abban az értelemben, hogy az egyedi hajlamok helyett általános okok és tünetek kerültek megállapításra, másrészt abban, hogy a röntgenfelvételek révén immár a beteg távollétében is vizsgálhatóvá vált a páciens problémája.

¹⁸ MARGITHÁZI Beáta (Beja), „Last night I was in the Kingdom of Shadows...” *The Role of Body and Senses in Various „First Contact” Narratives* = Apertúra, 2012 (ősz). Lásd <http://uj.apertura.hu/2012/osz/margithazi-the-role-of-body-and-senses/>

¹⁹ A szöveg ezen részén mind a kibontakozó képek, mind a megnevezés által felidéződik a „danse macabre”, vagyis a haláltánc középkori műfaja és motívuma, amely hagyományos formájában arra szolgált, hogy figyelmeztesse a halandókat a halál közelségére és elkerülhetetlenségére. A motívum említésével egyúttal Babits egy korábbi haláltánc-interpretációja is felsejlik, a *Haláltánc* című, 1908 körüli vers, amelyben szintén érzékletesen keveredik a halál és az erotika: „Jár a tánc és zörg a csont: / így se félek tőled: / jöjj, öleld meg, régi csont, / régi szeretődet.” Ezzel kapcsolatban bővebben lásd Visky Beatrix, „Öreg csont, ifjú csont” (*A haláltánc mesterei: Babits és Weöres*) = Jelenkor, 2013/7–8, 807–820.

²⁰ Bernike PASVEER, *Knowledge of shadows: the introduction of X-ray images in medicine* = Sociol Health Illn., 1989/4, 370–371.

A *Novellában* tehát Lovagh azzal szembesül, hogy – saját szavaival – „objektív jellegű” röntgenlátása megfosztja az általa szemlélt testeket mindentől, ami egyedivé és széppé teszi ezeket. A kecses táncosnők (és később a szeretője) csontvázakként személytelenné, darabos alakokká változnak, látványuk a halál képzetét idézi fel. Mintha magában az új technológiában, illetve annak Lovagh általi alkalmazásában lenne valami baljós: a röntgensugarak fényében csak az látszik, ami hosszabb távon is maradandó a testből, ami évszázadokig vagy még hosszabb ideig megmarad a halál után.

Míg a röntgensugarakkal való átvilágítás eredményének félelemmel vegyes izgatottsággal szemlélése alapvetően nem idegen a korabeli felfogástól, Babits ábrázolásában újdonság, hogy betegségként írja le a röntgenlátás jelentkezését. Lovaghról már az első mondatokból kiderül, hogy hónapok óta látászavaroktól szenved, néha elsötétül előtte a világ, máskor túl élesen lát. A térlátásával is gondok vannak, időnként mintha egy vászonra kivetítve, két dimenzióban látná a valóságot (akár egy filmet), máskor viszont mélységében érzékeli azt. Később, az előadás leírása közben alkalmazott szinesztéziák pedig mintha egyszerre léteznének trópusokként és a főszereplő látászavarának újabb tüneteiként, ami egyúttal a többi, gyakran impresszionista és szecessziós eszközökkel operáló kép státuszát is elbizonytalanítja. Az eldönthetetlenséget erősíti a narráció jellege is: az alkalmazott szabad függő beszéd azt sugallja, hogy az elbeszélő – és általa az olvasó, mintha neki is röntgenszeme lenne – belelát Lovagh gondolataiba és élményeibe.

Ebben az értelmezésben tehát a Lovaghra rohamszerűen rátörő röntgenlátás csak egy a többi tünet közül, amelyre neki is az az első reakciója, hogy orvoshoz kellene fordulnia. A főszereplő látászavara a betegség képzetén túl egyúttal új szinten kapcsolja össze a röntgent és a misztikumot is: egy korabeli koncepció szerint ugyanis az okkult látók azért látnak olyan dolgokat is, amelyeket mások nem, mert szemük érzékeny a röntgensugarakra.²¹ Lovagh röntgenlátása tehát egyszerre ábrázolódik objektív, a valóságot túlságosan is mélyen feltáró eszközként, betegségként, misztikus képességként, valamint egy beteg elme vagy egy hipochondriás képzelgéseként, valóság és misztikum, betegség és fantasztikum különös keverékeként tárva az olvasó elé a technológiát. Ami hűen tükrözi a korabeli közvélemény röntgensugarakkal kapcsolatos ellentmondásos reakcióit.

Rejtőzködő csontok

Bár a *Novella* kapcsán még számtalan dologról lehetne szót ejteni, végezetül következzen egy olyan vonása a szövegnek, amely a szűkebb téma szempontjából megkerülhetetlen. Ahogy arra Wirágh András felhívja a figyelmet,²² a *Novellában* „csontvázként” végig ott

²¹ KNIGHT, „*The New Light*”.

²² WIRÁGH András, *Az átvilágító hús allegóriája* = Kalligram, 2011/10, 70–77.

rejtőzik egy Babits által fordított Baudelaire-vers, *A szép hajó* szövege,²³ amely az ismétlések révén úgy tárja fel magát, mint a röntgenkép lassan kirajzolódó vonalai.

A vers nyomai a novella kezdetétől jelen vannak, kezdve a Lovagh előtt ülő nő vállainak leírásától (*Novella*: „Néhány sorral előtte nagy kápráztató selyemkehelyből buja, telt vállak széles virága duzzadt ki.” – *A szép hajó*: „Fejed a puha nyak s a széles rózsaszín váll / felett titokzatos bájjal pávázva himbál”) a színpadi jelenetek során megidézett fodros tengeren át a szólótáncos lábainak ábrázolásáig (*Novella*: „És a rejtett lábszárak hullámozása kezdődött el újra, először halkán, majd egyre izgatóbban és szabadabban, forogtak és kavargtak a titkos fehérségű combok és bokák a finom szoknyák levelei közt, mint egy kettősnyelvű harang nyelvei, mint a két sápadt boszorkány, akikről a francia költő beszél, akik bűvös italt kevernek egy mély homályos üstben.” – *A szép hajó*: „Nemes, szép lábaid, verve a fodrok alját, / a sötét vágyakat ingerlik s fölkaparják; / ilyen két boszorkány, aki / mély üstjében sötét italát keveri.”). De Baudelaire szintén ismétlésekkel operáló, a női szépséget egy habokat szelő hajóhoz hasonlító versét idézik meg az ingó, hajladozó színpadi mozgások, és a normál látás során használt formavilág több vonása is. Végül a *Novella* végén *A szép hajó* kezdősoraiban („Tükröt vetek feléd, óh Lány, hogy benne lássák / szemeid zengni lágy ifjúságod varázsát”) szereplő tükör is feltűnik, mintegy keretbe zárva a két szöveget: „Sarolta a tükröig lépkedett a fényfolyóban, és lebontotta a haját.”

Baudelaire nyelvének a *Novellában* való „elrejtésével” és fokozatos feltárásával érdekes, ugyanakkor Babits és az új technológiák viszonylatában egyáltalán nem szokatlan kettősség teremődik meg szövegben. Egyrésztől ugyan Lovagh és a „belélató” narrátor elborzad a röntgensugarak okozta látvány szörnyűségétől, másrésztől viszont a mű maga is ugyanezen sugarak működését utánozza az egyre nyilvánvalóbb intertextusok által. Vagyis mintha az alkotó egyszerre találná félelmetesnek és utánzásra méltóan izgalmasnak a technológiát.

Nagyon hasonló módszert alkalmaz Babits *Mozgófénykép*²⁴ című 1909-es művében is, amelyben egy banális, már az alcímmel („szenzációs szerelmi tragédia”) is a neveltségesség irányába tolt, modernizált Rómeó és Júlia történettel figurázza ki a korai filmekben megjelenített történetek egyszerűségét, miközben a forgatókönyvszerű szerkesztéssel, a rendezői utasításokkal, a kameramozgások, a fényhatások megjelenítésével, és a hangzással, különösen az időmértékes verselés alkalmazásával maga is imitálja az új technológiát. És teszi mindezt olyan hatásossággal, hogy – miként Kékesi Zoltán fogalmaz²⁵ – a mű versként is képessé válik a filmmel való vetélkedésre, „félelem és elbűvöltség, szorongás és élvezet keveredéseként” adva vissza, és helyenként meg is haladva a korabeli, még néma mozgófénykép nyújtotta élményt.

²³ Charles Baudelaire versei, ford. BABITS Mihály, SZABÓ Lőrinc és TÓTH Árpád, Budapest, Európa, 1973, 71–72.

²⁴ Első megjelenés: Nyugat, 1909/1.

²⁵ KÉKESI Zoltán, *Mint hír a dróton*, Babits Mihály: *Mozgófénykép* – Kassák Lajos: *Utazás a végtelenbe* = BEDNANICS Gábor – EISEMANN György (szerk.), *Induló modernség, kezdődő avantgárd*, Ráció, Budapest, 264–274.

A *Novellában* ugyanez a stratégia egyrészt a szintén megidézett fény- és színjáték útján valósul meg, másrészt pedig – még kifejezettebben – a már említett intertextusok révén jön létre, vagyis hogy a szöveg egy másik szöveg darabjait rejt, amelyek az olvasás során egyre nyilvánvalóbban láthatóvá válnak környezetükben, stilisztikailag, valamint a megjelenített mozgások és formák jellege révén is leleplezve saját magukat. Ez a hol rejtőző, hol előbukkanó háttér ugyanakkor nem idegen testként van jelen a *Novellában*, hiszen az elhintett baudelaire-i képek vázként szolgálnak a történethez: kijelölik és a tekintetet vezetve előrejelzik azokat a helyeket, ahol aztán a csontok szövegszinten is megjelennek.

Míg Baudelaire Babits tolmácsolásában egy tükör révén rajzolja a lány elé annak szépségét, a *Novellában* ez a szépség oldódik fel, amikor egy másfajta rajz, a röntgenábra durva vonalai felülírják a test korábban érzékletesen leírt idomait, egy új, ismeretlen, nehezen értelmezhető, az alapanyagul használt verssel szemben még alig-alig lefordítható, mégis bámulatra méltó világot tárva fel, amely azonban megismerve és reprodukálva, miként Kosztolányi bevezető szavai is utalnak rá, valamilyen módon mégiscsak egy mélyebb igazság megelézéséhez vezet.

Hegedűs Máté

Idegesség az 1900 körüli magyar novella- irodalomban

A következőkben arra vállalkozom, hogy összegyűjtsem és megvizsgáljam azokat az irodalmi szöveghelyeket, melyek a 19. és 20. század fordulóján megtapasztalt *idegesség* problematikájára reflektálnak. Ennek az újonnan elterjedt betegségnek megismerésére az irodalom különösen érzékenyen reagált. Az alábbiakban olyan szövegeket mutatok be, melyek jelentős mértékben hozzájárulhatnak a szóban forgó betegség jellegének megértéséhez és a korszakban betöltött szerepének megismeréséhez. Az 1900 körüli évek írásos emlékeit vizsgálva ugyanis arra lehetünk figyelmesek, hogy az idegesség mint a mindennapi élet általános tapasztalata meghatározóvá válik, nemcsak a hétköznapiak, hanem a kulturális és irodalmi élet tekintetében is. Éppen ezért válik fokozatosan nemcsak az irodalmat, hanem az orvostudományt és a közéletet is egyre jobban foglalkoztató témák egyikévé.

A kiváltó okokat keresve szerteágazó eredőket nevezhetünk meg. Egyfelől megemlítendők az egyre gyorsabbá és nyugtalanabbá váló nagyvárosok, továbbá a technikai médiumok elterjedése és mindennapivá válása; másfelől a személyforgalom fejlődése, a vasúti közlekedés, később pedig az autózás mind hétköznapiabb gyakorlata. Mivel minden ezen folyamatok a nagyvárosban mint olyanban kumulálódtak, ezért a metropoliszok mindig összekapcsolódtak a neuraszténiasokkal. Ennek lehetünk tanúi például Bródy Sándor *Faust orvos* című művének olvasásakor:

Érdekes ez a Budapest. Mintha csak a kelet és nyugat tüzes vadházasságából kelt volna ki. Olyan színes, olyan különös s olyan tanulságos – nekünk, erkölcsök

megfigyelőjének, idegek foldozójának. Más metropolisokban már az érzések kész betegségeivel állunk szemben, meglelt konkrét tényekkel. Itt azonban a fejlődő várossal együtt fejlődnek a bajok. Elragadó összehasonlításokra nyílik itt alkalom.¹

Úgy tűnik tehát, hogy a nagyvárosi neurózist több tényező együttes megjelenése váltotta ki. Sigmund Freud *A „kulturális” szexuális morál és a modern idegesség* című, 1908-ban megjelent munkájában fogalmazza meg azt az általános vélekedést, miszerint „a nagy városokban egyre kifinomultabbá és nyugtalanabbá vált az élet”.²

Lovik Károly *Egy orvos naplójából* (1898) című novellájának története szerint egy városi orvos, aki főleg a lelki betegségekre specializálódott, maga is ideges, beteg emberré válik. A gyógyítás során módszere, hogy a páciensét alaposan kiismeri, vele azonosul. A lány, akinek családja valószínűleg a főváros mozgalmas központjából költözött ki annak peremére a gyógyulás érdekében, így bizalmat táplált az orvos iránt. Az orvos és páciens kapcsolatának elmélyülése során a doktor – aki egyben a történet elbeszélője is – hangulatában és viselkedésében fokozatosan jelennek meg a neuraszténia tünetei:

[é]reztem, hogy fáradt és rosszkedvű vagyok, azért abbahagytam többi betegem gyógyítását, s ha nem voltam kint a nyaralóban, szobámba ültem és dohányoztam. [...] Szenvedélyes dohányos voltam, s némely nap ötven-hatvan szivart és cigarettát is elfüstöltem. Ez némileg megkábított, s abba a hangulatba vitt, amely lelkemhez leginkább illett. Idővel ópiumos szivarkákat is szívtam, egyre nagyobb mennyiségben, és egyre idegesebben. Ennek az volt a következménye, hogy keveset aludtam, és megkívántam a feketekávé.³

A figyelmetlenség és a dekoncentráció, melyek szintén a nagyvárosi neuraszténia állandó hozadékai, Lovik-novellájában is megfogalmazódnak.

[g]yakran el kellett röstellnem magamat, annyira nem tudtam, miről van szó, mert sose figyeltem a szavakra, amiket az emberek hozzám intéztek. Hibámat ugyan iparkodtam azonnal helyrehozni, s idegességemmel mentegetőztem, de az emberek egyre különösebb tekintetet vetettek rám, sőt, emlékezem, néhány régi ismerősöm utóbb el is került az utcán.⁴

Az elbeszélő elkerülhetetlen idegösszeroppanását egyaránt okozhatja a nagyváros és vidék közti folyamatos utazás, a beteg lánnyal való azonosulás, de a történet misztikus olvasata is. Ezt követően egy hidegvíz-gyógyintézetbe kerül, az orvosok szerint veszedelmes idegrohamon

¹ BRÓDY Sándor, *Faust orvos*, Singer és Wolfner, Budapest, 1890, 20.

² Sigmund FREUD, *A „kulturális” szexuális morál és a modern idegesség*, ford. SCHULCZ Katalin, Imágó Budapest, 2016/5., 39.

³ LOVIK Károly, *Egy orvos naplójából* = *A Hét*, 1898. 10. 09., 644.

⁴ LOVIK Károly, *Egy orvos naplójából*, uo.

esett át, ezért örökre eltiltják attól, hogy elmebetegekkel foglalkozzon. Ebben a novellában is megfigyelhetjük az „ideges város” és a „nyugodt vidék” szembeállítását, az elbeszélő ugyanis a történet végén szülei birtokára vonul vissza, hogy ott töltse hátralevő éveit.

Gozsdu Elek műveiben különösen érzékenyen reagált az idegességre, melyet novelláiban is kitüntetetten tematizált. *Nirvána* című novellája (1886) gróf Kanuth István történeteit mutatja be. A főhős a neuraszténia tüneteit magán viselő, a nagyvárost (Budapestet és Párizst) megtapasztaló, nyughatatlan karakter, aki az alföldi faluba tér haza édesanyjához. Anyja fiáról nyugtalanító híreket kap: fogy, gyengül, „nagymértékben ideges, s hogy ez az idegesség igen különös módon, a tapintó érzékeken nyilatkozik nála”.⁵ A szokatlannak leírt szimptóma, mely szerint a neuraszténiás beteg érzékszervei különösen érzékennyé válnak, Bródy *Faust orvos*ában is megjelenik: „[s]zerencsére a lány kinyitotta szemét s lágyan, szeliden, örömmel simította végig arcját. Ennek az odaadó nézésnek enyhe villamossága megnyugtatólag hatott reá.”⁶ A taktus és a látás túlműködése mellett az ízlelés és a szaglás is eltérhet a normális esetekben tapasztalatoktól. Erre Gozsdu Elek egy másik novellájában, a szintén Kanuth István gróf történetét bemutató *Spleen*ben című (1896) láthatunk példákat. A gróf a korban az idegesség ellen gyakorta javasolt eljárásokat (hideg víz és villanygép) nem követi, táplálkozásában pedig az orvosi utasításokkal ellentétesen jár el, melyek együttesen fokozzák betegségét és tüneteit.⁷ A novella végén a főhős már nem bír uralkodni felélénkült ingerein, szaglásának és hallásának (a parfüm illata és a ketyegő óra zaja) felfokozottsága okozza azokat a hallucinációkat, melyek végül rejtélyes halálához vezetnek. Ugyanilyen végzetes kimenetellel zárul Justh Zsigmond *Taedium vitae* című novellája, melynek gyújtópontjában a főhős, Belényesi Kálmán idegkimerülése áll, melyet a családi kúria elárverezése vált ki belőle. Ekkor „az idegbeteg gavallér tökéletes apátiába merült. Alig bírt gondolkodni. Meredten nézett maga elé, s e pillanatban egész lelki működése öntudatlan volt.”⁸

Freud szerint a neuróztis ugyanúgy eredményezheti a

beláthatatlanul kiterjedt közlekedés, a távíró és a telefon világot átfogó dróthálói, melyek totálisan megváltoztatták a viszonyokat a mindennapi társasági és üzleti életben: minden sietősen és izgatottan zajlik, az éjszakát utazásra, a nappalt az ügyek intézésére használják, még az „üdülések” is megviselik az idegrendszer.⁹

Korábban Willy Hellpach, aki rövid ideig Wilhelm Wundttal is együtt dolgozott, már 1902-ben publikálta *Idegesség és kultúra (Nervosität und Kultur)* című könyvét. E tanulmánykötetben részben az idegesség és technika kapcsolatával, valamint azzal a kérdéssel

⁵ GOZSDU Elek, *Nirvána* = Uő, *Nemes rozsda. Válogatott elbeszélések*, 1955., 145.

⁶ BRÓDY Sándor, *Faust orvos*, 67.

⁷ GOZSDU Elek, *Spleen* = *Nemes rozsda*, 195.

⁸ JUSTH Zsigmond, *Taedium vitae* = *Justh Zsigmond válogatott művei*, szerk. KICZENKO Judit, Ráció, 2013., 85.

⁹ FREUD, 39.

foglalkozott, hogy miért éppen a kultúrnemzeteket és a kultúrembereket fenyegeti különös módon a neurózis. Művében az idegesség megjelenését a vasúthálózatok kialakulásához köti. Mint írja, a vasút megjelenését nem valamilyen sürgető igény hívta elő, az áruszállítás és a közlekedés nem igényelte a korábbi formák modernizálását. Fő meglátása, hogy a vasúti teherszállításból kifejlődő vasúti személyközlekedés igénye csak a találmány megjelenését követően alakult ki, melyre az utazóközönség fizikai és neurológiai értelemben nem állt készen. A vasút, az irodalom és az idegesség kapcsolata hamar kutatott terület lett, és idővel magától értetődővé vált e három tényező egymásra hatása. Ennek egyik jelentős összefoglalása Wolfgang Schivelbusch *A vasúti utazás története* című könyve, amelyben a 19. századi vasút térre és időre gyakorolt hatását vizsgálja, felhívja a figyelmet arra, hogy az orvostudomány csak akkor kezdett foglalkozni az idegességgel mint betegséggel, amikor a törvény rögzítette a vasúttársaságok utasokkal szembeni felelősségét. Korábban csak fizikai, látható sérülésért járt az utasoknak kárpótlás. Az 1880-as évekig a traumatikus neurózis fogalmát megelőző *railway spine*-t, azaz a gerincvelő mechanikus megrázkódtatása miatti patológiás sérülést vélték az idegesség kiváltójának.¹⁰ Erre a korai vélekedésre rezonál Bródy Sándor *Faust orvosának főhőse*, aki egy alkalommal így fogalmaz: „ez a folytonos rázkódás egyre izgat. Szeretnék már valami csendes otthonban lenni, biztonságban, minél messzebb a fővárostól. Olyan iszonyatos lassan megy ez a vonat.”¹¹ A fogalomváltással párhuzamosan jelenik meg a sokk mint a traumatikus neurózis ismertetőjele. Ennek tüneteit John Eric Erichsen a következőképp definiálja: „Rossz alvás, nyugtalan, gyakran megszakadó. Az áldozat hirtelen rátörő félelemérzésre ébred; sokat álmodik; az álmok félelmetesek és rémisztők.”¹² Ezeknek a tüneteknek láthatjuk irodalmi adaptálódását Lovik Károly *A halál kutyája* című novellájában, amelyben az elbeszélő újságíró heti rendszerességgel közlekedik vasúton, ennek következtében kimerült, hallucinációktól szenved. Az idegfáradtság tünetei munka közben nem jelentkeznek, „[k]ellemes láz fogott el, amely megeléknítette megfigyelő képességemet, gyorsáttette mozgulataimat”, de a tevékenység végeztével, a pihenőidő során aktiválódnak a neuraszténia tünetei: rémálmokkal, a valóság és álmovilág összemosódásával.

Cholnoky Viktor *A kövér ember*¹³ című novellája egy olyan újszerű feszültséget mutat be parodisztikusan, mellyel kiválóan példázza a vasút által létrehívott sztereotipikus olvasói attitűdöt. A vasúti utazás korai időszakában mindig jelen lévő szorongás az utazás kényelmessé válása és az úti olvasmányok megjelenése révén megszokáson alapuló biztonságérzetté alakul át. A novellában körvonalazódik, hogy az olvasás ellehetetlenülése, az új interakciók hogyan bontják le az ezeket elhárító technikákat, és viszik fokozatosan a történetet a megszokottól a meghökkentő felé. Mindezen hatások végül csak erősödtek

¹⁰ Wolfgang SCHIVELBUSCH, *A vasúti utazás története*, ford. LACZHÁZI Gyula, Napvilág kiadó, 2008., 152.

¹¹ BRÓDY Sándor, *Faust orvos*, 144.

¹² J. E. ERICHSEN, *On Railway and Other Injuries of the Nervous-System*, London, 1866, 99, idézi SCHIVELBUSCH, *A vasúti utazás története*, 157–158.

¹³ CHOLNOKY Viktor, *A kövér ember = Magyar elbeszélők*. 20. sz., I., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 127–137.

azáltal, hogy a vasúti központok, pályaudvarok a nagyvárosokban egyre kiterjedtebbé váltak az 1900 körüli években, és villamoshálózat formájában behálózták az egész várost. Ennek, és az autók városi térhódításának veszélyeit rögzíti A Hét folyóirat újságírója *Villamos kivégzések* címmel:

A mindennapok kiszámíthatatlanságát és a létbizonytalanságot korábbiakhoz nem hasonlítható módon fokozta a közlekedés. Mióta villamosok hálózák be és autók lepik el a korábban gyalogközlekedésre szolgáló tereket, jelentős számban nőtt meg a balesetek, gázolások száma. Kocsivezetők, akiknek kedves gondtalansága a vig operai halászok szeretetreméltó életvidámságára emlékeztet, egyre növekedő sorban ismerkednek meg ama szenzációval, melyet az e téren való tudományos megfigyelés s a polgári figyelmetlenség biztosít számukra; s nem igen múlik el hosszabb idő, hogy valamelyikük egy-egy elgázolást ne helyezhetne emlékeinek tárházába.¹⁴

A „polgári figyelmetlenség”, vagyis a megszokás, az új dolgok mindennapossá válása tehát az, ami a régi félelmek elfedésével hív elő újakat. Schivelbuscht idézve, „[a] lassanként kialakuló új tevékenységek és magatartásformák [...] [új] pszichológiai rétegeként elfedik és elfeledtetik a régi félelmeket. Ezek a félelmek olyan mértékben mennek feledésbe, ahogy eltűnik a korábbi technika emléke, amelynek felváltása az újjal a félelmet előhívta.”¹⁵

Kérdés ugyanakkor, hogy vajon mi miatt is reflektál az irodalom olyan érzékenyen az idegességre? Elképzelhető, hogy azért, mert a korszakban megjelenő többi médiummal nem veheti fel a versenyt a stimuláció terén. Friedrich Kittler válasza, hogy az irodalom éppen a versenyhelyzet belátása miatt kellett, hogy újradefiniálja magát a technikai médiumok ellenében. Az irodalom tehát azzal kerülhet jobb pozícióba a figyelemért vívott harcban, ha amellett, hogy tematikusan reflektál a rivális médiumokra és azok hatásaira, saját eljárásokat is kidolgoz, amelyek a figyelem hasonló működését kívánják meg, de nem a technikai médiumok effektusait imitálják. Bródy *Faust orvos*ában miután eloltották a váróterem lámpáit, és az épület homályos csendbe burkolózott, csak „egy világos lap jelentette a tovább folyó életet. A lapon meg-megjelent a telegrammos árnya, a csendben állandóan hangzott a sürgöny-gép «kip-kip»-je.”¹⁶ Mindez a magányosság, melyet a dehumanizáló médium állít elő, megjelenik Újhelyi Nándor *Távozás a halott városból* című novellájában is. Újhelyi művében a narrátor, akárcsak *A halál kutya*ja tudósítója, szintén az Erichsen által leírt traumatikus neurózis tüneteivel küszködik. Az Újhelyi-novella főhőse később arra eszmél, hogy a városban megállt az élet. Egyedül

¹⁴ A Hét, 1895. 05. 05., 286.

¹⁵ SCHIVELBUSCH, *A vasúti utazás története*, 146.

¹⁶ BRÓDY Sándor, *Faust orvos*, 154.

benne, az elbeszélőben és a technikai eszközökben maradt élet: „minden élő meghalt e városban, de az automata sivár és egyszerű gépezete ime még él.”¹⁷

Csáth Géza *A lelki egészség* című 1914-ben megjelent írásában az egyre terjedő tömeges idegességre, az állandósult gondokra, a koncentráció csökkenésének kiváltó okára, okaira keresett magyarázatot.

Az utolsó húsz-harminc esztendőben, párhuzamosan a modern civilizáció nagy-szerű és lavinaszerűen haladó fejlődésével, új gond, új baj nehezedett a kultúrem-beriség vállaira. Ideges emberek mindig voltak, ismerünk korszakokat, amikor jár-ványszerűen terjedtek el egyes idegbetegségek, a mai idők, a mai emberek ideges-sége azonban egészen más valami. [...] A csírázó modern városi élet új és folyton nehezülő életfeltételeihez, folyton keményebb és fáradtságosabb kenyérharcaihoz kellett hozzászokniok. A lelküket, az idegrendszerüket kellett hozzáedzeni, – alakít-tani, – trenírozni a környezet, a pénzforgalmi viszonyok új alakulásaihoz.¹⁸

De természetesen nem Csáth Géza hívta fel a figyelmet először a nagyváros és a nagyvá-rospan kumulálódó technikai médiumok idegrendszert transzformáló hatásaira: Georg Simmel nagyhatású, *A nagyváros és szellemi élet* című írásában már 1903-ra összefog-lalta a 18. század közepétől a 19. század végéig népszerű lelki egészségtan aktualizált eredményeit. Simmel Csáth előtt bő tíz évvel megállapította a mindennapok elkerül-hetetlen részévé váló új tényező, az „idegesség” okait, és kereste a lehetőséget tüneteinek csökkenthetőségére. Meglátása szerint a lelki háztartás a nagyváros megjelenésével párhuzamosan változott meg, a folyamat gyorsan eskalálódott, a századfordulóra pedig irreverzibilissé vált. Leírásában az emberi lelket két lényegi tényező határozza meg. Az egyik az állandóság körülményei között kifejlődött lélekrész, amely a vidéki, alacsony frekvenciájú, az „újdonsággal” feldolgozható mennyiségben és kiszámítható körülmé-nyek között találkozó életben a lélek uralkodó részévé válik. A másik pedig a nagyvárosi, kiszámíthatatlanul megjelenő és feldolgozhatatlan mennyiségű „újdonság” kezelésére ki-fejlődött lélekrész, vagyis a „tudat”:

Az ember megkülönböztető lény [Unterschiedswesen], tudatát a pillanatnyi be-nyomásnak az előzőtől való különbsége hozza izgalomba – a sokáig megmaradó benyomások, a köztük lévő csekély különbség, lefolyásuk és különbségeik megszo-kott szabályossága, hogy úgy mondjuk, a tudattól kevesebb erőfeszítést követel-nek, mint a váltakozó képek gyors egymásra torlódása, az éles különbségek abban, amit egyetlen pillantással felfoghatunk, s a felmerülő benyomások váratlansága.¹⁹

¹⁷ ÚJHELYI Nándor, *Távozás a halott városból* = Éjféli. Magyar írók misztikus novellái, szerk. BÁLINT Aladár, Kner, Gyoma, 1917, 93.

¹⁸ CSÁTH Géza, *A lelki egészség*, Magyarország, 1914. április 5., 34.

¹⁹ GEORG SIMMEL, *A nagyváros és a szellemi élet*, ford. BERÉNYI Gábor = Uő, *Válogatott társadalomeléleti tanulmányok*, szerk.

A nagyvárosban tehát ez utóbbi rész jelentősége stimulálódott minden korábbtól eltérő ütemben és mértékben, melynek következtében a tudat túlfokozott működésbe lépett, ami a lelki egyensúly felborulásához vezetett. A metropoliszokban az ember az állandó és kikerülhetetlen pszichofizikai túlterhelés állapotának következtében képtelen feldolgozni az érzékeit érő információ- és adathalmazt. A korabeli Big Data-val való szembesülés és a vele való bánni nem tudás következtében kialakult állapot az „idegesség”. Éppen ezért az ember kifejleszti a stratégiát, hogy ezekkel az adatokkal ne szemantikus módon – a jelentések alapján, a dolgok és jelentésük összehasonlításán keresztül –, hanem a formalizálás eljárásainak bevetésével bánjon. Kosztolányi Dezső életművében sok egyéb mellett az idegesség természetére is érzékenyen reagált. A *Hímek* (1911) című novella érzékletes példákat szolgáltat az 1900-as évek elejének megváltozó idegesség-képéhez. Az elektromosság és a (konkrét és átvitt értelemben vett) feszültség összekapcsolódása az irodalomban már a mindent behálózó vezetékek korát szemlélteti, amelyben a telefon- és villanyvezetékek változtatják meg a teret és időt. A történet egy fiatal fiú és egy férjes asszony kapcsolatáról, de még inkább a fiú és a férj viszonyáról szól. Ugyanakkor a neuraszténias tüneteket produkáló asszony „állandóan fáradt volt, mintha hosszú utazásról tért volna meg. Volt azonban benne valami izgató. [...] Minden idegével és szívdobbanásával akarta még a szépet.”²⁰ A novella főhősnője megtestesíti azokat a tulajdonságokat, amelyek a telefonközpontokban dolgozó, hisztérikus tüneteket produkáló nőket jellemezték a századfordulón.

A diák a fülébe suttogott, mint egy telefonkagylóba. Mindenkinek ez jutott eszébe, amikor beszélt hozzá. Az elektromos asszony szinte nem is volt húsból és vérből, de valami égőbb anyagból. A szavakat felfogták az idegek villamos sodronyai, továbbították a központba, s látni lehetett, mikor érnek az öntudatába, mert akkor a szemei felszikkasztak, jelt adtak a beszélőnek, s folyt tovább a füledt, mesterséges, rendkívüli élet.²¹

A fenti irodalmi esetek alapján tehát kirajzolódni látszik egy olyan kép az idegességről, mely rezonál az orvosi eredményekkel, ugyanakkor különböző aspektusokból mutat rá azokra. Bródy Sándor és Lovik Károly *Egy orvos naplójából* novellái az idegorvos főhősökkel szemlélteti az új betegség gyógyítási nehézségeit, a metropoliszok lakóinak idegrendszerét nem kímélő mindennapjait. Justh Zsigmond és Gozdsu Elek novellái a vidék és nagyváros különbözőségeinek hatásait mutatják be, az alkalmazkodás kérdését, és azt, hogy a felfokozott idegrendszer hogyan viselkedik akkor, ha nem a megszokott ingerek

BEREND T. Iván – HUSZÁR Tibor – KULCSÁR Kálmán, Gondolat, Budapest, 1973, 544.

²⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hímek = Kosztolányi Dezső összes novellái I.*, Osiris, Budapest, 2007, 257.

²¹ *Uo.*

érik, és fordítva: ha új rutinhoz kell szoktatnia az idegrendszerét az arra nem trenírozott embernek. Cholnoky Viktor és Lovik *A halál kutyája* című novellája alapján a vasúti utazás idegrendszerre gyakorolt kortapasztalatát ismerhetjük meg. Újhelyi és Kosztolányi novelláiból pedig betekintést nyerhetünk a gépek és médiumok emberi életre gyakorolt hatására.

Gyurász Marianna

Húsvét

Olyan kicsik vagytok,
mondom nekik, ahogy a bokám köré gyűlnek,
és a domború, lábfeji verőerekre tapadva
isznak, mint az újszülöttek,

de hogyan lehetséges ez,
ha egy nappal sem vagyunk fiatalabbak vagy idősebbek egymásnál?
Egy napon teremtettek sárból és folyóvízből,
a sás lett a hajunk, a halak pikkelye a körmeink,
a szemhéjunkt függőlegesen zárul, és teljesen áttetsző.

Iszapba fúrt lábujjakkal guggolok mellettük és gondolkodom,
miért gyúrtak nekem máris gyermekeket.
Mikor felállok és kisétálok a vízből, sikoltanak, de nem jönnek velem.
Nem tudják, hogy meg fognak halni,

Arrébb a parton lefekszem, a folyóhoz közel, a lábfejem és a csuklóm is beleér a vízbe,
hogy megtaláljanak, mert bőgnöm kell különben,
és megtanulom, hogy egynaposan még nem vagyok elég érett,
felelősségtudat pedig nincs a sárban,

mert mást nem érzek irántuk, csak szánalmat,
olyan mély szánalmat, hogy meghalnék értük,
de nem értenék, egyedül maradnának, és ez megijeszt,
felnőttnek képzelnék magukat és elfelejtenének,

most már magamat szánom,
azt kívánom, igyanak és egyenek meg minden áldott nap,
úgy ők sem, én sem leszünk teljesen elhagyatva.

Bombardier Dash 8

Gyurász Marianna

Negyvenezer méterrel a földfelszín felett
a nyomás hiánya nehezedik rád,
vagy az alattad húzódó kitöltetlen tér?

Mintha a puszta akaratoddal igyekeznél feltölteni
a természetellenesnek gondolt hiányt,
egy másodpercre sem engeded kihunyni a szinapszist,

mert ha lanyhul a szorítás,
elnyugszik lábikrád ritmikus rángása,
onnantól semmi nem tartja a levegőben.

Orra a kockás asztalterítő felé bukik,
és kicsusszan nyirkos gyerekenyeredből a műanyag,
hirtelen annyi érdekesebb elfoglaltság ígérkezik,
morzsákra vadászni a terítő négyzetein,
sorra kilapítani mind.

Mohácsi Balázs

újvidék–belgrád: június délelőtt

a felhők aluljárójában tűnődtem hogy mi az új
az aszfaltcsík amin hajtunk volna az út
s ha olyat akarok amelyet nem akart még senki
nem épp ezt akarja mindig mindenki
a cél úgy tűnik hamis dolog éljek egyszerűen
de van-e értelme céltalan lebegni az űrben
az út persze kutatás és megismerés
sajnos mindig jobban érdekel a már ismerős
idegen nyelv hullik rám könnyű nyári zápor
most tudok meg legtöbbet a magányról
beszorulunk előttünk mellettünk mögöttünk kamion
ha jó irány szeretném oka legyen annak ami jön
előttem kilométerek mögöttem kilométerek
nyel nyelv nyelv az út ez a jelzötlen torok.

belgrád–újvidék: június délelőtt

Mohácsi Balázs

a költemény néha nem hagy életet írni
ugyanaz az út vissza már nem szolgál mondatokkal
máris a nemírásról írok túl kellene élni
végre ezt túlírni rajta ha csak nem okkal
dobja a gép véletlenkonzerv alamizsna
nézek kifelé a kocsiból hol a téma
de nem szalad át rajtam ami ötlet
magasfeszültség tájon távvezeték semmi meglep

innen kihúztam néhány homályos sort
hasonlatkísérlet egy panoráma
duna és száva szótlán összefolyásáról
ahogy zöldet kever a kék a sárga
ettől a képtől távolodom éppen
működjön költeményként éljen.

Eszenyi Fanni

Záhony

A mama álmában kiabál:
szent kereszt feszítsd meg.
Szerinte a papa akarja magával vinni a sírba.
V. azt mondja, szellemek laknak náluk,
olyanok, akik legfeljebb a virágtartókat bántják.
Mi biztonságban vagyunk – állítja, ha meglibben a függöny.

Azon a nyáron köteleket akasztunk a diófára,
más színű mind.
Ha rájuk csimpaszkodunk,
csakúgy recsegnek a fa ágai.
Vonatoknak hívjuk őket,
és egész júliusban azokkal játszunk.
A kisebbek a piroson, a személyen,
a nagyobbak a zöldön, az intercityn csüngenek.

Én nem itt nőttem fel,
mégis ugyanarról a tintaemberről álmodom
hetek óta, mint a többiek.
Előle menekülünk a kukoricásba is.
Valaki felégeti a csövekből épített kunyhónk,
egy kutya felakasztja magát.

Kormos ablakok,
törött szárú jácint,
rájönni, hogy az öngyilkosság
nem emberi prioritás.

V. utána a nyulakat sétáltatja pórázon,
én a mama szobájában a plüssökhöz beszélek,
szerelmet vallok egy oroszlának.

Éjjel a fiúk elmesélik, mit csinálnak a felnőttek éjszaka.
Aludni nem tudok,
hangosan veri a papa a fa ágait,
az oroszlán nem szeret viszont.
Eltemetjük.

Gergő

Definíciókba próbál illeszteni,
emberbőrből varrt szótár az eszköze.
A legegyszerűbben vizuálisan képes értelmezni,
így színessel emeli ki fontos tagjaim.
Fekszik az ágyon,
próbálja felfogni a művét.
Szerinte az összeegyeztethetlenség a probléma.
A sémái a kategorizációra nem alkalmasak.
Azt mondja, a *normális lányok*
nem nézik meg huszadjára is,
hogyan becsukták-e az ajtót
éjjel háromkor,
a távoli gyárkéményektől nem,
csak a magasságtól félnek a gangon,

ha szívnak,
könnyű őket megvédeni.
És engem okol, ha reggelente új szavak
nyílnak a mellkasomból.
Kimondásukhoz levegőt nem hagy,
sípol a tüdőm,
fröcsköl a slejm a torkomból, ha néz.
A fulladás jeleit felismeri,
de tanulni belőlük nem tud.
Az ideologizált struktúrái ellenpólusa,
befejezetlen körmondat,
cáfolat, kudarc vagyok.

Vas Máté

A boldogság hiányzó tartozéka

1.

A város pöcegödreit rendben találtam,
a leprások és szajhák adóját beszedtem,
túladtam a kóbor ebek lenyúzott bőrén,
már pizstráng és sajt is dülja iszákomat.

Egy ilyen délelőtt hiába zúgolódnak a piaci kofák,
sápítóznak az oszló arcú bélpoklosok, menekülnek
szoknyájuk suhogtatva a kis csitrik előlem.

Ó, hogy pendülnek a sárban végignyúló deszkák,
csillapodnak a kereplők, apad az árusok szitka,
amikor a hóhéri jog új magisztert avat.

2.

Aki nem az igazságért léptet fel
ama hirtelen ácsolt emelvényre,
az ne nyakazzon le senkit.

Az ilyen passiót jajgatva, komoran tűrni
képtelenség. Gyűlölet és szenvedély rég

elbocsátott szolgálaim, engem már
krisztusi derű balzsamoz.

3.

A grádicson lebzselő segédek megkapják
jussukat, a hozomány is szépen gyarapszik.

Amikor lányom a lyoni hóhér jegyese lesz,
idegen béke ölel át. Erről nem mesél senki,
az áldozatok ismerik, más ostoba kutatni:
engem már krisztusi derű balzsamoz.

Unalom ellen nincs orvosság

1.

A szőlő közt rogyott össze, meglepően idétlenül.
Lihegve rendezgette tagjait, így nem találhat
tetemére a csósz, még elröhögi magát.

Otthon megbocsátóan gyöngéd lett mindenki.
Fia messzi távirati irodából, lánya még
messzibb bútorszalonból érkezett.

Boldogan haldoklik az, aki székeknél, leveleknél fontosabb,
aki elől úgy dugdossák a haragot és neheztelést,
mint ajándékot a még hinni képes gyermek elől.

Felesége sebesen vagdosta a répát. Post mortem a leves
gőzeivel fogják táplálni. Aggódott, nehéz volt
külön választani a törődést a türelmetlenségtől.

2.

A szomszéd felsöpörte az udvart, veje
kimeszelte a szobát. De a görcsök, a lüktetés
kínzó gyorsasággal bontottak tábort.

Orvosát gallérjánál ragadta meg, kikönyörögve
az utolsó kívánság egyeduralmát. Szüksége van
erre a szeretetre, kellenek az ivartalanított hibák.

Ha színlelik is, ahogy ő színleli még egy ideig, végül
halálos dózist kell neki beadni. Mert unalmas lesz, és
szertefoszlik az a gyönyörű semmi, ami most habzik,
akár az idei bor idegen pincészetek hordóiban.

Németh Gábor Dávid

Iker

Németh Gábor Dávid

Csirkék verdesnek szárnyukkal az asztalon,
késsel és villával a csőrükben,
készzen arra, hogy megegyék őket.

Fuvolakorcs ujját belenyomja a köldökömbbe:
hamis vadetetőbe. Rágós az érintése, rituális tény,
mostohamóló. Úgy néz rám,
mint egy trónörökösre. Állati életre kényszerül.
Fertőzés nélkül engedem át a jelentést.

Mikor dörömböl, mindenhova hattyúkat képzelek,
bálványlila szemgödrökkel, de ő gúnyos
kacagással megjegyzi: csirke az, te, ne komédiázz már.

Két énné bontva kísérelünk meg egy átfogó
egységgel kapcsolatot találni. Egyszerre éljük
át a fölcserélhető magatartás élvezetét, és az elmosódást.

Ikertartály

Jogarral eszi a hattyút. Zsíros végét
aztán belém szúrja – mondd úgy: ez már döfi,
harsogja nevetve, élvezd!

b
bill
ent
yuk

Magamba törik a szorongás,
a köztes kihordása.

A talpillat izgat, a távolság grimasza,
idegen terek bántalmazásának otthonossága,
ami egyszerre osztja, kettőzi meg,
és bizonytalanítja el a határokat.

Két fogása vagyok. Vad
alkudozásba kezdek. Nyáltalan a szája.
Élvezi a fehéret. Lerágja a kezemet
– te mérges kisemlős, kesztyűujjban akasztják
a mostohákat, két lábra állt anyákat!

A bennem lerakott dolgaiból szülök
új kezeket. Állati szőr, rágóhang
és ürülékszag izgatja az ujjakat,
ékszerhajlamú Ikreket.

Robbantott halak

2

Ma három hölgyeménnyel fogsz találkozni, ezzel fogadott nagyapa a lakásán. Hívott, hogy azonnal menjek át, mert rosszul van, és az ő Sanyi unokájára van szüksége. Aztán persze vigyorogva nyitott ajtót, és leültetett a nappaliba. Pár hónapja kicsit már meghibbant, amióta nagyanya lelépett a jógaoktatójával. Feladta a VR szemüveget, ő is felvette – még én vettem neki karácsonyra –, és elindította a mi közös kiterjesztett valóságunkat.

Tudtam-e, hogy van olyan hal, amelyik az optimális megállás elméletét alkalmazza, kérdezte, és meg sem várva, hogy felfogjam a kérdést, egy akváriumban lubickoltunk, körülöttünk egy csomó kisebb-nagyobb, szebb-csúnyább hallal. Azt mondta, szedjek össze tízet, én pedig újra kisfiú voltam, és elkezdtem összekapdosni a halakat. Nagyapa szépen sorba rendezte őket. Na, Sanyikám, ha látjuk előre mind a tízet, akkor aztán könnyű választani. De az idő ennél rafináltabb egy jószág, nem szól előre, mivel készül neked, még szerencse, hogy a matematika a mi oldalunkon áll. Kacsintott, és arra kért, nézzem meg jobban a halakat, csak most vettem észre, hogy némelyiknek nagy melle volt, némelyiknek titkárños szemüvege, valamelyiknek meg Kardashian-popsija, nagyapa pajzánsága és naprakészsége egyszerre hozott zavarba és ejtett ámulatba. Nos, a pár-választásra szánt idő első harmadában az ember csak felméri a terepet. Megnézi, mi fán terem a nő. Aztán folytatja a keresést, de amint jön egy nő, aki meghaladja az addigiak maximumát, akkor azt nem engedi el, ha már horogra akadt, hanem mint egy aranyhalat kényeztetni, higgyem el neki, ez matematikai bizonyosság.

Ezután beúszott sellőként a három addigi komoly kapcsolatam, de fekete-fehérben, és mindegyik alatt elkezdett egy számláló pörögni, az IQEQATTTRAKT-méter, amit nagyapa büszkén prezentált, és ami Enikő alatt 91-en állt meg. Ha kicsit később jön, akár befutó is lehetett volna, de hát korán érkezett szerencsétlen, nem is tudom, mi volt utána az a két próbálkozás, egyre csúnyácskább, fiúsabb lányokat hoztál, de mindegy

is. Enikőt így csupán az Enikő-minimum névadójaként tisztelhetjük, nem leendő gyermekeid anyjaként. Így 28 évesen ez a leendő gyermekeim duma picit korainak tűnt, de elfogadom, hogy nagyapa szerint 23 és 38 év közöttre tehető a párvalasztási időszakom, szóval mivel eltelt 5 év, a fennálló idő harmada, így itt az idő, hogy ő segítsen. Főleg, hogy az elmúlt két évben a vállrándításnál többet nem mondtam neki a csajokról.

Elsötétült a képernyő, és megjelent egy vérvörös, tízes szám, villámlott is, és ekkor nagyapa felkapott egy sarló-kalapácsos vadászsapit – pedig én azt hittem, hogy totál meg van rájuk sértődve – és előkapott egy VR fegyvert, ami teljesen élethűnek nézett ki. De inkább nem állítottam le, nagyanya eltűnése óta nem láttam ennyire elemében. Nehogy azt hidd, öcsi, hogy tömegével úszkálnak 91 pontos halacsák a te kis pocsoládban! Ekkor beúszott egy csomó hal a képbe, ilyen kis aprók voltak, sok ezren, a szemüvegem jelezte, hányan vannak életben. Neked aztán nem lesz jó akárki! Éljen itt a közelben, üvöltötte, és lepuffantotta a halak felét, legyen diplomája, te kis sznob, vigyorgott rám, és a maradék kétharmada szintén odaveszett, legyen 23-27 év közötti, már csak száz hal úszkált, legyen olyan, akit vonzónak tartasz, te kis szoknyapecér, újabb nagy veszteségek, nagyapa sátánian kacagott, miközben puffantgatott, maradt 60 hal, azt hittem itt végeztünk, amikor jött a főattrakció, és olyan legyen, aki téged is vonzónak tart, kiáltotta nagyapa, és kibiztosította a virtuális bombát. A támadást csupán tíz hal vészelte át. Tíz, Sanyikám, tíz lány, aki *egyáltalán* szóba jöhet. És tudod, mekkora az esélye, hogy azokon a kis bulikon, amikre jársz, majd pont az egyikbe botlasz? Egy a kétszáznyolcvanötezerhez. Elmondjam magyarul is? Semekkora. Szóval, ha nem akarsz egyedül megdöglenni azzal a döglesztőn ronda pofáddal, akkor velem tartasz. Az asztal alól elővett egy teljesen valóságos szovjet vodkát, és benyakalta a felét. Majd megjelent egy hatalmas tank, szerencsére csak virtuális, amibe bemásztunk, hogy bevetésre induljunk.

A tank belsejében térképek, koordináták, morzeábécé, a kémlelőn át pedig láthattam, hogy hova megyünk, a virtuális Budapest utcáit pásztáztuk. Sanyikám, elvégeztem a piszkos munkát helyetted. Előkerítettem ezt a tíz lányt, tessék, nagyapa, értetlenkedtem, ne aggódj, a nevedben csináltam, de udvarias voltam, ez a Tinder egészen jó találmány, hiszen a távolságot és az életkort már le is szűkíthetjük. Enikő alapján megírtam egy algoritmust, ami a képeket seperc alatt klasszifikálta. Szóval állni fog a zászló a javaslataimra, ne aggódj, markolta meg nagyapa a saját, kissé fonnyadt tökeit. És most mit csinálunk ezzel a tíz lánnyal, kérdeztem már kissé félve. Tízzel? Dehogy mutatok neked tízet! Ez a baj a mai fiatalokkal, annyi a választási lehetőség, hogy csak tötyörögtök! A bőség paradoxona, kisfiam, a túl sok nem jó. Nekünk mindenből egy volt a hőskorban, nem kellett felesleges döntésekkel leterhelni az agyunkat. Szóval leszűkítettem a listát háromra a szociális és biológiai összeállítások alapján. Mondta nagyapa, és a tank belsejében matatott. És mi alapján szűkítettél, kérdeztem szinte rettegve. Megfigyelések, adatok, nem véletlenül szolgáltam a hírszerzésnél évtizedekig. És a te esetemben nem bízhatjuk a véletlenre. Én jól melléfogtam nagyanyáddal, csak azért vettem el, mert az

első randevún tudta a sakkeladvány megfejtését, erre kiderült, azt nem magától találta ki, hanem már ismerte. Hogy átbaszott. De nagyapa, mit csináltál, kérdeztem már full parában, éreztem, hogy valami kellemetlen dolog következik. Először a lakóhelyükön figyeltem meg őket, majd társas szórakozás közben, ez alapján ötre szűkítettem a listát. Ezt követte a minta beszerzése. Micsoda szerencse, ezek a nők mind ugyanabba a jógaklubba járnak, ráadásul ebbe a klubba van nagyanyádnak is kártyája, amit itt felejtett, amikor olyan gyorsan elpucolt az a rohadék. Nagyapa. Szóval csupán nagyanyádnak kellett öltöznöm, parókában meglepően hasonlítunk, lehet, hogy ez volt a baj. Néhány órát végighajlongtam, és szemfülesen felszedtem egy-egy földre hulló hajszálat. Hirtelen beugrott, nagyapa a múltkor, hogy megölelt, milyen hosszan, azt hittem, tényleg sokat jelentett neki a beszélgetésünk, de ezek szerint csak a hajszálakat szedte össze a hátamról. Nagyapa, ez azért már. Fiam, nem hagyhatom, hogy a magvaid ne jó földbe hulljanak. Nekem nincs már sok időm, és biztosítanom kell, hogy a vérvonalunk tovább él. Annyit dolgoztam a közért, most már szarok másokra, csak az én gecim éljen túl.

Éreztem, lassan elő kell állnom a dologgal, mert, ha tovább húzom, szívrohamot kap. Most akkor lássuk a három döntőst, Sanyi. Rikkantotta, és kinyitotta a tank tetejét, amikor visszahúztam. Nagyapa, mondanom kell valamit. Visszahuppant, és csak figyelt. Szóval, én a lányokkal, hogy a lányok nekem, hebegtem, a másik térfélen focizom. Csak bámult maga elé. Tudod, mit csinálok éjszaka? Nem alszom, nem tudok aludni. Amióta nagyanyád lelépett, hideg az ágy. Kimegyek, bekapcsolom a Dunát. Ott úszkálnak a halacsókák, nagyanyáddal is azt néztük, amikor nem tudtunk aludni. Úszkálnak, mintha ebben a rohadt világban minden rendben volna. Nem akarok egyedül meghalni. Nagyapa rám nézett, levette a saját VR szemüvegét, majd az enyémet is, ott álltunk megint a nappaliban. Az ablakhoz sétáltam, mellém állt. Néztük a téren áramló tömeget. Nézd csak, nagyapa, böktém egy dögös hatvanasra, szerintem ő neked egy 81-es találat.

A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Móricz Zsigmond-ösztöndíjasa.

Juhász Tibor

2019, valahonnan Ajnácskő felől

Az évszakok váltakozása kikezdte a betont.
Már megroppantak a fedőanyagok,
és a falakról egyre jobban hullik a vakolat.
Az ablaknyílásokon kúszónövények nyúlnak
az elfüvesedett helyiségekbe, vadak járnak
a raktárakban és más melléképületekben is.
A szobákban, a csarnokokban sarjadnak a fák,
a majorságok tetején sűrűsödnek a bokrok,
ahogyan a munkagépek körül és a földbe süppedt
járdák mentén, pont ugyanúgy.
Arrébb, ahol a talaj emelkedni kezd,
és akácosba vész a kerítés, még jól kivehető,
de nehezebben járható csapás indul a gerincre.

A derékig érő aljnövényzetben a törmelékeket
gyom- és gyógynövények váltják fel,
eltűnedeznek lassan a törzsek közé hányt
motorháztetőt, vedrek, biciklivázak is.
Mik árulkodnak az állatvilágról?
A letaposott fücsomók, a bozótos tömörülések
irányába surranó gyíkok,
a bólogató virágok körüli döngicsélés.

Mindenfelől hegyek, dombok. A vonulatok összeérnek,
lebuknak, felsöknek, és ahol a vonalak tompább
szögeket zárnak, ott elnévtelenedett települések bújnak.
Fentről újabb épületegyüttesekkel, ipartelepekkel toldott
völgyekbe látni, a távoli magaslatok fodraiból tévétorony
emelkedik ki. A várromokat nehezebb észrevenni,
alakjuk és színük miatt a táj jobban öleli őket.

Bartal Mária

A betegség reprezentációi a kortárs magyar költészetben

(Németh Zoltán, Takács Zsuzsa
és Schein Gábor köteteiben)

Az egészség és a betegség kapcsolatának lényegére vonatkozó kérdések feltételét, a betegség fogalmának kidolgozását még a tizenhetedik században is azáltal kerülte meg az európai filozófiai hagyomány, hogy vagy diszciplináris, majd interdiszciplináris orvosi-orvostudományi problémaként kezelte, és a fogalmi rögzítés útján az állapotot megkerülhetővé, kiküszöbölhetővé, meghaladhatóvá igyekezett tenni, vagy tematizálatlan lehetőségként tárgyalta, amelyet a megértés helyett sokkal inkább megállapítani, belátni kell.¹ A magyar *orvos* szó etimológiája is őrzi ezt a viszonyulást, hiszen a beteg számára kiismerhetetlen, uralhatatlan, alattomos, orv erők feletti küzdelemre és hatalomra utal.² Az arisztotelészi örökség, amely a betegségről mint az egészség hiányáról beszél, vagyis a betegség privatív, viszonyfogalomként való megközelítése, az egészség normatív

¹ Erről bővebben lásd: KIRÁLY V. István, *A betegség – az élő létehetősége. Prolegoména az emberi betegség filozófiájához*, Kalligram, Pozsony, 2011.

² *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, II., Akadémiai, Budapest, 1967.

ideálja még Heidegger legtöbb szövegében is meghatározó, így például a zollikoni szemináriumokban, ahol a német filozófus a betegséget Arisztotelész és Platón nyomán steresisként, hiányként, privációként értelmezi, az emberi szabadság korlátozásaként, beszűküléseként, és ennek létmód-szerű kihívásaként.³ Az Egészségügyi Világszervezet megalakulását megelőzően, 1946-ban a New York-i nemzetközi konferencián megfogalmazott, majd a WHO Alkotmányába illesztett, és mindmáig érvényben lévő definíciója szerint az egészség „nem pusztán a betegség vagy a gyengeség hiánya, hanem a teljes fizikai, szellemi és társas-társadalmi jóllét állapota”,⁴ azaz lényegében fiktív, idealizált, messianisztikus állapot, amelynek legmagasabb elérhető szintjére ugyan minden emberi lénynek joga van, ám a meghatározás alapján mégis igen kevesen neveznék magukat nyugodt szívvel egészségesnek. Tanulmányomban négy kortárs verseskötet (Németh Zoltán: *A haláljáték leküzdhetetlen vágya*, Takács Zsuzsa: *A test imáddása – India és Tiltott nyelv*, Schein Gábor: *Üdvözet a kontinens belsejéből*)⁵ egy-egy ciklusával foglalkozom, melyek mindegyike a krónikus, halállal fenyegető betegség állapotával szembesít. A szövegek interpretációja során arra szeretnék rámutatni, hogy hogyan mutatkozhat meg a betegség mint lehetőség, mint egzisztenciális tapasztalat.

Petr Kouba *The Phenomenon of Mental Disorder* című könyvében rámutat, hogy Hölderlin költészetének olvasása hogyan változtatja meg Heideggernek az emberi lét ontológiai struktúrájáról alkotott korábbi, a *Lét és időben* kifejtett elképzelését, különösen az időbeliség vonatkozásában. Kouba gondolatmenetének középpontjában a szenvedés és a káosz fogalmai állnak: argumentációját arra építi, hogy a lét nyitottságára mint a káosz nyitott szakadékára tekintve lehet újraértelmezni a betegség és egészség fogalmait.⁶ A szenvedés nem akcidentális, hanem olyan időhasadék, amelybe és amelyen keresztül a lét nyitottsága nyílik meg, tükrözi radikális végességünket és létünk esendőségét. Hölderlin kései versei kapcsán a *Magyarázatokban* Heidegger kifejti, hogy a költő beteg állapota, szenvedése nem annak tudatos állítása, hogy a káosz szakadékához tartozik, inkább olyan segítség nélküli zuhanás, amelynek során a jelentés biztonsága eltűnik.⁷ Heidegger a szentet káoszként értelmezi Hölderlin nyomán, amely csak a létező felől kaotikus, a természet felől felhasadás, a nyitott megnyílása. A betegség állapotában, folytatja Kouba a gondolatmenetet, az időbeli egységként tekintett emberi létezés szétesik, és

³ PETR KOUBA, *The Phenomenon of Mental Disorder. Perspectives of Heidegger's Thought in Psychopathology*, ford. David VICHNAR – PETR KOUBA, Springer (Contributions to Phenomenology, 75), Cham, 2015, 59–80; MARTIN HEIDEGGER, *Zollikoner Seminare. Protokolle, Gespräche, Briefe*, ed. Medard BOSS – VITTORIO KLOSTERMANN, Frankfurt am Main, 1987. Az általam használt kiadás: Uő, *Zollikon Seminars*, ford. FRANZ MAYR – RICHARD ASKAY, Northwestern University Press, Evanston, 2011, 180–187.

⁴ „Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity.” *Constitution of the World Health Organization = Basic Documents*, World Health Organization, 2014, 48. kiadás, 1.

⁵ NÉMETH ZOLTÁN, *A haláljáték leküzdhetetlen vágya. Verses halálnapló*, Kalligram, Pozsony, 2005; TAKÁCS ZSUZSA, *A test imáddása – India*, Magvető, Budapest, 2010; TAKÁCS ZSUZSA, *Tiltott nyelv*, Magvető, Budapest, 2013; SCHEIN GÁBOR, *Üdvözet a kontinens belsejéből*, Jelenkor, Budapest, 2017.

⁶ KOUBA, *The Phenomenon of Mental Disorder*, 139.

⁷ MARTIN HEIDEGGER, *Magyarázatok Hölderlin költészetéhez*, ford., utószó SZABÓ Csaba, Latin Betűk, Debrecen, 1998, 68, 80, idézi KOUBA, *The Phenomenon of Mental Disorder*, 158.

a káosz jövőjébe hullik, a tátongó nyitottság személytelen szenvedésének tapasztalatába. A szenvedés állapotában, amelyet Kouba a káosztapasztalattal kapcsol össze, az ember sokkal inkább elveszti, mint megtalálja magát. A saját individuális létezés dezintegrációjától való szenvedés humán tapasztalata a legradikálisabb kifejeződése annak, amikor a lét tisztasága személytelenül megmutatkozik és egyszerre vissza is húzódik.⁸ A káosz nyitottságába vetve a hely-nélküliség, a kivetettség állapota és a lét tervezhetősége közötti feszültség egyre nagyobb, a személytelen lét meztelen fakticitása szembeszegül a megértés léttapasztalatának, a káosz tapasztalatában az ember nemcsak a kéznéllevő megértésétől kerül egyre távolabb, de önmaga megértésének lehetőségétől is.

Heidegger káoszfogalma Hölderlin „*Wie wenn Feiertage...*” (magyar fordításban: *Mint ha ünnepnappal*) című költeménye nyomán a preszókratikusokéra vezethető vissza, amelyet Hölderlin tisztának, érintetlennek és szentnek nevez.⁹ A lét nyitottságát beárnyékoló káosz az új rend és értelem megszületésének lehetősége és egyúttal elveszejtésének helye.¹⁰ Az értelem nélkülivel való szembenézés abszolút ereje elviselhetetlen és pusztító is lehet. Kouba szerint tehát betegség és egészség fogalmainak dinamizálásához, ingatag és változó viszonyának érzékeltetéséhez arra van szükség, hogy Hölderlin és Heidegger nyomán rend és káosz erőterébe helyezzük.¹¹ Deleuze és Guattari *Qu'est-ce que la philosophie?* című írásában viszi tovább e kérdést, melyet az esemény fogalmával kapcsolnak össze: a művész az előzetesen rögzített mintázatok támaszát elengedve a káosz érzékelhetővé tételével, tapasztalata által szabadítja fel a káoszhoz való viszony létesítő erejét.¹²

A betegség fenomenológiai analízisének egyik első lépése Kay Toombs szerint az volt, hogy a betegség megélt élményét és az állapot fogalmivá tételét elválasztották egymástól.¹³ Jean-Paul Sartre *A lét és a semmi* című írásában a beteg tapasztalati szintjének és a diagnosztizáló orvosi tekintetnek a kapcsolatát négy jelentésréteg elkülönítésével írja le¹⁴: (1) a közvetlen, pre-reflektív vagy nem reflektált fájdalomélményben a fájdalom még maga a szem (2) amint a megpróbálunk reflektálni a fájdalomra, vagy kísérletet teszünk arra, hogy megragadjuk, a megélt fájdalom tárgy-fájdalommá, a psziché objektumává válik, amely mintegy még a testtől elkülönítve, arról leválasztva értelmezhető és érzékelhető, saját formája van, külső testérintetek gyűjteményeként áll elő, összetöri és újraírja a pre-reflektív szint élményeit. Minden egyes konkrét fájdalomimpulzus olyan, mint a hangjegyek a kottában: egyszerre az egész dallam és annak egy pillanata.¹⁵ (3)

⁸ *Uo.*, 159.

⁹ A költemény német nyelvű szövege és magyar fordítása olvasható Heidegger azonos című tanulmányának elején: HEIDEGGER, *Magyarázatok*, 53–55.

¹⁰ KOUBA, 154.

¹¹ *Uo.*, 161.

¹² Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI. *Qu'est-ce que la philosophie?*, Minuit, Paris, 1991, 175; KOUBA, 162.

¹³ S. Kay TOOMBS, *The Meaning of Illness. A Phenomenological Account of the Different Perspectives of Physician and Patient*, Kluwer Academic, (Philosophy and Medicine 42), Boston, 31.

¹⁴ Jean-Paul SARTRE, *A lét és a semmi. Egy fenomenológiai ontológia vázlata*, ford. SEREGI Tamás, L'Harmattan – SZTE Filozófia Tanszék, Budapest, 2006, 400–408.

¹⁵ *Uo.*, 442.

Az angol nyelv elkülöníti egymástól a *disease* és az *illness* fogalmait, az előbbi képviselhetné a 3. szintet, amely már pontosan körülhatárolt megnevezés, míg a megélt testtapasztalat a maga egészében megragadhatatlan, hiszen magunkat nem neurofiziológiai organizmusként tapasztaljuk meg, csak tárgyként tekinthetünk így testünkre. (4) A negyedik jelentésréteg az orvosi diagnózis betegségfogalma.

Jóllehet, a pszichiátriai szakirodalomban a krónikus szomatikus betegségeket a diagnosztikai rendszerek alapján nem tekintik egyértelműen traumának (az 1980-as DSM III szerint az elhúzódó betegség nem tárgyalandó a trauma körén belül), e betegségek leírásában már évtizedek óta megjelentek a traumatizálódással kapcsolatos jellemzők.¹⁶ A fenyegető testi betegségek forrása komplex; nem, vagy nehezen tisztázható, és külső okok, felelősök hiányában ez gyakran kedvez az önvád felerősödésének és az elszigeteltségnek. A szomatikus betegség mint trauma jellegzetessége, hogy nem egyszeri, és nem is ugyanaz az élmény ismétlődik hosszú időn keresztül, hanem számos traumatikus élmény sorozataként áll elő: a diagnózis megélése (súlyosbíthatják a betegséghez kötődő, fenyegető reprezentációk: gyógyíthatatlan, „halálos”), a kezeléshez kapcsolódó élmények (testkép sérülése), társadalmi stigmatizáció, az ismétlődés, kiújulás fenyegetettsége, a kontrollvesztés élménye és az énkép fenyegetettsége. A krónikus betegségnek a trauma fogalma kapcsán említett sajátosságai: a kiszolgáltatottság, a tehetetlenség, a kontrollvesztés élménye (tünetek és kezelés kapcsán); hogy megrendül a személy világba, önmagába vetett hite (például egészség, sérthetetlenség, halhatatlanság); az esemény (betegség, kezeléssel, szerepekkel járó változások) integrálásának nehézségei és különböző megküzdési stratégiák.¹⁷

A traumatizált, beteg, haldokló vagy halott emberi test reprezentációja mind a négy kötet egészében erőteljes, a kórházi ciklusok (*Roosevelt – a kórház [Besztercebánya 2002. március 18–28.]*; *Nyelvtan, haladóknak*; *A gyász előérzete*; *Kórházi reggelek*) az adott könyveken belül olyan sűrűsödési pontoknak tekinthetők, amelyek beszűkítik a versek absztrakt terét, kiéleltetik kérdéseiket, a betegség módosult tudatállapotának nyelvi megalkotásával kísérletező versnyelv az egyes kötetek jelhasználatát érzékelhetően kimotozítja és helyenként egyszerűsíti. E szövegsorozatok megegyező sajátossága, hogy megbontják a tartalmazó kötetek addig felépülő szerkezetét, hiszen tematikai összetartozásuk hangsúlyos, és lineáris sorként olvastatják magukat. Mind a négy esetben a kötetzáró ciklust megelőzően szerepelnek, áthangolják, fókuszálják, majd pihentetik a versolvasó figyelmét, lassú, elidőző olvasásra hívnak, mintegy türelmes, rugalmas látogatóévá formálva a kívülálló tekintetét, befogadását. A látogató-olvasó a beteg, haldokló test versben megképződő látványában a magáéra ismer, saját testtudatának módosítása teszi lehetővé a szövegek megszólalását. Takács Zsuzsa Életrajz-változat című verse plasztikusan

¹⁶ RIGÓ Adrienn – ZSIGMOND Orsolya, *A szomatikus betegség mint trauma* = KISS Enikő Csilla – SZ. MAKÓ Hajnalka (szerk.), *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*, Pannónia Könyvek, Pécs, 2015, 291.

¹⁷ *Uo.*, 292.

jelzi a jelentésvonatkozások és hangsúlyok átrendeződésének lehetőségét, amelyre meghívunk e szövegek:

Amikor fölriadsz az éjszaka közepén,
és nem tudsz elaludni újra, felütsz
egy százszor olvasott könyvet, ráébredsz,
hogymásként viselkednek a szereplők,
a történet másfelé tart, mint vakságodban
olvastad azelőtt. Átsiklik figyelmed
a szívet tépő szerelmi búcsú leírásán,
de a szénrakományát vonszolni képtelen
gebe végigránduló bőrén táncoló ostor
sívítása füledbe költözik, fölajdulsz,
és elsírod magadat, mint a tehetetlen
vének. Mint kordé elé fogott rokonod,
föl-alá futkosol hosszan, mozdulatlanul.
Betűkre szögezett, tág szemed előtt
kirajzolódik a hajszálon fejed fölé
kötözött bárd ítélete: hogy megtagadtad
a szomjazótól az utolsó korty vizet, hiába
ismerted a szárazságtól megrepedezett
(anya)nyelv kínjait, hogy egy idegen
életét élted a magadé helyett, és ehhez
hasonló vádak. Mint egy újszülött, aki
csak néhány évig él majd, tanácstalan
vagy, hogy pólyáidból kikelj, és
vacogj-e a többi kitaszított között.¹⁸

Az olvasó átkondicionálásának legfontosabb mozzanatai a kötetek egészére nézve: a jelentésadás automatizmusának megakasztása, elbizonytalanítása, új jelentésrétegek feltárulása, a szövegnek való kiszolgáltatottság, tehetetlenségérzet, a figyelem fókuszálása, majd a szövegek többértelműsítésének lehetősége.

Drew Leder amerikai orvos és fenomenológus *The Absent Body* című, 1990-es könyvében joggal teszi fel a kérdést, hogy ha Husserl nyomán feltételezzük azt, hogy az antropológiai tapasztalat a testiségben gyökerezik, és a testre mint a világ észlelésének elsődleges médiumára tekintünk, hogyan lehetséges mégis, hogy a tudatban a test hiányának az érzete van túlsúlyban, és a testet döntően transzparens médiumnak tekintjük?¹⁹ Könyvében

¹⁸ TAKÁCS ZSUZSA, *A test imádása*, 57.

¹⁹ DREW LEDER, *The Absent Body*, Chicago University Press, Chicago, 1990, 69.

a kontinentális filozófiai irányzatok test–szellem dualizmusát szeretné meghaladni, amelytől véleménye szerint a testtapasztalatok fenomenológiája sem érintetlen, és amely végső soron a test leértékeléséhez, megbélyegzéshez vezet. Elemzései a testtudat átmeneti felerősödésének időszakaira és folyamataira fókuszálnak, a gyorsabb testi változásokra (kamaszkor, várandósság), a testi sérülésekre, a betegségekre, az akadályoztatottság eseteire és új készségek elsajátításának műveleteire. Az általam vizsgált versek a krónikus betegség sajátos, kizökkent időtapasztalatát többek között a fájdalomérzet reprezentációjába sűrítik. A fájdalom jelenségének leírása és definiálása könnyen stigmatizáló lehet, ezért itt a Nemzetközi Fájdalom Társaság (IASP) körültekintően megfogalmazott fájdalomfogalmát használom fel a versek értelmezéséhez: *a fájdalom olyan kellemetlen szenzoros és emocionális élmény, amely tényleges vagy potenciális károsodással függ össze, vagy annak keretei között írható le.*²⁰ A fájdalommal kapcsolatos kurrens neurológiai és pszichológiai kutatások tehát nem fájdalommérzetről, hanem fájdalomélményről beszélnek, ezáltal hangsúlyozva a tapasztalat vizuális és auditív ingereknél fokozottabban szubjektív jellegét és komplexitását. Melczak és Wall 1965-ös neurológiai kapukontroll-elmélete radikálisan átstrukturálta a fájdalomélményről alkotott korábbi modellt, amennyiben azt sugallja, hogy a fájdalomérzet nem pusztán egy perifériális inger eredménye, hanem a központi idegrendszer agyi és gerinc központja is megszűri és módosítja. Ez az elmélet a párhuzamosan zajló folyamatok hangsúlyozásával olyan fogalmi megközelítést tesz lehetővé, amely integrálja a fájdalom szenzoriális, affektív és kognitív dimenzióit, és hangsúlyozza, hogy a fájdalom mindig szubjektív (szemben az 1640-es descartes-i modellel, amely a fájdalmat dualisztikus rendszerben, fizikai inger és mentális válasz elkülönítésével írja le). Elaine Scarry a fájdalomélmény nyelvívé tételének nehézségeit a referenciális tartalom hiányával hozza összefüggésbe.²¹ Ezzel száll vitába 2016-os tanulmányában Drew Leder, amikor a krónikus fájdalom közöztiség-tapasztalatának elemzésére vállalkozik. A fájdalomélmény Leder szerint az érzet közvetlenségének, illetve közvetett komplex referencialitásának és interpretációjának kölcsönhatásaként alakul ki.²² Liminális jellegét tanulmányában kilenc fogalompárral ragadja meg: (1) érzet/interpretáció, (2) (a fájdalom mértékére, helyére vonatkozó) bizonyosság / bizonytalanság, (3) jelenvaló / projektált, (4) folyamatosan változó/konstans, (5) értelem/test, (6) self / másik, (7) konkrét helyhez kötött / egész testre kiterjedő, (8) kontrollálható / kontrollálhatatlan, (9) destruktív / produktív, amelyek egy kivételével mind nyomon követhetők a versek szövegében.

Patrick Wall és Ron Melczak kutatásai folytán²³ nyilvánvalóvá vált, hogy a descartes-i modell nyomán elgondolt, mereven huzalozott, egy feladatra specializálódott fájdalomrendszer koncepciója nem tartható, helyette olyan többfunkciójú reagáló rendszerként

²⁰ *Pain Terms. A Current List with Definitions and Notes on Usage* = H. MERSKEY – N. BOGDUK (szerk.), *Classification of Chronic Pain*, IASP Task Force on Taxonomy, IASP Press, Seattle, 1994², 209–214.

²¹ Elaine SCARRY, *The Body in Pain. The Making and Unmaking of the World*, Oxford University Press, New York, 1985, 162, idézi Drew LEDER, *The Experiential Paradoxes of Pain*, *Journal of Medicine and Philosophy Advance*, 2016/5., 446.

²² S. Kay TOOMBS, *The Meaning of Illness: A Phenomenological Account of the Different Perspectives of Physician and Patient*, Kluwer Academic Publishers, 1992, 36–37.

²³ Ronald MELZACK – Patrick David WALL, *The Challenge of Pain*, Penguin, London, 1996; Ronald MELZACK – Patrick

lehetne elgondolni, amely egyszerre informál a szövetekben zajló eseményről és az agyban zajló folyamatokról, vagyis mesterséges és tarthatatlan az érzet és az érzékelés, az érzékelés és a gondolkodási mechanizmus kettéválasztása.²⁴ Számos tapasztalati érv szól ezen elgondolás mellett, mint például, hogy a sérülés pillanatában még nem érzékelünk fájdalmat, hogy nincs összefüggés a fájdalom mennyisége, időtartama és a sérülés mértéke között, továbbá a fantomvégtag fájdalma, a sérült szövet gyógyulását követően is fennmaradó fájdalomélmény.²⁵ Melzack pszichológusként éveken keresztül gyűjtötte kórházi betegek körében a fájdalom nyelvi reprezentációjára vonatkozó kifejezéseket, amelyeknek az intenzitás megjelölésén túl három dimenzióját különítette el: érzékelésre vonatkozó (például: lüktető, szorító, égető, sajgó); értékelő, vagyis a szenvedés mértékére vonatkozó (például: kényelmetlen, kibírhatatlan); és indulati reakciók (milyen hatást gyakorol a betegre: émelyítő, gyilkos, elvakító, kimerítő).²⁶

A fentiek fényében a korábban megnevezett versciklusokat végigolvasva érzékelhető, hogy a szövegek metaforizációja érzet, érzékelés és a tudati folyamatok kölcsönhatásai-ként alkotja meg a fájdalmat. Néhány példa a kötetekből: az agy struktúrái egymáshoz verődnek, szögek a [...] hímversző csatornájában, mikroorganizmusok falnak belülről, pillanatokra szabdalja szét magát, varrnak, fúrnak, gyömöszölnak, döfölnak (*A haláljáték...*); sajgó testfelületeikre, érzéki benyomások zavaros elegye, precíz réműlete, levegő örlő fogai közt, valóság rémítő köreibe, sugármérgezetek kínjai, bőrömbe vésett száraz panasz, az émelygés tavába nyílként fúródó szilánkok (*A test imádása*); pálcikák folynak kifelé, „Éles csörömpölés. / A hó szilánkosra fagyott” (*Tiltott nyelv*); vakító lüktetés, sugárzó kimerültség, minden levegővétel bordáim közé döf, émelyít (*Üdvözet a kontinens belsejéből*). Meglepő lehet, hogy a fájdalomélményre vonatkozó jelzők, jelzős szerkezetek és szintagmák száma a versekben mennyire alacsony, Schein Gábor ciklusában nem több tíznél. A költői szövegekben a fájdalomélmény reprezentációjának kísérlete háttérbe szorul, hiszen egyáltalán nem a fájdalom nyelvi közvetíthetősége vagy megalkotása a versek tétje. A hangsúly sokkal inkább a betegség, a kórházi haldoklás módosult tudatállapotára, spontán transzállapotára, valamint a kórházi környezetben az identitás vonatkoztatási kereteinek időleges elbizonytalanodása okán a dependens helyzet sajátosságaira esik. A betegség létmetaforaként jön létre a kötetekben, a fenyegetettség, kiszolgáltatottság, magára utaltság helyzeteként. A versek beszélői a fájdalomtól kiélesített percepcióval kérdeznak rá e nyelvi nehezen közvetíthető, nemegyszer némán maradó, intenzív létélményre, amelynek narratívába rendezése lehetetlen:

[...] Míg éltél, a csönd volt
a nyelvünk, de a csönd, amit hagytál,

David WALL, *Textbook of Pain*, Churchill–Livingstone, London, 1996.

²⁴ Patrick WALL, *A fájdalom. A szenvedés tudománya*, ford. MARGITTA Nóra, HVG Kiadó, Budapest, 2003, 8.

²⁵ *Uo.*, 29.

²⁶ *Uo.*, 44.

veszejtő rémekkel teli. Ha beszélhetnénk,
a félelemtől kérdeznének.
(Schein Gábor, *A félelemtől*)²⁷

Ha álmodsz is, meg nem mondanád,
milyen rémeket látsz. Szeretnék
üveg arccal ébredni, ha egyszer itt
a reggel. Nem tükröz semmit,
bevágja egy hirtelen kerekedett vihar.
(Takács Zsuzsa, *Alszol mélyen*)²⁸

és fájdalommal, kimerülten, összetörve
elmerültem a láng nélküli fényben,
de ne kérdezzétek, mi volt ott,

semmi, amit most megmutathatnék nektek,
semmi, ami többet ér egy kavicsnál,
melyet egy tóba dobtok
(Schein Gábor, *Kavics*)²⁹

nem fogok mesélni róla,
mert akkor ráállok egy hihető
vezérfonalra,
és eltakarja a fájó húst.
(Németh Zoltán, *kórház*)³⁰

A továbbiakban hat olyan jellegzetességet, szempontot szeretnék kiemelni, amelyek meghatározóak a betegség állapotának reprezentációja során az említett versciklusokban.

1. módosult időérzékelés

Takács Zsuzsa és Schein Gábor köteteiben a betegségtapasztalatot reprezentáló versek a könyv utolsó előtti ciklusában sűrűsödnek, bár a metaforákon, a belső utalásrendszeren keresztül a kötetek egészét átjárják. E ciklusok visszatérően lineáris sorokat építenek fel és bontanak le, a nyitó- és a záróvers folyamatként érzékelteti az idő döntően statikus

²⁷ SCHEIN, *Üdvözlét*, 68.

²⁸ TAKÁCS, *Tiltott nyelv*, 65.

²⁹ SCHEIN, *Üdvözlét*, 75.

³⁰ NÉMETH, *A haláljáték*, 46.

tapasztalatát. Bár *A test imádása* kötetben több, három-öt tagból álló, számozott verssorozatot is találunk, a *Nyelvtan haladóknak Ajánlással* bevezetett és belső címekkel tagolt húsz verse egymást követő fázisok lassított folyamataként kínálja magát olvasásra. Nem pusztán az idő kizökkentéséről, hanem az időérzékelés átrendeződéséről, a jövőkép megszűnéséről is tanúskodnak a verssorozatok. Takács Zsuzsa *Tiltott nyelv* című kötetében *A gyász előérzete* ciklus címe a látogatás- és verssorozatot már indításakor a gyászfolyamat részeként tünteti fel. Az Onkológiai Intézet faláról idézett babitsi mottóval („Szenvedni annyi, mint diadalt aratni”, *Psychoanalysis Christiana*) szemben a versek elhatárolódnak a szenvedés heroikus szemléletétől és a halálig tartó tisztulási folyamat idealizálásától. *A Kórházi reggelek* ciklusnyitó verse, a *Készülődés a varjak ünnepére*³¹ olyan apokaliptikus eseményt helyezett kilátásba, melynek szereplői egyelőre azonosíthatatlanok, és meghatározója a viszonyítási pontok riasztó hiánya; *A gyász előérzetét* nyitó *Fölríadtam* a hajnali három órával a kereszthalál eseményének mitikus ellenpontját képezi meg: a váratlan diagnózis tudatosításával induló időszámítás kérlelhetetlen logikája feszül a rossz előérzetek, a szorongás, az érzelmek és események uralhatatlanságának az ellenpontját, továbbá jelöli a kötet *India*-ciklusához való kapcsolódását. A szöveg tizennégy soros, akár olyan rontott szonettnek is nevezhető, amely nem alkalmaz klasszikus logikai struktúrát. A vers hangoztatása során feltűnő a fájdalomérzet által kiváltott, elfojtott, testben tartott hangok gyakorisága a költemény kulcsszávaiban. A betegség metaforizációja során e vershez hasonlóan a ciklus egészében meghatározók a kiszámíthatatlan, az emberi környezetet romboló természeti jelenségek:

Fölríadtam, mert egy ajtó becsapódott,
félelem fogott el, hogy most haltál meg,
és a szél bevágta a nyitva felejtett
ajtót. Vagy szándékosan hagyta el volna
nyitva, hogy tudjam távozásod idejét?
Hajnali három óra volt. Két fekete
lepke szárnya súrolta arcomat,
ahogy a lakást körbejártam, két
undorító hírnök. Az egyiket agyon-
ütöttem, szétmorzsolódott a zseb-
kendőmön és a holtápadt falon.
A másik a szívembe fészkelte be
magát, petéket rak, azokból
kelnek ki a hátralévő napok.
(*Fölríadtam* – kiem. B. M.)

³¹ SCHEIN, 59.

Schein Gábor *Kórházi reggelek* című, csillagokkal tagolt verssorozatából kiemelhető az *Együtt lesz és a Gyógyulás* című vers, ahol a medikalizált környezet által szabályozott, ritualizált időstruktúra válik az állapotok közötti átmenet érzékelésének meghatározójává, ami leváltja a naptár időszámítását: „A gyógyulás nem küszöb, nem ajtó, / amely mögött újabb szoba vár. / Nem telik semmilyen évszak” (*Gyógyulás*). Németh Zoltán kötetében a legerősebb a másik három verssorozat időstruktúrájának szintén látens alakítója, a naplóforma szerkezetűtípusa. Mint többek között Nina Schmidt is kiemeli, a krónikus, halállal fenyegető betegség huszonegyedik századi irodalmi reprezentációját uralja a napló műfajának dikciója, e szövegeket Derrida nyomán autotanatográfiának³² vagy Thomas Couser terminológiájával autopatográfiának³³ is nevezhetjük. Míg az autobiografikus műfajok esetében a szövegkohéziót mindenekelőtt az egyes szám első személyű elbeszélő mint vonatkoztatási pont teremti meg úgy, hogy az elbeszélő identitást narratív műveltsor hozza létre, addig az autopatográfia az elbeszélő önazonoságáért, hangjáért, annak folytonosságáért folytatott olyan harc, amely egyszersmind a hang megszakításának, szaggatottságának, kísérleti jellegének nyoma. Nina Schmidt rámutat: a retrospektív énelbeszéléssel kapcsolatos olvasói elvárások a szöveg autenticitására, vallomásszerűségére, intimitására irányulnak, ezzel összefüggésben éri a szerzőket a nárcizmus, az olvasókat pedig a voyeurizmus vádja.³⁴ A naplóforma műfajok keveredéseként áll elő, a ciklusok alcímeként szerepeltetett, és valamennyi verset záró dátumok, helyenként a verscímeként feltüntetett időpontok sűrű ismétlődése és tagoló funkciója az egymástól megkülönböztethetetlen hétköznapiak, az állapotszerűség és elviselhetetlen monotonia érzetét legalább annyira erősítik, mint az idő linearitásának illúzióját:

ólomlassú mozdulatok: a felejtés megkészszerzi.
visszamenni az evőeszközért,
elfelejtet helyére tenni a lázmérőt,
majd haszontalan keresed a fogkefét.
szöszölés, amelynek nincs vége.

Besztercebánya. 2002. március 21.
(Németh Zoltán, *vacso*)³⁵

³² Az autotanatográfia fogalmát először az auto-hetero-biotanatográfia kifejezésben használta Patrick Mahony, majd önállóan Jacques Derrida Blanchot szövegéről szólván. A fogalomtörténethez bővebben lásd: Regina JANES, *Incipience. Inventing Genres; Or, Henry Fielding Makes It a Habit* = Nicholas J. CROWE (szerk.), *The Ways of Fiction. New Essays on the Literary Cultures of Eighteenth Century*, Cambridge Scholars, Cambridge, 2018, 114–115.

³³ G. THOMAS COUSER, *Autopathography. Women, Illness, and Lifewriting* = Merri Lisa JOHNSON – Susannah B. MINTZ (szerk.), *On the Literary Nonfiction of Nancy Mairs. A Critical Anthology*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, 133–144.

³⁴ NINA SCHMIDT, *The Wounded Self. Writing Illness in Twenty-First-Century German Literature*, Camden House, Rochester – New York, 2018, 115.

³⁵ NÉMETH, A *haláljáték*, 41.

Az időérzékelés zavarodottságát, melyet az orvosi beavatkozások, a beteg állapota és a kórház, a betegség monotonijának kilátástalansága idézi elő, Németh Zoltán kötetében a számszerűsített adatok halmozása (dátumok, földrajzi helyek, testtömeg feltüntetése) és a beteg percepciójának feszültsége hozza létre, míg Schein Gábor versei a korábbi (idő)érzékelés ellehetetlenülését hangsúlyozzák egyes, a betegséget megelőző tapasztalatok, tanulságok tarthatatlanságával összefüggésben. A *Búcsúzni orosz módra*³⁶ Pilinszky *Utószó* című versének újraírásaként is olvasható, a szeretett Másik egykori jelenlétére emlékeztető nyomok jelentéstelítettségével és a kegyelmet metaforizáló hóeséssel szemben itt a halált megelőző búcsúban azon nyomok eltörlése, olvashatatlaná tétele lesz lényeges, melyekről visszanézve bebizonyosodik, hogy élettelenek voltak.

2. dependens helyzet

A kórház medikalizált, steril terében a versek beszélői az önrendelkezés elvesztésének tanúi és elszenvedői, „akik megkapaszkodnak az ajtó- / félfában, a kocsi ajtajában, a lépcsőkörletben, / az idegen és ismerős karokban” (*Ajánlás*).³⁷ A beteg számára – aki hol a vers beszélője, hol a látogató vagy versolvasó hozzátartozója – a testi és az attól elválaszthatatlan mentális és pszichés folyamatok, valamint az ezt leképező mozgás irányíthatatlanná válnak, szemben az orvosi tekintet átvilágító, beavatkozó, megnevező hatalmával. „Hogyan viselje magát, / akinek a folyós ürülék tíz éve az oldalán távozik? / Ablakot nyit és bocsánatot kér” (*Prés*).³⁸ Takács kötetében erőteljes a gépek által működtetett, poszthumán test reprezentációja, amely a vers aposztrofikusságának köszönhetően tükörstruktúrában jön létre, amelyet a ciklus egésze működtet. Ez a versciklusok mindegyikében kiemelt jelentőségű.

3. medikalizált tér

A vesszoroszatok absztrakt térszerkezetét meghatározó nézőponttechnikát a medikalizált térben elhelyezkedő, szinte mozdulatlan testek percepciója uralja. Schein Gábor ciklusában a kórterem és az ablakkal keretezett természetdarab kontrasztja vagy kapcsolata (*Kórházi reggelek, Odaadni*), majd a lövészárók-metaphora az időérzékeléshez hasonlóan radikálisan megváltozott tértapasztalatot alakítják, a beteg testek számára megnövekedett vagy áthidalhatatlan fizikai távolságokat és a testek, az önreflexió belső tereinek hirtelen tágulását. A kórházi folyosók és a test mint az érzékelés belső terei között a ciklus

³⁶ SCHEIN, *Üdvözlét*, 61.

³⁷ TAKÁCS, *A test imádása*, 95.

³⁸ SCHEIN, *Üdvözlét*, 73.

szoros metonimikus kapcsolatot épít ki, legerőteljesebben *A fájdalom színe* című költeményben. *A Térj vissza*³⁹ című vers, amelyet a következő ciklus *Nincs arra mód* című, blaszfémiába hajló imája folytat, a Jézus feltámadására századokon át utaló képzőművészeti hagyomány jelét, az üres sírt őrző angyalt írja a halálosan beteg és megcsonkított női testre, majd fordítja át a halál hírnökévé, a műtőt és az intenzív osztályt a *barlangj*be való átlépés helyeként azonosítva. Németh Zoltán két, egymást követő *Kórház* című versének zárata az inskripció kölcsönösségének lehet a példája: a test terébe íródó kórházi tapasztalatok és a medikalizált térből kitörölhetetlen, a beteg számára felnyíló szenvedéstörténeteknek az individuum határait lebontó erejée: „Könyvet ír a kórház falára nyers hússal. / Hús, és belenyílik a következőbe.”; „Egyetlen lélegzet / Még az oxigénmaszkból, és / A kórház beleírja véres betűit / Ebbe a testbe is.”⁴⁰

4. a beteg és a látogató teste

Németh Zoltán ciklusában visszatérő jellegzetesség, hogy az orvos, a látogató vagy a szobatárs tekintetének kitett testek mozdulatlanságba merevedett tárgyakként és detektorként jönnek létre:

két olvasólámpa,
szembefordítva az asztalon,
olvassák egymást.
(*olv.*)⁴¹

A ciklusok nézőponttechnikájának, helyenként aposztrófikusságának köszönhetően a vers befogadója is belekerül a beteg és látogató összetett, feszítő szimmetriáktól és aszimmetriáktól terhelt kommunikációjába. Takács Zsuzsa kötetében a tükörszerkezet létesítésének jellegzetes módja az enjambement-technika, amely az empátia erejét (*helyetted. Lehunyt szemmel; boldogtalan látogató előtt. Te vagy*) kontrasztálja a személytelenítő kórházi térrel és a betegség kiszolgáltatott állapotával (*frissen borotválva fekszel bárki*).

A gépek lélegzenek és alszanak
helyetted. Lehunyt szemmel,
frissen borotválva fekszel bárki
boldogtalan látogató előtt. Te vagy
a legszebb a kórteremben! Izmos karod,

³⁹ SCHEIN, 65–66.

⁴⁰ NÉMETH, 68., 69.

⁴¹ *Uo.*, 19.

arányos mellkasod előttünk megmutatkozik.
Hiába öltöttem hófehérbe, szándékom
ellenére folynak a könnyeim.
(*A gépek lélegzenek*)⁴²

A ravatalként létesülő kórházi ágy a vers ötödik sorában kitettségében mutatja meg a test erejét, melyet a verset közrefogó *Alszol mélyen* és *Fölbriadtam* című szövegek a felépített szimmetriából kiszakadó, sérülékeny beszélőn keresztül ellenpontosznak.

5. a betegek kórusa

A kórtermek, a vizsgálók, a műtők és intenzív osztályok a kötetekben a nyilvánosság azon terei, melyekbe az intimitásától, részben önrendelkezésétől megfosztott betegek kényszerülnek. A látogató-olvasó számára, mint láttuk, a vers absztrakt terei, legyen szó a test belső tájairól vagy a kórteremről, a szembesülés tereiként létesülnek. Az említett ciklusok mindegyikében a beteg mint egy új közösség tagja kénytelen magára ismerni, és ezt az állapotot, melyet a többes szám első személy használata és a betegek közötti szimmetriák erősítenek, tovább tágitja a halottakhoz fűződő kapcsolat hangsúlyozása:

Kérdezni szeretném a halottakat,
ahogy később letörölném a sávot,
mely képzelt életeimtől elválaszt.
(*Odaadni*)⁴³

6. a betegség mint identifikációs eszköz

A korábbi identifikációs mintázatok radikális elbizonytalanodásával, érvénytelenné válásával a megfosztottság állapotában a fájdalom és a betegség az önmeghatározás lényeges elemévé lépnek elő:

Lassan merülni alvásból ébrenlétbe,
a változás szűk száján átcsúszni,

⁴² TAKÁCS, *Tiltott nyelv*, 64.

⁴³ SCHEIN, 72.

zuhanni nem várt szerelembe.
Nem tartani magam tovább itt.
(*Odaadni*)⁴⁴

Ami vagyok, abban sűrűsödik, ami fáj.
(*A fájdalom színe*)⁴⁵

Ez az azonosulás a versek szerint nem aktív választás, sokkal inkább a test állapotába, fenyegetettségébe való beleereszkedés, melynek gyógyulással járó elvesztése hiánytapasztalattal jár (*Kavics*):

nem kell minden másodpercben
megküzdeni az ellenszegülő test
idegpályáival, nem kell magamra
kényszeríteni az idő tudatosítását,
hogyan kibírjam a következő percet is,
nem kell elviselnem a magány
teljes hiányát.
...
néhány napja boldog voltam én is.
(*visszatérés*)⁴⁶

Sumalla, Ochoa és Blanco tanulmánya szerint⁴⁷ a daganatos megbetegedések esetében a trauma feldolgozása nem a múltbeli eseményekre koncentrálódik, a megküzdés jövőbeli és folyamatos integrációt vetít előre.⁴⁸ A szomatikus betegségek traumával kapcsolatos irodalma eleinte a patológiás jegyekre koncentrált, de az utóbbi évtizedben hangsúlyosabbá vált a lehetséges növekedés, fejlődés leírása. A poszttraumás stressz-szindrómát és a poszttraumás növekedést korábban az extrém stresszre adott reakciók két végpontjaként határozták meg, később egyre többet publikáltak arról, hogy együtt járhatnak, sőt, egymást feltételezik.⁴⁹ Christopher a szomatikus traumára adott reakciót biopszichoszociális-evolucionista szempontból közelíti meg.⁵⁰ Ha a traumát a metatanulásra evolúciósan beépített lehetőségnek tekintjük, hangsúlyozható, hogy az énről, a társadalomról,

⁴⁴ *Uo.*

⁴⁵ *Uo.*, 60.

⁴⁶ NÉMETH, 74.

⁴⁷ Enric C. SUMALLA – Cristian OCHOA – Ignacio BLANCO, *Posttraumatic growth in cancer. Reality or Illusion?*, Clinical Psychology Review, 2009/29., 24–33.

⁴⁸ RIGÓ – ZSIGMOND, *A szomatikus betegség mint trauma*, 302.

⁴⁹ *Uo.*, 304.

⁵⁰ M. CHRISTOPHER, *A Broader View of Trauma. A Biopsychosocial-evolutionary view of the Role of the Traumatic Stress Response in the Emergence of Pathology and/or Growth*, Clinical Psychology Review, 2004/24., 75–98.

a természetről alkotott korábbi sémák összetörése újak kialakulását teszi lehetővé. Krónikus szomatikus betegség esetén, amikor a traumatizált személy biológiailag hosszú távon nem egészséges, a sikeres kognitív rendezés a beteg megküzdési stratégiáinak és kiemelten is kapcsolati hálójának függvénye.⁵¹ A trauma hatására bekövetkezett változások adaptív tanulási mechanizmusok, elmúlásukkal további tanulás segíti a fenyegetettség élményének elhagyását. A fenti kötetek verseit olvasva a fájdalom és a betegség nyelvi reprezentációjának erejében, a káosz tapasztalatába zuhanásban, a jelentés biztonságának eltűnésében ott rejlik a szembenézés és a felhasadás lehetősége.

⁵¹ RIGÓ – ZSIGMOND, *A szomatikus betegség mint trauma*, 305.

A betegség groteszk fenomenológiája

Giorgio Pressburger *A fehér
közök törvénye* című elbeszélés-
kötetében

Giorgio Pressburger *A fehér közök törvénye* (1993)¹ című kötete öt, egymással motivikusan összefüggő elbeszélésből áll, amelyek mind kapcsolódnak valamilyen módon az orvosláshoz, illetve az orvos–páciens kapcsolathoz. A 2017-ben elhunyt szlovák-zsidó² származású magyar szerző 1956-ban, gyermekként, Pressburger György néven vándorolt ki Olaszországba ikerfivérével együtt, ám a legtöbb írása mégis Budapesten játszódik, ahogy a szóban forgó kötet darabjai is elsősorban a magyar fővároshoz, különösképpen a VIII. kerülethez, a szerző gyermekkorának színhelyéhez kötődnek. Az egyes elbeszéléseket főként az emlékezet- és az identitásvesztés patológias tapasztalatai, a családi összetartás és a szexualitás megélésének néha egymásnak ellentmondó törekvései, valamint a szenvedés, a halál elkerülhetetlensége és a vallási tradícióban rejlő vigasz és értelemkeresés lehetőségei közötti ideológiai és érzelmi feszültség köti össze. Gondolatmenetem ezeket a szembenállásokat kísérli meg értelmezni a megtestesülés és a térérzékelés ábrázolásán keresztül: *A fehér közök törvényét* kettős keretben olvasva, a szereplők beteg-

¹ Eredeti megjelenés: *La Legge Degli Spazi Bianchi* (1989), a magyar kiadást fordította: MAGYARÓSI Gizella.

² A szerző egy interjúban így nyilatkozott saját zsidó származásáról, annak jelentőségéről írásművészetében: „Ha az ember egy kegyetlen üldözéseknek kitett népcsoporthoz tartozik, mint amilyenek a közép-európai zsidók, ez megnöveli benne a felelősségérzetet, hogy meséljen róluk, mert az undorító provokációk, a sötét régi beidegződések újra felélednek.” Vincenzo Basile POLGÁR, *Személyes búcsú Pressburger Györgytől*, Terasz.hu, lásd http://www.terasz.hu/main.php?id=egyeb&page=cikk&cikk_id=17252

ségtapasztalatainak testi és térbeli vonatkozásait kiemelve ugyanis kirajzolódni látszik egy olyan, groteszknak nevezhető biopolitikai gyakorlat és fenomenológiai tapasztalat, amely egyszerre ragad meg rendkívül szubjektív, esetleges, ugyanakkor jellegzetesen 20. századi, közép-kelet-európai jelenségeket.

Jelen dolgozat ezáltal egy olyan nyugat- és kelet-európai irodalmi-kulturális-biopolitikai³ kontextusba igyekszik beilleszteni Pressburger kötetét, amelyben a betegség metaforája központi jelentőségű, és Thomas Mann *A varázshegy* (1924) című regényétől Judith Butler és Isobell Lorey prekaritás-fogalmáig ívelve rajzolja ki azt a 21. századot (is) meghatározó átfogó egzisztenciális válságtapasztalatot, melyet egyre gyakrabban emlegetnek a gondoskodás válságaként.⁴ Pressburger elbeszéléseinek medikalizált világa hipotextuális értelemben tehát egyrészt Mann monumentális regényéhez tűnik visszavezethetőnek, melyet az irodalomtörténeti kánonban hagyományosan a két világháború közötti időszak allegóriájaként is szokás értelmezni, amennyiben a szanatórium időtlen tere és a tüdőbajos beteg lassan hanyatló teste a modernizmus egyre gyorsuló termelési kényszerétől való eszképpista elzárkózást jeleníti meg. Ugyanakkor számos kritikus hasonlította már Pressburger világát Kafkáéhoz is az általa ábrázolt nyomasztó, klausztrofób, elidegenedett és jellegzetesen kelet-európai miliő nyomán.

Ebben a biopolitikai összefüggérendszerben a betegség Bryan S. Turner premisszái alapján alapvetően egyfajta szimbolikus nyelvként értelmeződik, a test már mindig reprezentációként jelenik meg, az orvoslás pedig elkerülhetetlenül egyfajta politikai praxis is.⁵ Ezzel a megközelítéssel párhuzamosan, fenomenológiai⁶ nézőpontból Carel Havi nyomán úgynevezett „mély fenoménként” is olvasható a betegségtapasztalat, azaz egy bio-pszicho-szociális értelmezési modell részeként olyasfajta találkozást foglal magába, amely feltárja a racionális szubjektivitás autonómiájának hiányát, ezáltal pedig magának a szubjektumnak a korlátait is kirajzolja.⁷ E kettős, biopolitikai és fenomenológiai elméleti kontextus alapján az elbeszélésekben ábrázolt városi és kórházi tereket részben Giorgio Agamben tábor-fogalma, az orvosok és a betegek test-tapasztalatát pedig a kelet-európai groteszk jelensége felől közelítem meg, amellet érvelve, hogy Pressburger történeteinek

³ A biopolitika fogalmán jelen esetben a következőt értem: „Tágabb értelemben a biopolitika úgy határozható meg, mint azon társadalmi gyakorlatok és intézmények összessége, amelyek arra szolgálnak, hogy szabályozzák egy adott népesség életminőségét (és az életek mennyiségét is). A fegyelmező hatalom és a biohatalom, amelyek együttesen biopolitikaként értelmezhetők, együttműködnek annak érdekében, hogy normalizálják az egyéneket, gyakran kifinomult mechanizmusokkal arra kényszerítve őket, hogy megfeleljenek bizonyos sztenderdeknek, és ezáltal önszabályozó, alkalmazkodó testekké, illetve népességgé váljanak.” Monica J. CASPER – Lisa Jean MOORE, *Missing Bodies: The Politics of Visibility*, New York University Press, New York – London, 2009, 7.

⁴ Lásd pl. Susan S. PHILLIPS – Patricia BENNER (szerk.), *The Crisis of Care: Affirming and Restoring Caring Practices in the Helping Professions*, Georgetown University Press, Washington, D. C., 1996.

⁵ Paula TREICHLER, *AIDS, Homophobia, and Biomedical Discourse: An Epidemic of Signification, Culture, Society and Sexuality: A Reader*, szerk. Richard PARKER – Peter AGGLETON, UCLA Press, London, Philadelphia, 1999, 357–386, 370.

⁶ A magyar nyelvben nincs külön szó a betegség külső és belső tapasztalatára, Carel Havi azonban rámutat, hogy az angol *disease* szó a test fizikai valójának felel meg inkább, míg az *illness* fogalma elsősorban annak megélt valójára utal fenomenológiai értelemben, s a tárgyalt elbeszélésekben természetesen ez utóbbi felfogás kerül a középpontba. Carel HAVI, *Phenomenology of Illness*, Oxford University Press, Oxford, 2016, 17.

⁷ *Uo.*, 15.

terei és teste tágabb értelemben elhelyezhetők egy *kelet-európai klinikai grotesznek*⁸ is nevezhető műfaji-esztétikai kategóriában.

A betegség identitásvesztése

A kötet nyitóelbeszélése egyben annak címadó története is, amely egyszerre foglalja magába a szövegeket átszövő valamennyi központi dilemmát, amennyiben egy szakemberből beteggé váló zsidó orvosról szól, aki a korai demencia tüneteit kezdi észlelni magán, s riasztóan hamar veszíti el identitását – emlékeivel együtt. *A fehér közök törvénye* című elbeszélés főszereplője egy sikeres, ötvenes éveiben járó férfi orvos, aki mind szakmai, mind pedig magánéletében sikerei csúcsán érezheti magát, elméje és teste egyaránt problémátlanul, olajozott egységben szolgálják őt: „Magabiztos volt, bízott testének gépezetében, melynek tökéletes működéséről szerelmi és sportteljesítménye révén minden nap megbizonyosodhatott.”⁹ Vagyis teljes mértékben egészséges személyként tapasztalja meg önmagát, hisz Hans-Georg Gadamer egészségfelfogásának értelmében képes megfedkezni önmagáról.¹⁰ Illetve, ahogyan a francia orvos, René Leriche definiálja ezt a hozzáférhetetlenségében és észlelhetetlenségében örömtelen semmilyen állapotot: „az egészség a szervek csöndjében élt élet.”¹¹

Egy nap azonban ordító hiány lép e csönd helyébe: az orvos azon kapja magát, hogy nem jut eszébe a legjobb barátja neve, s ezzel elindul énvészítésének megállíthatatlan folyamata, mert feltehetően olyasmit szenved el, „amit a kollégák agyi eseményként emlegetnek” (11). Miután a kórházban szakemberhez méltó fegyelmezettséggel tudomásul veszi a híreket, s átveszi laborleleteit, „Hazament, bezárkózott a dolgozószobájába, és sírva fakadt.” (uo.); s ezzel a magányos sírással megkezdődik a betegséggel járó fokozatosan erősödő elszigeteltsége, ha másban nem is, a szenvedésben groteszk módon egyre önállóbb lesz – ahogy a többi elbeszélés szereplői is alapvetően gondviselő nélkül maradnak válságaikban. Az orvos pánikszerűen igyekszik visszaszerezni az irányítást immár engedetlen teste és agya fölött, „zsebkalkulátort,” „személyi számítógépet” használ a szavai megmentésére (a mai magyar olvasó számára pedig ironikus, hogyan vesztettük el mi is azóta visszavonhatatlanul e szavakat a köznyelvből), beiratkozik egy államilag engedélyezett magántanfolyamra emlékezőképességének

⁸ A dolgozat egy bővített változata tartalmazza majd az orosz születésű zsidó szerző, David VOGEL *In the Sanatorium and Facing the Sea* (1932) című, egy alpesi tüdőszanatóriumban, a francia riviéra közelében játszódó kisregényének elemzését, valamint a lengyel, szintén zsidó származású Bruno SCHULZ *Sanatorium Under the Sign of the Hourglass* (1937) című, az Osztrák–Magyar Monarchia egy fiktív kisvárosában játszódó elbeszélésnek hasonló szempontú összehasonlító olvasatát is. E biopolitikai, a gondoskodás krízise kapcsán felmerülő kérdések kortárs filmes ábrázolásai kapcsán lásd URECZKY Eszter, *Crises of Care: Precarious Bodies in Western and Eastern European Clinical Film Dystopias*, *Contact Zones: Studies in Central and Eastern European Film and Literature*, 2018/1. <http://contactzones.elte.hu/5-3>

⁹ Giorgio PRESSBURGER, *A fehér közök törvénye*, ford. MAGYARÓSI Gizella, Budapest, Európa Kiadó, 1993, 9.

¹⁰ Hans-Georg GADAMER, *The Enigma of Health*, ford. Jason GAIGER – Nicholas WALKER, Stanford University Press, Stanford, CA, Stanford, CA, 1996, 112.

¹¹ Georges CANGUILHEM, *The Normal and the Pathological*, Zone, New York, 1991, 91.

fejlesztése céljából, s ezzel ideig-óráig a rend megnyugtató illúzióját nyeri el: „A tanfolyam három hete volt a kiváló orvos életében az utolsó elviselhető időszak.” (12) Mindeközben pedig folyvást gyakorol: „Elkezdte hát ismételtetni azokat a szavakat, azokat a hiábavaló és szükséges hangokat.” (16) Eleinte állapota még valamiféle eufóriával is eltölti, mert a krízis célképzetet, új súlyt ad létének: „Úgy érezte, mintha csak most élne igazán, azóta tehát, hogy élete veszélybe került.” (10) Betegsége azonban idővel egyre inkább egyéni, és nagyon is 20. századi pokoljárássá válik, ami Deborah Lupton szavaival az emberi szenvedés leginkább modern tapasztalatának nevezhető, azaz korunk kórjának:

A 20. században, a vallásos hit elvesztése után a betegség helyettesítette a poklot, és vált az elképzelhető legszörnyűbb büntetéssé. A modern anti-hőst – akit a szenvedés, a fájdalmas élet és a korai halál fiziológiai dialektikáját tapasztalja meg – betegsége azonosítja és bélyegzi meg. Ő a művész, a mártír és a bűnöző archetípusa. Belülről fertőzött, teste-lelke gyötrődik, s próbára teszi a fájdalomtűrése; elidegenedik magától, de szenvedő sorstársaitól is, ahogy az egészségesektől is. A betegség olyan büntetés, mely büntudatot, szégyent és önutálatot kelt.¹²

A vallásos hit elvesztése és a betegségmetafora előretörése különösen érdekes viszonyban áll a Pressburger-kötetben, hisz a szereplők zsidósága, zsidó hagyományhoz, valláshoz, a héber nyelvhez való kötődése (vagy épp a kötődésre való képtelensége) minden történetben megjelenik, ahogy arra később még kitérek.

Az orvos szenvedése és személyiségének fokozatos, visszafordíthatatlan felszámolódása azt a félelmet is megtestesíti, mely olyannyira meghatározó lételménye napjaink szomatokráciáiban élő állampolgárainak: a kiszolgáltatottá válástól, a másokra utaltságtól való rettegést, hogy talán sem a család, sem az egészségügyi intézményrendszer nem tud, vagy nem akar többé gondoskodni rólunk, mert szenvedésünk univerzális szempontból érdektelen. Isabell Lorey a következőképpen fogalmazza meg ezt az etikai-biopolitikai kérdést a prekaritás fogalma felől:

A nyugati modernitás, annak szuverenitás- és biopolitika-fogalmával együtt, elképzelhetetlen a ‘veszély politikai kultúrája’ nélkül, azaz a normalitás folytonos veszélyeztetettsége, olyan mindennapos fenyegetések állandó képzeletbeli inváziói nélkül, mint a betegség, a szennyeződés, a szexualitás, a bűnözés vagy a ‘faji’ tisztátalanságtól való félelem, melyek ellen számos módon immunizálnunk kell magunkat.¹³

Az elbeszélés főszereplőjének esetében azonban minden törekvés hiábavalónak bizonyul, testvére halálakor, a temetésen sem képes már elmondani a halotti imát héberül, pedig

¹² Deborah LUPTON, *Medicine as Culture*, Sage, New York, 1995, 52.

¹³ Isabell LOREY, *States of Insecurity: Government of the Precarious*, ford. Aileen DERIEG, Verso, London – New York 2015, 37.

előzetesen bemagolta (lényeges, hogy az orvos nem beszél, sosem beszélt a nyelvet, sőt, már apja sem, de az imát azért kívülről tudta) és végtelenszer elismételte azt: „A szavak tisztán, biztosan törtek elő a szájából, igaz, értelmük az ő számára nem volt.” (20) Végző összeomlása előtti utolsó szavaival aztán egyre csak azt ismételgeti: „Minden a betűk közötti fehér közköben van megírva. A többi nem számít.” (25), azaz a hiányokban véli felfedezni a valódi jelentést, mintha saját bomló agyi állományának megállíthatatlanul terjedő fehér foltjait próbálná értelmessé tenni – a maga számára legalább. Fenomenológiai értelemben tehát mindazon a tapasztalatokon átesik, amelyeket Carel Havi a betegséggel járó „episztemológiai igazságtalanság” fogalmával ír le: ennek az élménynek szerint van egyfajta tanúságtétellel kapcsolatos vetülete (mégpedig a kognitív megbízhatatlanság tapasztalata), valamint egyfajta érzelmi és hermeneutikai labilitással is együtt jár.¹⁴ Carel hivatkozik továbbá S. Kay Toombs betegségdefiníciójára is, aki szerint ez az állapot az egészség érzetének, a bizonyosságtudat, az irányítás képességének, a cselekvési szabadság, valamint az ismerős világ elvesztésével jár együtt, azaz alapvetően a veszteség, a hiány jelölőivel írja le az állapotot.¹⁵ *A fehér közők törvényének* radikális (én)vesztésgtapasztalata ily módon rémálomszerű felütése a kötetnek, az utána következő négy elbeszélés pedig az orvosalakok magukhoz és másokhoz fűződő, válságban lévő gondoskodási viszonyainak kudarcait tárják fel, alapvetően ambivalens figuraként alkotva meg a gyógyítani, mások szenvedését csökkenteni, vagy „csupán” róluk gondoskodni hivatott orvosszereplőket.

Az orvos/pharmakos

Az elbeszéléskötet rendelkezik egy narratív kerettel is, az Előszóban ugyanis a megnevezetlen narrátor úgy vezeti föl a történeteket mint esettanulmányokat, mint amelyeket egy bizonyos Sch. professzortól kapott meg néhány évvel korábban. A kötet tehát áldokumentumgyűjteményként kínálja fel az olvasónak az egyes elbeszéléseket, s minden egyes szöveg elején, mintegy mottószerűen két, az adott történet témájába vágó orvosi szakcikkre is hivatkozik, húsba vágóbbá, életszerűbbé, s talán fenyegetőbbé kívánva ezzel tenni őket. Az orvosokról pedig azt írja az Előszó őket leplezetlen ámulattal szemlélő elbeszélője, hogy „nálunk nagyobb titkokkal kénytelenek megmérkőzni” (6), azaz az esendő testre vonatkozó beavatott tudás, s ezáltal hatalom hordozóiként mutatja be őket, akik ugyanakkor szenvednek is e teher alatt. Az elbeszélő itt meg is jegyzi zárójelben, hogy „(Később is, hosszú ideig, valahányszor orvos elé kerültem, mindig újraéledt bennem az érzés, hogy olyasvalaki színe előtt állok, aki tetszése szerint rendelkezhet a sorsomról.)” (5) Az orvos alakjához társuló tekintély képzete tehát nyilvánvaló, azonban a történetek

¹⁴ CAREL, *Phenomenology of Illness*, 11.

¹⁵ *Uo.*, 42.

mégis mind beteg, boldogtalan, bomlott elméjű gyógyítókat mutatnak, akik tisztában is vannak hivatásuk kilátástalanságával, az emberi szenvedés végleges felszámolhatatlanságával, azaz felvetik azt a már-már egzisztencialistának nevezhető kérdést, hogy boldognak kell-e elképzelnünk a mindennek ellenére tovább dolgozó orvost? A pharmakos fogalmának derridai felfogása alkalmasnak tűnik arra, hogy az orvosfigurák gyógyító, hatalommal felruházott és egyben „ártó”, szenvedést kiváltó szerepe megragadhatóvá váljon a kötetben. Jacques Derrida a *Platón patikájában* a következőképpen határozza meg a pharmakos jelentőségét:

A pharmakos, a pharmakonhoz hasonlóan, pontosan azt a különbségtételt homályosítja el, amelyet fenntartani hivatott: a bűnbak, melyet a város falain kívülre vet ki, arra szolgál, hogy biztosítsa a város rendjét: annak épp egy olyan részét helyezi kívülre, amely a 'bent' lényegi része. Elvégre a pharmakost a lakosok közül választják ki. Ugyanakkor a pestist és a gonoszt a mai napig kívülről eredeztetjük.¹⁶

Ezt a kettősséget, az orvos kulturális értelemben felfogott bent- és kintlétét, felemelt, illetve kivetett mivoltát különösen *A Bahdy-kór* című elbeszélés orvosa jeleníti meg a kötetben, aki egy sajátos családi esettanulmányt idéz fel, mely voltaképpen egész pályáját végigkísérte. Több páciense is, három férfitestvér, több év leforgása alatt ugyan, de azonos betegségben szenvedett és hunyt el, és mindegyiküket kezelte is betegségük egy pontján, ám idővel mindegyik eltűnt a szeme elől, így egyikük kórlefolyásáról sem rendelkezik koherens narratívával, fragmentumok szövete lesz csupán számára a család tragédiája: „az első sorsát a második elbeszéléséből, a másodikét a harmadikéből ismertem meg.” (103)¹⁷ Az orvos fel is idézi, hogy „Együtt nem is láttam őket soha.” (103), a testvérek különálló esetek a számára, mégis egy rejtélyes rendszer részeként gondol rájuk. Az orvosi tekintetet itt tehát belülről látjuk, ahogy az orvos szakemberként, de egyben önkéntelenül magánemberként is képet, véleményt, ítéletet formál a betegéről, és arra gondol például, hogy az egyik fivér által viselt ballonkabát „az állandó útrakészség, sőt, a menekülés jelképe lehet” (105); máskor pedig a beteg test és az azt körülvevő otthonos tér metaforikusan azonosítódnak a számára: „mintha a férfi a falon keresztül szívódott volna fel, ahogy a hystiociták az érfalon” (106), illetve „A csőrendszer szűkülőben volt, mint a régi házban, ahol lakott.” (109)

¹⁶ Jacques DERRIDA, *Dissemination*, ford. Barbara JOHNSON, The Athlone Press, London, 1981, 60.

¹⁷ A testvér halálának motívuma a szerző életét, írásművészetét is meghatározta: első kötetét fivérével, egyetemenként írták, aki azonban nem érte meg a kötet kiadását, ezt egy interjúban a következőképp idézi fel Pressburger: „Hogy miért olyan későn kezdtek írni, annak volt egy nagyon tragikus oka is: Nicola megbetegedett. A diagnózis: tüdőrák. Mindketten tudták, hogy nem élhet sokáig. És akkor együtt belefoglaltak. Így született meg a *Nyolcadik kerületi történetek* címet viselő novellafüzér és *A zöld elefánt* című regény – olasz nyelven.” DOROGI Katalin, „Ne felejtsetek el, kik vagytok” – *Elhunyt Giorgio Pressburger*, Szombat.org, 2011. 10. 10. Lásd <https://www.szombat.org/kultura-muveszet/4252-ne-felejtsetek-el-kik-vagytok-elhunyt-giorgio-pessburger>

Ebben a történetben is felbukkan az emlékezet vezérmotívuma, amennyiben az orvos szerint ezt a ritka és önmagában nem végzetes daganatos betegséget kiváltó „tumor az embriókorra vezethető vissza” (105), s ha ez így van, részben fatalista módon értelmezi a betegségek kialakulását és lefolyását. Az orvos ugyanakkor azt is jól tudja, hogy a túlzott bevonódás, képzelőerő, érzelmi azonosulás, empátia a részéről – olyan készségek, melyeket ugyanakkor a beteg el is vár az őt kezelő orvostól –, a szakember szempontjából inkább gátjai a hatékony munkának: „A felebarátját gyógyító ember emberisége gyakran abban nyilvánul meg, hogy közömbös tud maradni. Bármiféle részvét – nem is feltétlenül affektív, csak emotív – lehetetlenné tenné a segítséget.” (107) Részben éppen ezt a szakmai ártalomként felfogható empátiahiányt, közönyt írják le a „pácienstagadás”, a „megelőlegezett gyász”, az „együttérzési kifáradás” és a „szakmai kiégés” fogalmakkal a gondoskodás válságát tárgyaló szakirodalmak, s már e kifejezések burjánzása is tünetértékűnek mondható napjainkban a gondoskodás válságának tematizálása kapcsán a kultúrorvostani diszkurzusban. Az orvos azt az inkább bölcséleti, semmint orvostani jelentőségű kérdés is fölteszi, hogy vajon „Tényleg vannak átmeneti betegségek?” (116), azaz, aki egyszer már megbetegedett, képes-e valóban gyógyulásra, mennyiben tisztítható meg az identitás a szennyeződéstől, a betegség által képviselt sötét oldal stigmájától (Susan Sontag metaforája nyomán).¹⁸ Kívül kerülhet-e a pharmakossal együtt a város és a test falain a kín, vagy esszenciálisan a „bent” részeként értelmezendő? Ezeket a falakat, városi, otthoni és intézményes tereket is tematizálja a kötet két további története.

Végül aztán, utolsó látogatásakor ennél a családnál az orvos pontosan érzi, hogy nem tud rajtuk segíteni, s hogy ezúttal „Nem a bíró, hanem a hóhér szerepét kellett volna eljátszanom.” (117), és el is fogadja ezért fizetségét, a hálapénzt, a színarany zsebórát a neki mindeközben keserűen szemrehányást tevő gyászoló anyától. A közömbösen múltó objektív idő e becses szimbóluma saját halandóságára is emlékezteti, s a történet az órát bámuló magányos orvos képével zárul: „Nézem az ajándékba kapott aranyórát, és várok.” (118) Az idő fogalma azért is jelentős itt, mert Nancy Fraser *Contradictions of Capital and Care* című esszéje szerint a 20. század óta a gazdasági értelemben vett szegénység mellett egyre meghatározóbb az úgynevezett „időszegénység” miatti szenvedés az első világ jóléti államainak állampolgárai esetében, a termelési és fogyasztási kényszer közepette nincs többé időnk magunkról gondoskodni, még ha pénzünk volna is rá. Ugyanakkor az orvos várákozása az olyannyira értékes idő pazarlása, és szintén kifejezetten modern tapasztalatnak, a kiszolgáltatottság, a prekaritás egy központi tünetének nevezhető: „A várákozás egy olyan populáris kultúrában, amely az ágenciát, az önmegvalósítást és a képességeink megélését [empowerment] dicsőíti, automatikusan e jogainktól való megfosztottságnak [disempowerment] minősül, és féltékenységet, az asszertivitás

¹⁸ Sontag a sötétség mellett az idegenséggel is párhuzamba állítja a betegséget, s ez a szereplők zsidósága kapcsán különösen sok jelentést nyithat meg. Susan SONTAG, *AIDS and Its Metaphors*, Straus and Giroux, New York – Farrar, 1989, 48.

hiányát, az én felszámolódását, a kontroll elvesztését foglalja magába.”¹⁹ A várakozás, a betegség és a kiszolgáltatottság passzivitása pedig sehol nem szembeötlőbb, mint a kórházban fekvő, haldokló beteg esetében.

A kórház mint tábor

A *Választások* című elbeszélésben inkább a beteg tapasztalatára helyeződik a hangsúly, és egy idősebb zsidó férfi házasságát, rákbetegségét, majd halálát örökíti meg. Betegsége előtt feleségével való megismerkedésének történetéről olvasunk, s ez feltehetően azért fontos, hogy valóban személylél váljon az olvasó számára a későbbi beteg. A történet tehát egyben családtörténet is, ahol utalás történik az egyéni mellett a kollektív történetekre is, például meghatározó „a történelemkönyvekben első világháborúként emlegetett esemény” (119), hisz a házastársak egy bálon ismerkedtek meg a háború után, illetve szinte mellékesen elhangzik, hogy „Aztán volt az országban egy forradalom, majd egy ellenforradalom” (126) is. E fordulatok nyomán az olvasónak az az érzése támad, hogy az elbeszélő ironikusan eltávolítja magát,²⁰ illetve a szereplők életét ezektől a megrázó történelmi eseményektől, azok esetlegességétől. A háború és a betegség motivikus összekapcsolása egyébként biopolitikai jelentőségű is, ahogy Žižek rámutat: „nem csoda, hogy a két legerősebb ipari komplexum ma a katonai és az orvostudományi, melyek elpusztítani és meghosszabbítani is képesek az életet.”²¹

Férj és feleség kapcsolatát az elejétől meghatározta egy másik kettősség is, a betegség és a halál elválaszthatatlansága, hisz az asszony groteszk pozíciót töltött be a családban anyósa halála előtt: „Gondozta a férfi csonttrákból szenvedő anyját, mellette volt a halálos ágyánál, s a temetés utáni napon a helyére feküdt. Addig a földön aludt a férje és az anyósa közt. A gyászhat leteltével megejtett egyetlen ölelésükből született egy fiuk.” (123) Sok évvel később, betegsége megjelenésekor pedig „Ő hatvanöt éves volt, a férfi hetvenkettő. Több mint negyven évet éltek le együtt.” (119) A beteg diagnózisa szerint „generalizált szarkómában” (uo.) szenved, és rettenetes fájdalmat kell elviselnie: „Csontjait nyilalló fájdalom hasogatta, mintha össze akarna roppanni az egyetlen húsépület, hogy csak egy alaktalan, támasz és méltóság nélküli massa maradjon belőle.” (132) Hasonlóan groteszk hatást kelt a kezdeti tünetek bemutatása, a test idegenné váló belsejének romlása: „A végcsészében tócsányi vér. Az alján heverő székletdarabok, akár egy újszülött szétvetett tagjai.” (125) Végül aztán, mikor a férfi már a kórházban haldoklik,

¹⁹ David B. MORRIS, *Eros and Illness*, New York, Harvard University Press, 2017, 42.

²⁰ Ez az eltávolítás bevallottan tudatos stratégia volt Pressburger részéről, különösen, amikor Magyarországról írt: „A nagyon mély és nagyon fájdalmas élményeket nem lehet ugyanazzal az erővel felidézni, mert akkor belehalnánk. Kell a távolság, és az én esetemben ennek egyik eszköze a nyelv. Azzal, hogy olaszul írtam meg, fékezni tudtam a feltörő érzéseimet. Tanulmányt is írtam arról, mi az oka annak, hogy számos huszadik századi író nem az anyanyelvén alkotott: Italo Svevo, Samuel Beckett, Joseph Conrad, vagy bizonyos szempontból Franz Kafka is.” (DOROGI, „Ne felejtétek el, kik vagytok”)

²¹ Slavoj Žižek, *From Politics to Biopolitics . . . and Back*, *The South Atlantic Quarterly*, 103: 2/3, 2004, 501–521, 509.

a saját életében és testében idegenné válás azzal tetőzik be, hogy feleségét egyszerűen a következőképp tájékoztatják: „A látogatási idő régen lejárt. Menjen haza. Holnap reggel kapni fog egy táviratot. A férje nem bírja ki az éjszakát.” (133) A higiénikus vagy méltatlan halál jelensége ez a tapasztalat, maga is szimptóma, mégpedig a fejlett nyugati társadalmak haláliszonyának tünete, Norbert Elias szavaival: „Az a tény, hogy a haldoklók – nem is különösebben szándékolt – korai elszigetelése kifejezetten gyakori a fejlettebb társadalmakban, épp e társadalmak egyik legfőbb gyengeségét jelenti”,²² s Gadamer hasonlóképpen egyenesen „a halál már-már szisztematikus elfojtásáról”²³ beszél a modern nyugati társadalmak kapcsán.

A kórház tere és a halál modern, medikalizált formái kapcsán Michel Foucault és Giorgio Agamben meglátásai tűnnek hasznosíthatónak, amennyiben Foucault mutat rá, hogyan alakult át a 18. századot még meghatározó „bedside medicine” gyakorlata kórházi orvoslássá a 19. századra, hogyan lett a beteg emberből („sick man”) páciens – majd hogyan került ez az intézményrendszer válságba a 20. századra. Foucault sokat idézett gondolata szerint a modern biopolitikai hatalom rendelkezik azzal a joggal, hogy éltesse, és hagyjon meghalni („making live and letting die”),²⁴ miközben a sajátosan időn kívüli kórházi terekben szenvedő betegek az utópisztikus *Varázshegy* helyett inkább egyfajta táborban érezhetik magukat, ahol a puszta élet [bare life] valósulhat csak meg: „Az »értéktelen élet« vagy »a megélésre érdemtelen élet« fogalma elsősorban azokra az egyénekre vonatkozik, akiket »gyógyíthatatlanul elveszettnek« kell tekintenünk valamely betegség vagy baleset következtében, és akik állapotuk teljes tudatában »megváltást« kívánnak.”²⁵

Giorgio Agamben nem véletlenül írja, hogy a biopolitika mindenekfölött nem más, mint thanatopolitika, az emberhez (nem) méltó meghalás módozatainak eloszlása. A kórterem ebben a kontextusban értelmezhető tehát az agambeni tábor fogalmával is, ami az olasz filozófus sokat vitatott meghatározása szerint nem más, mint „a modernitás politikai tere maga”, illetve a puszta élet tere. Noha a Nürnbergi Kódex (1947) óta köztudottan csak önkéntes beleegyezéssel lehet bárkin orvosi beavatkozásokat végrehajtani, különösen a halál rítusai kapcsán tapasztalható valamiféle meghatározó, fenomenológiai értelemben felfogott kapcsolatvesztés, amit a novella is ábrázol, s ami a 21. században is

²² Norbert ELIAS, *The Loneliness of the Dying*, ford. Edmund Jephcott, Continuum, New York – London, 2001, 2.

²³ GADAMER, *The Enigma of Health*, 63.

²⁴ A teljes passzus, ahol ez a kifejezés elhangzik: „Úgy vélem, az egyik legnagyobb átalakulás, melyen a politikai jog a 19. században keresztülment, az nem is igazán a szuverén hatalom régi jogának – nevezetesen, hogy elvegye az életet, vagy életben hagyjon valakit – a helyettesítése; sokkal inkább kiegészítette azt egy újfajta jog, amely nem törli el a régit, hanem belülről formálja át azt. Ez a jog éppenséggel az elődje ellenkezője. A jog, amelynek hatalmában áll ’éltetni’ és ’halni hagyni’. Míg a szuverén hatalom joga arra irányult, hogy elvegye az életet vagy élni hagyjon, ez az új jog arra, hogy éltesse és hagyjon meghalni [the right to make live and to let die].” Michel FOUCAULT, *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France* (1976), ford. David MACEY, szerk. Mauro BERTANI – Alessandro FONTANA, Picador, New York, 2003, 241.

²⁵ Giorgio AGAMBEN, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, ford. Daniel HELLER-ROAZEN, Stanford University Press, Stanford, California, 1998, 7.

egyre meghatározóbbá válik az első világ országaiban. Benjamin Noys meglátása szerint „a tábor nem csupán a modern kultúrára jellemző hatalom terét hozza létre, hanem azét a hatalomét is, ahol a halál többé sem nem nyilvános, sem nem magánjellegű esemény”;²⁶ s ez az álláspont annyiban párhuzamba állíthatónak látszik Pressburger világával, hogy a halál élménye minden elbeszélésben alapvetően *hely-telen*, akkomodálhatatlan 20. századi tapasztalattá válik. Azonban nem csak a kórház mutatkozik meg szenvtelen intézményként, megtudjuk, hogy még a rabbi is több fej hagymát eszik meg a temetések előtt, egyébként nem képes a megrendültségnek még a látszatát sem mutatni; az előző elbeszéléshez hasonlóan pedig itt felbukkan a pénz szimbóluma, de nem zsebóra, hanem egy különleges családi ékszer, egy smaragdos gyűrű, melytől el is akar köszönni a haladokló a betegágyában, azaz itt sem jelenik meg a vallás vigaszt vagy spirituális értelmet nyújtani képes horizontként.

A *Biológiai óra* című elbeszélés annyiban rokonítható a *Választások* dilemmáival, hogy itt is a méltatlan halál kérdése kerül a középpontba. Az orvos saját gyerekkorának helyszínére, a számára oly ismerős gangos házba megy vissza, hogy egy asszony demenciában szenvedő, súlyosan leépült férjét megvizsgálja, és azonnal látja is, hogy nem sokat tehet érte: „Láttam, ez reménytelen eset. Azonnal be kell vitetni egyszer s mindenkorra. Az asszony nagy barna szeme ezért könnyörgött.” (34) A feleség, Polákné, ráadásul gyermekora nőideálja is volt, akiért szerelmesen rajongott annak idején kamaszfiúként, ám amikor az idősödő nő felkínálkozik neki, már semmi vágyat nem érez iránta, csupán a helyzet abszurd kínosságát szeretné minél gyorsabban rövidre zárni, és menekülni a házból, a múltjából. Nem sokkal később megtudja, hogy a pár gázmérgezésben meghalt otthonában, s hogy valószínűleg az asszony által kezdeményezett kettős öngyilkosság történt. Philippe Ariés úgy határozza meg az elfogadható halál fogalmát, hogy a túlélők által elfogadott vagy tolerált halál nevezhető annak;²⁷ ám az elbeszélés orvosa nem képes sem elfogadni, sem tolerálni ezt a fajta halált, és talán büntudatból, talán kudarcérzésből, de maga is elkezd leépülni, iszákos lesz, majd elmegyógyintézetbe, börtönbe, végül az utcára kerül, s onnan beszéli el történetét: „Megtalálász a piacon, söpröm a szemetet” (39), illetve reflektál saját elbeszélői pozíciójának érzelmi töltetére is: „Mindezt a reményvesztettség és a kétségbeesés gúnyával mondom, az alkoholos delírium gyötrő bizonytalanságában.” (27)

A *Vera* című elbeszélés sajátos pozíciót foglal el a kötetben, ez ugyanis a kötet középső története, lényegesen hosszabb, ugyanakkor látványosan sokkal gyengébb is, mint a többi történet. Ebben az esetben is egy diszfunkcionális orvoskarakter széthullását látjuk, aki viszont az előző történettel némileg ellentétben még zavaros szerelmi viszonyba is bonyolódik egy páciense, egy fejlődésben visszamaradott tizenhat éves kislány anyjával,

²⁶ Benjamin NOYS, *The Culture of Death*, Berg, Oxford – New York, 2005, 42.

²⁷ Philippe ARIÉS, *Western Attitudes Toward Death: From the Middle Ages to the Present*, ford. Patricia M. RANUM, Marion Boyars, London, 1974, 89.

miközben a kislány iránt is roppant ambivalens érzelmeket táplál, s végül mindkettejüket megpróbálja meggyilkolni, majd elveszíti feleségét, állását, józan esztét, aztán életét is. A fiatalasszonyt akkor ismeri meg, amikor az a háború utáni Budapesten segélycsomagért jelentkezik a kórházban, s az orvos érdeklődni kezd az évek óta nem beszélő gyermekéről, akinek a haja is megállt a növésben, és az anya beszámolója szerint háromszor műtötte meg a koponyáját a híres Olivercrona professzor. Ez a történet talán főleg ama kettősség szempontjából érdekes, amit Morris az orvosi *logosz*²⁸ és az orvosi *érosz* dichotómiájának nevez, és Hippokratész, illetve Aszklépiosz alakjaira vezeti vissza őket. Morris szerint a nyugati orvoslás alapvetően Hippokratész elveire épül, s ennek megfelelően tilos például a páciensekkel való intim viszony kialakítása (a hippokratászi eskünek is része az aphrodisionergon fogalma).²⁹ Az orvos vágya, akár enged neki, akár nem, tehát mintha mindig tragédiához és önpusztításhoz vezetne Pressburger történeteiben, hisz egyik elbeszélés sem kínál fel az orvosalak számára a saját magáról való gondoskodásnak megfelelő, kölcsönösséggel járó interszubjektív kapcsolódási élményt: az orvos nemcsak mások szenvedését nem képes érdemben enyhíteni, de saját vágyait sem képes szenvedés vagy bűnhődés nélkül megélni, szaktudása, logosza elégtelen, érosza, vágya pedig destruktív formában tud csak testet öltetni, s ily módon szakmai kudarcra és érzelmi elszigeteltségre ítéltetett magányos antihőssé válik.

Gond(oskodás)

A fehér közők törvénye végső soron arra a nagyon is kurrens kérdésre mutat rá több oldalról, hogy mit is jelent az önmagunkról és a másokról való gondoskodás, illetve annak válsága a 20. században? Ha a gondoskodást úgy értelmezzük, mint magának a szenvedésnek a helyszínét,³⁰ akkor megállapítható, hogy Pressburger kötete erőteljesen ragadja meg a 21. századi egzisztenciális „unwellness” életeményét, ahol Carel Havi szavaival: „a fenomenológiai érzékenység etikai érzékenységgé fordítható át”.³¹ Noha nem kimondottan erről, de mégiscsak a gondoskodásról mint (poszt)modern problémáról írja hasonló szempontból Baudrillard a következőket:

²⁸ MORRIS, *Eros and Illness*, 7.

²⁹ *Uo.*, 64.

³⁰ Ana DRAGOJLOVIC – Alex BROOM, *Bodies and Suffering Emotions and Relations of Care*, Routledge, New York, 2018, 154–155.

³¹ CAREL, *Phenomenology of Illness*, 13.

Immár nem az elnyomásnak vagy a kizsákmányolásnak hódolunk be, hanem a bőségnek és a feltétel nélküli gondoskodásnak [care], azok hatalmának, akik szuverén döntéseket hoznak a jólétünkről. Ettől kezdve a lázadás új jelentést nyer: többé nem a tiltottra irányul, hanem a megengedésre [permissiveness], a toleranciára, a szélsőséges átlátszóságra – A Jó Birodalmára. Jóban és rosszban. Most tehát mindaz ellen kell harcolnunk, ami segíteni akar rajtunk.³²

Biopolitikai szempontból ebből pedig az a kérdés is következik, hogy „Milyen módokon válik jelenleg a társadalmi bizonytalanság a társadalmi normalitás részévé?”³³ A prekariátus tapasztalata az orvosokat sem kíméli, sőt, bizonyos szempontból talán ők a leginkább szenvedő alanyai annak. Magyarósi Gizella Utószava ugyan azt írja a kötetről, hogy e történetek fő tanulsága, üzenete az, hogy „az orvos, ha tehetetlen is, akarjon gyógyítani” (140), de talán mégsem ilyen optimista a kötet implicit kicsengése. Pressburger orvosai és kórházai minden jóakaratukkal és/vagy közönyükkel kizárólag az agambeni értelemben vett puszta élet előállításra és fenntartására képesek csak, s a gondoskodás ideológiájának mélyebb vizsgálata arra mutat rá, hogy ez az intézményrendszer jelenlegi formájában voltaképpen épp erre is hivatott, és ezáltal épp a gyógyítani akarás válik a szenvedés forrásává.

Kútvolgyi Kórház

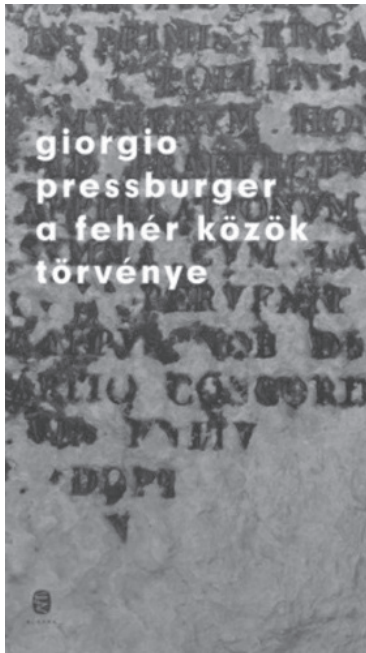

Marin Costiuc:
Holidays in a Soviet Sanatorium (n.d.)

³² Jean BAUDRILLARD, *The Agony of Power*, ford. Ames HODGES, Semiotext(e), Los Angeles, 2010, 88.

³³ LOREY, *States of Insecurity*, 42.

Ureczky Eszter

Öt disznó

– Leülhetek ide? – kérdezte a férfi, és választ sem várva helyet foglalt az asztalnál.

– Persze... – mondta a négy nő közül az egyik. Harminckét évesek voltak mindannyian, középiskolában egy osztályba jártak.

b
bill
ent
yuk

– Tudták, hogy Pápua Új-Guinea egyes törzsei pénz hiányában a mai napig cserekereskedelmet folytatnak? A legértékesebb csereáru pedig a disznó. Például, amikor egy férfi feleségül vesz egy nőt, egy disznóval fizet érte a családjának.

Az egyik nőnek göndör, sötétszőke haja volt, a másik művészettörténetből készült doktorálni, a harmadiknak volt egy négyéves lánya, a negyedik dédnagyapját épp hetven éve ölték meg a Wesselényi utcai ház előtt, melynek most alagsori kocsmájában ültek. Elbújt egy razzia elől; amikor rátaláltak, menekülni próbált. Utána lőttek, a vádlijába fúródott a golyó. Takarékoskodtak a lőszerrel – a nyilas, aki halála előtt utoljára rúgta arcba, később ávosként szolgált együtt a sötétszőke nő nagyapjával. Erről persze egyikünk sem tudott.

– Nem, nem hallottam róla – mondta hidegen a nő, akinek agyonverték a dédapját.

– Én is csak nemrég olvastam. Nem vagyok amúgy antropológus, vagy a téma szakértője. Egyébként semminek nem vagyok a szakértője. Mindenesetre azt írják, hogy ha a férfi egy nőt szeretne, akkor egy disznót ad, ha kettőt, akkor kettőt, ha hármat, akkor hármat...

– Ha meg négyet, gondolom, négyet – szólt komolyan a kisgyerekes. Fogalma sem volt, hogy tízezer év múlva egyik leszármazottja az elsők közt telepszik majd le egy Naprendszeren kívüli bolygón, és beleőrül a nyolcvanórás nappalokba és negyvenórás éjszakákba. Azt sem sejthette, hogy ő maga az ötvenet sem éli meg – egy balatoni nyaralásról hazafelé férje lába megcsúszik a fékpedálon mászó meztelencsigán, és százharminccal beleszapódnak az előttük hirtelen fékező kisbuszba. A szeme nevetett, ez nem látszott a félhomályban.

– Pontosan! – nézett rá a férfi őszinte ámulattal. – Teljesen logikus. – Most vették csak észre, mennyire be van állva. – Nem mintha helyeselném, hogy nőket cserélgetnek disznókra persze. Bár ki tudja, lehet, hogy ma már egyenrangú félként kezelik őket, és nemet

mondhatnak a kérőnek... Amúgy meg, ha belegondolunk, miért... szóval, mi milyen jogon szólunk ebbe bele? Miért lennének a mi szokásaink és kultúránk magasabb rendűek? Elég szenvedést okozott már, hogy az európaiak a maguk értékrendjét próbálták más népekre erőltetni. Bár talán vannak bizonyos általános emberi normák, amik mindenhol érvényesek... vagyis annak kéne, hogy legyenek. Na de ki határozza meg ezeket? Például... például elfogadók lehetünk-e az olyan országok hagyományaival, ahol a nőket elnyomják, még az arcukat sem mutathatják meg nyilvánosan? Önök mit gondolnak erről?

– Bocsi – mosolygott a szőke hajú – miért nem tegeződünk?

– Köszönöm. Csak gondoltam...

Mint a filmekben: a feje az asztalra hanyatlott, és elvesztette az eszméletét. Hajnali négykor tért magához, az egyik pultos rázogatta a vállát. *Soli Deo Gloria* – tetováltatta a hátára a tizennyolcadik születésnapján. Feltápaszkodott, elindult; az éjjelnappaliban vett egy ásványvizet. Aztán elgondolkodott: merre menjen? A két metrómegálló nagyjából egyforma távolságra lehetett. Feldobott egy érmét – ha fej Blaha, ha írás, Astoria. Egy nagyköcsag lába körül fodrozódott a víz az ötforintoson. Az Astoriánál összefutott volna egy főiskolai csoporttársnőjével – ő nem fejezte be az idegenforgalom szakot, de hat nyelven tudott hízelegni borraivalért –, utazás közben beszélgetnek, néhány nap múlva újra találkoznak, végül összeházasodnak, gyerekeik születnek, és viszonylag boldog házasságban élnek, amíg kilencvenkét évesen össze nem esik a kertben a paradicsompalánták közt. Így is egy metrón utaztak, leszállás után látta is egy pillanatra tovább suhanni. *Szerencse, hogy nem vett észre* – gondolta. – *Baromi idegesítő az a csaj.*

Kétszer látta még életében a nőt, akinek a dédapját nyilasok rúgták halálra a Wes-selényi utca járdáján. Egyszer egy nyolcadik kerületi klub végében váltották egymást a Dep'art zenekar koncertje után. *A boldogság kötelesség – a bánat felelősség* – írta a falra vizezés közben az utolsó szám refrénjét. Nem sokkal ezután Krakkóba utazott, ahol egy barátja egy szerencsés véletlen folytán nagy mennyiségű kábítószerhez jutott. Kereskedni nem mert vele, így a fölösleget ismerőseinek adta tovább. A díler szempontjából kevésbé volt szerencsés az eset. Mielőtt éjfél körül átvette az árut, egy sajtos szendvicset fogyasztott kedvenc büféjében. Már a kapcsolata autójában viszketni kezdtek a végtagjai, majd kiszálláskor észrevette, hogy rózsaszín, hurkaformájú kiütések borítják. A park közepén leült egy padra – ekkora megdagadt a keze, a lába és a torka is. Mégsem esett pánikba – *może teraz umrę* – most talán meghalok – gondolta nyugodtan. Mielőtt elájult, még bedobta a táskát a bokrok alá. Másnap rohant vissza érte a kórházból, de az addigra már hősünk barátjánál volt – Bartók Béla nevű vadászgörénye talált rá a reggeli séta közben. A nővel a közeli lakótelepen találkozott – előtte haladt, így először nem ismerte meg. Kiesett egy cetli a kabátzsebéből, felvette:

sajt szalámi vaj

müzli tej wc pap.

banán alma m. csiga!! – állt rajta magyarul.

– Elnézést, elejtett valamit! – kiáltott utána.

Bevárta, elvette a papírt.

– Köszönöm – mondta, majd azonnal továbbsietett. Akárhogy tűnődött, nem jött rá, mi lehet az *m. csiga*. Egyedül a *meztelencsiga* jutott eszébe – elképzelte, hogy a nő nagytetű varánuszokat tart párás-meleg terráriumokban, akik versengve kebelezik be a még hús puhatestűeket. Egyiküknek sikerül kereket oldani – felcsúszik az üvegen, és a terrárium sarkából figyeli a vérengzést. Nem sokáig örülhet – a legifjabb, Gandhi nevű zöldes-barna hüllő hamarosan észreveszi, társain átgázolva odatrappol, felágaskodik, és kettéharapja. Ahogy mohón felfalja, a szeme talán kegyetlenebbül kifejezéstelen, mint azelőtt.

A meztelencsiga, mely – az akkor már nem kisgyerekes – nő halálát okozza majd, vele és férjével ellentétben túléli a balesetet. Jobboldalát összenyomja a férfi cipője, de az ütközésben nem esik baja. A helyszínelő rendőröknek elkerüli a figyelmét, pedig harminc centis hosszával fájának óriása – senki nem látott még ekkora példányt. Az autóbontó-telepen nagy nehezen kimászik a roncsból, aztán elfogy az ereje. Még él, miközben a harmatos augusztusi hajnalon két fajtársa enni kezdi elgyötört, nyálkás testét. A krakkói *m. csiga* *m*-je egyébként nem *meztelent* jelentett persze. Egy óvárosi pékségben készítették a mézes süteményt – a kirakatüvegre ragasztott poszteren II. János Pál pápa állt egy erdei forrásnál fiatal pap korában. Derűs mosollyal figyelt egy fáról-fára ugráló mókust, aki mindig épphogy csak elérte a megcélzott ágat. Fél óra múlva már egy héja adagolta húsát fiókáinak.

A művészettörténész nőt egy szentendrei galéria ablakán át látta egyszer, ahol egy holland fényképész péniszfotóiból nyílt kiállítás. Fiatal, középkorú és idős férfiak kisebb-nagyobb, hosszúkás és gömbölyded, fityma takarta és körülmetélt hímvesszői borították a falat, egyesek dús fanszőrzettel, mások simára borotválva, néhányan tetovált alhassal vagy műtési hegekkel. A nő szenvedő arccal bámulta a poroltót a bejárat mellett, ahol nem volt fénykép.

A göndör hajú, sötétszőke nő szociális munkás volt, vele rendszeresen találkozott élete utolsó szakaszában. Évek óta hajléktalanként élt; miután kirúgták a szállodai recepcióról, egy darabig még dolgozott itt-ott – turistákat csalogatott például a Deák téren (*Hello sir! Sightseeing tour?*) –, de az albérletet nem tudta fizetni, és mivel már délelőtt anyagozni kezdett, egyik állás sem tartott sokáig. Egy éjszaka a rendőrségi fogdán úgy érezte, kidurran a feje, mutatóját a fülébe nyomta, reggel véresen ébredt, össze kellett varrni a dobhártyáját. Szerencséje volt, mert ha a tavaszi leárazás előtt lopja el a ruhákat, értékük meghaladta volna az ötvenezer forintot, így nem szabálysértést, hanem bűncselekményt követ el. A biztonsági őrök elől viszont nem volt jó ötlet menekülni; a pláza földszintjére még sikerült lejutni, a kijáratnál terítette le egy száztíz kilós, szuszogó zsírtömeg, akinek fiai sokszor elmeséltették vele, hogy kapta el a *csöves gecit*, aki négy nadrágot és öt pólót húzott magára.

A szülei véletlenül újra egy családba kerültek: apja harmadszorra anyja második férjének unokahúgát vette el. Anyjáék Pécsen éltek, vele évek óta nem találkozott. Apjáék Óbudán laktak, vele sem találkozott évek óta, de rendszeresen lájkolta az újszülött féltestvéréről készült fotókat, amíg volt okostelefonja, és ki nem zárták a családi Facebook-csoportból. Pedig nem volt szörnyű gyerekkora, erre nem foghatta alkohol- és drogproblémáit. Soha nem verték meg, nem is éheztek, sőt, előfordult, hogy bátyjával, aki később Bajorországban lett szobafestő, és majdnem ezer euróba került esküvői díszkalapja, négy vagy akár öt gombócot is kaptak a lakótelepi fagyis bácsinál, aki állítólag azóta irtózott a gyerekektől, hogy a szovjet hadifogságban megtudta, az előző esti vacsora egy kislány fagyott combjából készült. Apja a válás után is többször elvitte őket hétvégén; nem sokkal elköltözése után például egy csepeli barátját látogatták meg. Ő hat, bátyja nyolc éves volt, apja barátja két tizenéves fiát és egy lányát mutatta be.

– Na gyerekek, csavargunk egy kicsit apátokkal, játsszatok a srácokkal!

Otthagyták őket a három ijesztő kamasszal, akik egy szót sem szóltak hozzájuk, hamarosan el is mentek otthonról. Négy órán keresztül ültek a konyhában, többnyire teljes csendben. A kertbe a hatalmas farkaskutya miatt nem merészkedtek, a *srácok* szobájába még kevésbé. Egy férfi körteformájú fejfel percekig zörgette a kertkaput – amikor meglátta őket, hevesen integetett, de nem mozdultak. Hazafelé megálltak az erdőnél – véccére sem mertek elmenni –, és bár nem tudta persze, hogy ott fog meghalni harminckilenc évesen, éles, fullasztó érzés töltötte el. A sün, akit levizelt, az ükapja volt annak, aki elsétált mellette, amint egy szebb napjaiban hivatalosan sosem létezett munkások által szüretelt banánt rejtő kartondoboz romjain fekvé sodorta a cigit. Egy új cuccot, *szmörföt* szívott, amit nemcsak, hogy Hupikék Törpikés zacskóban árultak, de maga a por is megnyugtatóan kék volt. A szállodai recepción tévézett egyszer éjszaka: egy humorista a törpök szexuális életén viccelődött. Törpilla köztük az egyetlen nő – belegendolni is rossz, min mehet keresztül szegény. Gyerekként nem gondolt erre, és most sem tűntek frusztrálnak, miután egy kevés dohánnyal keverve elszívta őket. Vidáman ugráltak körbe, és igyekeztek olyan kékek lenni, amennyire csak lehet. Kiszáradt a szája, ivott egy kis bort – *Ne feledd: az alkohol is drog! Soha ne fogyaszd más kábítószerrel!* – olvasta egyszer egy prevenciós kiadványban –, és elszívta az adag második felét.

Este tízkor már alig volt észlelhető légzésfunkciója – igaz, nem is volt senki, aki észlelje. A sötétszöke nő ekkor ért haza az albérletbe. Munka után gyermekotthonban élő kamaszoknak rendezett filmklubot – jól sikerült, sokat nevettek, alig akarták a végén elengedni a lányok. A villamosmegállóban aztán majdnem elsírta magát egy gyorsétterem reklámja előtt. *Jól néz ki ez a hamburger* – nyugtatta magát mélyeket lélegezve – *Tavaszi ízek, dupla marhahúspogácsa, szárított paradicsom! Holnap megkóstolom.* Lakótársa nem volt otthon – a neten ismerkedett meg egy férfival, akiről túl későn derül majd ki, gyógyító sámánnak képzei magát, és nem hajlandó védőoltásra vinni a gyerekeiket. Megmelegítette az előző napról maradt tésztát, laktózmentes joghurtot és reszelt sajtot

tett rá, és leült a tévé elé. Egy ismeretterjesztő adón Pápua Új-Guineáról ment dokumentumfilm. Az országban élő több száz törzs egyikének főnöke beszélt félmeztelenül, méretes csontkarikával az orrában. Elképesztőnek tűnt, hogy a szájából előtörő gurgulázás emberi szavaknak felel meg.

– Szegények vagyunk – panaszolta a felirat szerint. – Kivágják a fákat, kifosztanak a saját földünkön. És mit kapunk cserébe? Semmit. Elviszik a pénzt, nekünk semmit nem hagynak. Ükapáink, dédapáink korában is így volt, így van ma is. Soha nem teljesítik, amit ígérnek; szegénységben és sötétségben élünk.

A szőke, angol riporter elmondta, a faanyag nagy része Kínában és Indiában köt ki, néhány nagyvállalat degeszre keresi magát vele.

– Mit gondolnak, az új-guineai fakitermelés hány százaléka történik illegálisan? – fordult a nézőkhöz.

– Mit kérdezhetsz? – méltatlankodott a nő. – Honnan tudjam, baszki?

– Hetven százaléka! Évi hétmillió köbméter fa.

– De csúnyán beszélek – nevette el magát. – Még jó, hogy nem hallja senki.

CSOK

Móka szélsüvítésre ébredt. Kinyitotta a szemét, és a sötét szobában az a képtelen gondolata támadt, hogy fekete levegőt szív a tüdejébe.

Gesztenye a saját térfelén aprót horkantott, és Móka majdnem elnevette magát, mert barátnője ébren mindig kínosan ügvelt arra, hogy minden ízében nőies legyen.

A férfi áttapogatta maga körül az ágyat, de nem találta a plüssfiguráját. *Biztos Gesztinél van*, gondolta. Egy puha, kék teve volt, amit pár hete vett a H&M-ben. A gyerekkorára emlékeztette, de Gesztenyének azt mondta, vicces egy plüssfigurát az ágyban tartani harmincévesen. És mi lesz a neve?, kérdezte Gesztenye a kasszánál. *Nemtom*, felelte Móka, *lehetne valami átlagos, csak hogy kilógjon a sorból. István?* Gesztenye komolyan megfontolta a dolgot. *Miből gondolod, hogy fiú?* Móka vállat vont. *Akkor legyen Magdi.* Gesztenye teli szájjal nevetett a tenyerébe.

Ahogy a nevetés visszacsengett Móka fülében, a férfinak merevedése lett. Szél rángatta a redőnyt, de Móka nem törődött vele. Gesztenyéhez húzódott, a hátához simult, és átölelte. A nő álmosan fészkelődött, aztán megérezte a kemény hímtagot a fenekénél.

– Mmm – nyúlt hátra, hogy megtapogassa. – Szépeket álmodtál?

– Van kedved? – kérdezte Móka, és a nő mellébe markolt.

Gesztenye engedékenyen megfordult, és átkarolta a férfit.

Az elmúlt egy évben mintha kapcsolót nyomkodtak volna a nő fejében. Hol gyereket akart, hol azt mondta, nem állnak készen rá, különben sem jegyezték még el egymást. De mint tudjuk, a kivétel próbára teszi a szabályt.

Amikor Móka óvszer után tapogatózott, Gesztenye megérintette a hátát. A tenyere bizsergetően meleg volt.

– Nem kell – lehelte a férfi fülébe. – De azért a végén húzd ki! Bízunk a szerencséire!

Móka elviselhetetlenül megkívánta a nőt. Leráncigálta róla a pizsamaalsót, miközben Gesztenye önfeledten nevetett. Aztán beléhatolt. A nő ekkor hagyta abba a kacagást, és kezdett nyögdecselni.

Az egész csak pár percre tartott. Amikor Móka kicsusszant a nőből, hogy ráélvezzen, úgy érezte, csiklandós, édes űr növekszik a hasában. Miután végzett, visszazuhan a saját térfelére. Hangosan lihegett.

– Azt hiszem, holnap mindent ki kell mosnunk – mondta Gesztenye, de semmi szemrehányás nem volt a hangjában.

Még szőszmőtölt egy darabig, aztán a férfihöz bújt. Mókát addigra elnyelte az álom. Odakint elállt a szél.

Móka hároméves volt, amikor a szüleivel elutaztak Egyiptomba.

– Az egy hatalmas homokozó! – mondta az apja, és a fiú arcába csípett. – Csak győzd lapáttal!

b
bill
ent
yuk

Gizába érve a taxisofőr hol a gázt nyomta, hol a dudát. Aztán előbukkant a legnagyobb piramis. Már messziről is hatalmasnak tűnt.

– Mindjárt jól megnézelődjük – mondta Mókának az apja, majd fotózott egyet a Canonjával.

Amikor kiértek a város szélére, a taxi megállt, fizettek és kiszálltak. Egy csoporthoz csatlakoztak. Kendőt kötöttek a fejükre, mint a többiek, és tevét béreltek. Móka akkor látott először ilyen állatot. Tátott szájjal, elképedve nézte az óriási, kétpúpú tevét, aminek kék ponyvát vetettek a hátára. A férfi, akitől bérelték, intett Móka apjának, hogy álljanak a tevé elé, és adja oda a fényképezőgépet, csinál róluk egy fotót.

– Apu? – kezdte Móka, de az apja közbevágott.

– Nézz a bácsira, fiacskám, és mosolyogj!

Móka engedelmeskedett, és csak azután szólalt meg újra, hogy elkészült a kép.

– Miért van mindenki köntösben, törölközővel a fején?

Móka szüleiből kitört a nevetés, és ahogy a fiú elnézte őket, ő is felkacagott.

A tevehajcsár kattintott még néhányat.

Pár héttel később az egyik ilyen fotó került otthon a hűtőajtóra, és azóta is ott tartja egy mágnes, amin egy szfinx a tökét nyalogatja.

A lila lavórban szennyest tornyosult.

– Magdi tevé is olyan lett a lába között – nevetett Gesztenye a fürdőszobában.

– Mi? – lesett be a férfi az apró helyiségbe

– Magdi tevé csupa trutyi lett, de már keményre száradt – mutatott a nő a játék lába közé. – Kimosom.

– Jól van, csak vigyázz rá. Magdi tevé érzékeny.

– Majd kap Calgont meg szívószálat, hogy tudjon lélegezni.

Magdi teve tisztán, illatosan került vissza az ágy sarkába.

Móka és Gesztenye hétköznapi későn feküdt, hétvégére pedig elutaztak. Vasárnap délután értek vissza az albérletbe. Móka a hálóba ment átöltözni. Ekkor vette észre, hogy a kék plüssfigurának nem két, hanem három púpja van. Kettő a hátán, egy a hasán.

– Öh... drágám?

– Hm?

Gesztenye belépett. Egy vállfát tartott a kezében, azon igazgatta a kabátját.

– Neked nem fura Magdi teve?

Gesztenye elnézte a játéktevét, aztán a férfihoz hajolt. Képtelen volt elszakítani a tekintetét Magditól.

– Hát. Nagyobb lett – súgta.

– Kövérebb.

– Na! – csapott Móka vállára. – Egy nőre nem mondunk ilyet!

– Hát akkor terheoseb.

Gesztenye másodjára már tockost adott:

– Várandós!

Másnap munka után együtt értek haza. A plüsssteve az ágy közepén feküdt, nem a sarokban, ahol szokott, és nagyobb volt, mint előző este. Móka és Gesztenye pár percig csak bámult rá némán, végül a férfi szólalt meg halkán:

– Na jó, ez para, vigyük vissza a boltba!

Magdi a hátsó ülésen utazott. Móka vezetett, Gesztenye pedig lopva hátra-hátrapillantott. Még a külvárosban elsikoltotta magát. Móka jobbra-balra rángatta a kormányt, úgy megijedt. Néhányan rádudáltak.

– Mi van? – ordította a nő fülébe, aki még mindig a hátsó ülésre meredt. – Mi? Mondjad már!

Gesztenye nem felelt, Mókának pedig csak ekkor jutott eszébe, hogy ott a visszapillantó előtte.

Belenézett.

Magdi teve lába közül egy plüssfej nyomakodott elő. Már a két szem is kilátszott.

– Jézusúristen! – ordította, és gázt adott.

H&M helyett a legközelebbi kórházhoz hajtott. Befarolt a parkolóba, és keresztbe hagyta ott a kocsit.

A doktor felvonta a szemöldökét.

– Jó, és én mit csinálok?

– Mit tom én, vezesse le a szülést! – kiabálta Móka, közben hevesen hadonászott, néha a hajába túrt.

– Ühüm – felelte az orvos, és a plüssfigurára nézett. Ekkor vette észre, hogy valóban furcsa valami a játékkal. Perverz módon a teve lába közül egy kisebb tevéfej nézett rá. Visszapillantott a csapzott párra, majd ismét a tevére. Elhessegette a gondolatot, hogy az előtte fekvő plüssteve éppen életet ad egy másik plüsstevének. – Apasági tesztet is szeretnének majd? – élcelődött.

– Az nem kell, én vagyok az apa – felelte Móka.

– Igen, ő az apa – bólogatott Gesztenye.

A doktor megint kizökkent egy pillanatra, majd összeszedte magát, és behívta őket egy vizsgálóba. Magdi tevét az asztalra tették. Az orvos kibontott egy tűt, előkotort hozzá egy fecskendőt, és Mókáékra nézett. *Már rég meg kellett volna kérdezniem, hogy mit szedtek be,* gondolta.

– Na jó, akkor most veszek egy kis vért a... mit is mondtak, mi a neve?

– Magdi.

A doktor megcsóválta a fejét, és a játékba szúrta a tűt. Hátrahúzta a dugattyút, és felszaladt a szemöldöke.

– Ilyet még nem baszott Európa – tátotta el a száját a tömlőben lévő vér láttán.

Először csak pletykalapoktól érkeztek újságírók. Az első egy nagydarab nő volt nehézkes járással. Amikor beért a kórházba, viccelődve megkérdezte, melyik szobában találja a szenzációt. Így mondta, szenzációt, közben ívet rajzolt a levegőbe széles tenyerével. Ezután vett egy nyolcvanforintos kapucsínót a földszinti automatából, és kortyolgatva felliftezett néhány emeletet.

A szobaajtóban kiesett a kezéből a pohár.

A szülészorvos egy plüssállatnak üvöltözött.

– Nyomja! Még egy kicsit! – és egy nyálkás kis plüssteve csusszant elő a lyukból. – Jól van. Meg is va... várjunk. O-ó! Jön a következő. Nyomja, ez az!

Az újságíró kábultan kutakodott a fényképezője után, bekapcsolta, és közelrohant a szenzációhoz. Harminc perccel később, a harmadik és egyben utolsó plüssteve születésekor már négy hírportál és három csatorna emberei forgattak a helyszínen. Mind kihangsúlyozták, hogy Móka a vér szerinti apa. A vér szót úgy mondták, mintha vámpírok lennének, dülledő szemmel, lassan, artikulálva. Interjút is csináltak volna a férfival, ha az nem bújik el az egyik raktárban, majd szökik ki a vészkijáraton.

Hazafelé Gesztenye némán ült, de a szeme szikrázott. Amikor leparkoltak a háztömb előtt, mintha egy másik nő szállt volna ki a kocsiából. A tekintete ide-oda cikázott, rágta a száját, mozdulatai hanyaggá váltak. Móka a lift tükrében is a nőt nézte, de az észre sem vette őt. Aztán beléptek a lakásba, a férfi bezárta az ajtót, és amint megfordult, Gesztenye két oldalról a vállára csapott, és a karjába markolt.

– Van egy ötletem, hallgass végig!

– Te... rácsaptál a vállamra?

A nő tudomást sem vett Móka döbbenetéről, csak beszélt és beszélt.

– Ez a lakás már így is kicsi kettőnknek. Mi is az egyik oka, hogy gyereket akarunk? Hát hogy megkapjuk a támogatást, és vehessünk egy új házat a külvárosban. És most jön a lényeg. Ha jogilag el tudod fogadtatni, hogy néhány plüssfigura apja legyél, akkor már csak ennyi kell – mutatta két majdnem összeérő ujját –, hogy összeházasodhass Magdi-val. Követed, amit mondok?

Gesztenye közelebb lépett Mókához, aki a sarokba hátrált.

– Kérjem meg egy kék játékteve kezét. Világos! – felelte a férfi, leült a földre, és átkulcsolta a térdét.

Boldizsár jól menő ügyvéd volt. Apartmanja volt a belvárosban, és nyaralója Tihanyban. Nem ivott kávé, inkább kocogott egyet reggelente, aztán letusolt, meditált, reggelizett, és bement dolgozni. Cseresznyeszínű ajtaja belső felére egy halványzöld cetlit ragasztott, amin az állt, „Türelem és racionalitás”. Miközben felhúzta makkos cipőjét, mindig ránézett erre a cetlire, és valami olyasmit mormogott, hogy *legyél pöcs, és véged, legyél a legnagyobb pöcs, és tied a világ!*

– Ugye, most csak viccelsz? – fröcsögte Boldizsár néhány órával később. Arca olyan árnyalatú lett, mint hatodik kerületi lakásának ajtaja.

– Nem, komolyan rá kéne vetned magad az ügyre. Mármint, ez egyedülálló, ilyen még nem volt. Beírhatnád magad a történelembe.

– Te tényleg ekkora idióta vagy?

Ketten ültek az ügyvédi iroda ebédlőjében. Amikor Boldizsár először ordította el magát, a többiek jobbnak látták távozni. Most csak a szemüveges, pocakos férfi volt bent Boldizsáron kívül, és lelkesen bólogatott.

– Hívhatsz idiótának, de ha kiderül, hogy igazam van, majd belátod te is, hogy életed legnagyobb ügyét buktad el. Mondom, ez nem országos, ez világhírű! Amint belekezdünk, itt lesz minden tengerentúli csatorna, a CNN, a... a...

– HBO?

– Minden! Milliomos lesz! Egy igazi sztárügyvéd!

– Akkor, már ha szabad tudnom, miért nem te viszed az ügyet?

– Az asszony nem engedi. Szerinte ostobaság.

– Aha. Akkor vegyük át még egyszer. Mit akarnak?

Először a magyar sajtó számolt be az esetről. A bíróság ekkor még nem vette komolyan az ügyet. Aztán egy holland csatorna adott le összefoglalót főműsoridőben, majd a BBC szakított meg egy brexittel foglalkozó hírt azzal, hogy Budapesten egy férfi megtermékenyített egy plüssállatot.

Móka csak meredt maga elé, miközben Gesztenye a háttérben az ügyvédjükkel telefonált. Hetek óta mást sem csinált, csak őt hívogatta.

– Jó hírem van – mondta a nő, miután letette a telefont. – Úgy néz ki, nyertünk! Érted? Nyertünk!

Gesztenye szemében a szikrázás megszállottsággá alakult.

– És nem zavar?

– Micsoda?

– Hogy nem téged veszlek el.

– Jaj – legyintett a nő. – Tudod, hogy ez csak a papírok miatt kell.

– És mi lesz, amikor a pap azt mondja, hogy csókoljam meg a menyasszonyt?

– Egyházi esküvő nem lesz.

– Egyházi esküvő nem lesz, remek, így már nem is fura.

Gesztenyét majd szétvetette az öröm. Egy elnyújtott „ííí” közben megborzolta a férfi haját, és kitáncolt a szobából.

– Puszi nincs? – kiáltott utána Móka, de nem kapott választ.

b
bill
ent
yuk

A következő hónapokban, években valami megváltozott. A szenzáció lecsengett. Az esküvő lezajlott. Összejött a pénz a telekre, felépült rajta a ház.

Móka egyik reggel kiment a fürdőszobába visszanyírni a szakállát. A gép hangosan berregett, lenyeste a bajszot, aztán a bal orcánál alig észrevehetően mélyülni kezdett a hangja, és mire áttért a másik oldalra, már nem volt élet a szerkezetben. A férfi felemás arcszörzettel feldugta a szakállnyíró töltré, és várt, de sem órákkal, sem napokkal később nem tudta már beindítani. A garancia már lejárt, kidobni viszont nem akarta, mert Gesztenyétől kapta ajándékba. *De hát mit lehet kezdeni valamivel, ami megdöglött?*, merengett. Nézte magát a tükörben, aztán meggondolta magát. Lepakcsolta a villanyt. Így legalább nem látszott a hiba.

Móka egyedül ébredt. Kisétált a nappaliba, ahol három kis játékteve ült egy fotelban. Átment a konyhába, ahol Magdi teve állt a tűzhelyen. Előtte egy fazékban gulyásleves főtt.

Gesztenye ekkor lépett ki a fürdőszobából. Cipő és dzseki volt rajta. Az ajtóban úgy feküdt fekete sporttáskája, mint egy kivénhedt kutya.

– Te... – kezdte Móka, de még mindig nem hitte el, amit látott. – Te tetted Magdit a...

– Elmegyek.

– Mi? Ilyenkor? Mennyi az idő? – majd kis szünet után hozzátette – hova?

– Boldizsárral Tihanyba.

– Az ügyvéddel? De már rég vége az...

– Igen, már vége.

Gesztenye nem nézett a férfi szemébe. Móka zokniját bámulta. Úgy tűnt, mondani akar valami fontosat, de ehelyett megfordult, felkapta a táskát, és kinyitotta az ajtót. A válla fölött még hátraszólt:

– Szia, Móka!

Aztán kiszaladt.

Móka utánament, de mire a teraszra ért, a nő már bevágta maga mögött a kaput. Motor berregett, és egy autó lőtt ki a ház elől.

Az ég tiszta, kék volt, szél nem fújt, a hőmérő húsz fokot mutatott. Móka megérezte, hogy valaki nézi. Oldalra fordult. A teraszon két fehér nyugágy állt, a távolabbiban Magdi teve feküdt. A férfi megnyalta a száját, és jobb híján leült az üres nyugágyra.

– Jól esne egy sör – mondta olyan száraz hangon, mint amilyennek a torkát érezte. Magdihoz fordult.

Egy doboz Dreher állt előtte. A vajszín alumíniumon kicsapódott a pára. A cseppek-től úgy tűnt, mintha izzadna a sör, pedig nem volt túl meleg. Móka felszisszentette és belekortyolt.

– Nem így képzeltem el a végét – a kapura nézett, aztán a feleségéhez fordult. Halkan és vontatottan beszélt. – Valami ilyesmi a felnőttkor, ugye?

Magdi teve az udvaron nyíló tulipánokat bámulta. Elégedettnek tűnt.

Lovas Sz. Judit

Magossámán

Ebből a borból már nem maradt sok,
ezért visszateszem a kék üvegpalackban
a vitrin mögé. Olyan, mint te vagy,
bár őszinteségre kényszerítő mértékét nem ismerem,
úgy sejtem, nem hatástalan egészen,
bár ne kérnéd, hogy szolgáljak vele.

Csak saját magamat kell még rendbe tennem,
mert egy hozzád hasonló különös gyógyító, ugye
magáról gondoskodva köti be a sebeit,
egy-egy rossz szót hallgatással altat,
mint a kérdező szemekben lappangó
gyanút a féltékenységtől. Uram,

a Kisasszony elhidegült tőlem!
Bár erről Neked panaszkodni: hogy szerelmed nem szeret,
olyan, mint töprengeni
azon, hogy lettem bezárva. Valahol a kis éjjeli
komódon boszorkányos könyved és
piros gyertyád mellett, a hangjegyes,
rózsaszín hajgumijával, mint csinos karpereccel

a csuklómon, megjelölve, mint a kivágásra ítélt fák, úgy ébredek rá,

kinyitva a könyvet, hogy túl egyszerű,
Istenem túl egyszerű varázsigéid vannak –

legyen bőség és legyen szerelem:
éjjel is eszik és reggel karamellás tejet kér,
bár nem is tudtam, hogy olyan létezik,
mint egy istennő, annyira telhetetlen, hogy még

az egyiptomi macskaistenedből, a sovány
kis akril Bászttéből is letörik egy darab,
mielőtt a rabszolga hüvelyét végül kimagozzák

– ahogy töletek csendes ládámhoz illik.

Man followed by sticks¹

Ma már másképp szólnak hozzám,
önmagukat keresve lépnek árnyékomba,
az arcom megváltozott, mint ahogy
változó alakban hallgatok szavadra.

Ez boldoggá tesz, mert természetem
szerint hűséges vagyok és mindig
maradandó, de mégsem állapot,
hanem cselekvés részemről:

álomban bőrom levelekre hulló
barna éjszakát őriz felszínén,
mint olyat, ami alatt gyakran elsétálok,
csodálkozva számos anyajegyén

a szolgának, hűségem maga mellett tartott
sérült házfalon tétlen évszak.

¹David Ivie *Followed by Sticks* című képe nyomán

Bányai Tibor Márk

Átdarabolás

b
bill
ent
yuk

Mérni a tetőn napokig galambszarban
távolságokat, az ablak belső felületén
lecsapódik a pára, a megnyúlt cseppek
úgy ereszkednek alá, ahogyan századonként
roggyan millimétereket a síküveg,
a hét domb előterében mértani alakzatok,
a szabályos gömbkupola: a Pantheon
oculusán támadt Phoenix ráröpül
a harmadik félezredfordulón a Péterről
nevezett székesgyházra, a bazilika elveszti
önnön jelentését, New Yorkban valaki
meglök egy zsinórra függesztett vödört,
kiloccsan a festék, metrumot húz a síkra,
a keret nélküli vásznon a négydimenziós
kocka összes éle és csúcsa tapintható.

Szárazlégzés

Hajnali háromkor tátott szájjal zokogni
a konyhakövön szokványos és begyakorlott,
mint Hamlet monológja egy olyan rendezésben,
amely a címszereplőt a tenger felé fordítja,
a színen senki, akihez szólának
az agyonismételt szavak, csak a tenger
helyén a nézők, egy idő múlva bedugul
mindkét orrlyuk, hang átmenetileg nincs,
leáll a könnytermelés, egyedül a légzés
marad a széttágított szájon át, X. Ince
üvöltése a sárga és lila vonalak fedésében,
a pápa ajkai Bacon mintáján, Velázquez
satujában, két feszítés között a csecsemő
ráismer az ernyedésre, mell nélkül
elalszik, nem sír fel reggelig.

Sütő Csaba András

egy ismeretlenes egyenlet

kört körre ró a fűvön
a kanyarokat levágja
aszondják komoly főszer

készül a félmaratonra

minden nap erre futkározik
rövidgatyában ellenzős sapkában
két keze dugattyú gyanánt

néha kijön hozzá valaki
nem ismerjük de feladja neki
a vizet és néhány szót

futás közben is váltanak

az ismeretlen férfi ismeretlen
maradt ahogy azok is akik
segítették e szenvedélyben

sildje alól néha felcsillant a szeme
és árnyéka elől menekülve üldözve
máskor kilométerekkel tusakodva

éjszaka is a pályán látták
szakadt róla a víz a holdfényben

Sebők György

Minden madár

Emeli a földből az alázat.
Egyszerre ér a lélegzet
fordulóihoz. Így nevet.
Ereiben az Isten megárad.

Ágaira napmeleg tenyerek.
Felenged csendjéből a víz.
Tojás figyel, egyetlen egy:
a héj alatt visszafojtott ének.

Hogy kitöltse, égboltjához indul.
Ebből sarjad minden rigó.
Égboltnyi szárny röpképtelen,
maradnak ezért, mozdulatlanul.

Termőre

Tavasszal keress,
de ne találj ott,
hova először
dúdoltál magot.

Nem kell sok dolog.
Énekelj nekem,
keringjen dalod
friss ereimben.

Elviszem, mielőtt
elfelejtenéd,
helyére szívom
mások énekét.

Szánts fel a hátam.
Sebbé csendesül
a vér, csak engedd,
lehull egyedül.

Láng Eszter

Játékok

(21 tétel Zs. Ervinnek)

1

néha azt játszom engedem a kezem
a ceruzával rajzoljon amit akar
köröket és ellipsziseket meg
elferdült kubusokat
és hullámot hullám hátán
csak folyik a sok víz kiönt a tenger
és kagylókat sodor a partra
gyöngyök bújnak bennük
enyém a rózsaszín

2

elteszem gyöngyömet a ferde kubusba
vágok egy kicsi lyukat az oldalán
mikor belenézek hogy ott van-e
hajnali ragyogással fénylik
a múltó idő mélyén

3

ez még csak a harmadik játék
gyöngyökkel szavakkal
apró színes kavicsokkal
egyszer valaki megtanított snóblizni
de már elfelejtettem a játékot
ahogyan őt is

4

szép szavakat gyűjtök
mint a rőzsegyűjtő
lángra kapnak ezek is
cipelem magammal az égő batyut
senki sem tudja rajtam kívül
mi van benne
tüzet viszek nem látjátok

5

az óramutató mindig előre megy
az az előre amerre halad
de láttam egy kiállítást
ott az órák visszafelé jártak
szeret az alkotója is játszani
akárcsak én
valaki játékos kedvében
a maga képére teremtetten
őt is engem is

6

kár hogy kosztolányi megírta a tintás versét
most én is megírnám azokat az álmaimat
ahol színes tintákat engedek
szabadon kószálni a papíron
a szabadság lehetőséget teremtem
a játékra
a papír széle korlát amelyen
átfolyik a tinta

kék vagy piros vagy sárga zöld
akarsz-e forradalmat játszani?

7

amikor hároméves voltam
kertet játszottam
ástam ültettem locsoltam
és minden órában megnéztem
kinőtt-e már a petrezselyem
az ablak alatt
a kertet körbeszurkáltam fadarabkákkal
nehogy a hangyák és a rózsabogarak
kárt tegyenek az ültetvényben

8

ez szeredában volt ez a kerti játék
de arra már nem emlékszem
kinőtt-e végre a petrezselyem
csak a bábszínházra
amit később már nagyobbacsán
a veranda ablakában rendeztem
és amikor gyerekeim lettek
ugyanazokat a színdarabokat
adtam elő nekik az együtt készített
fakanál-bábukkal

9

nekem a versírás is játék
és amikor már nem lenne az
nem is lenne érdemes csinálni
egyszer megírtam faludynak
az összes györgy nevű barátomat
meg az írókat akiket szeretek
konrádot például
meg az apámat is
aki nem volt ugyan író
de györgy volt ő is
és remekül fényképezett

10

most pont a költő utcába igyekszem
ez is egy játék
hogy szombathy pont április 11-re
időzítette a kiállítását
és pont ebbe az utcába

11

szigliget befogadott
ezen én váltig csodálkozom
ülök az esterházy-kastélyban
kinézek az ősfás parkra
a vörös tapétás szoba ablakából
és azt játszom ez itt genf
a route de malagnou cent vingt-cinq
és mindjárt megjelenik elena és a kertész

12

vajon az álom játék vagy valóság?
itt már harmadik napja esik
a balaton egybeér az éggel
és nem látszik hol végződik
az egyik hol kezdődik a másik
én meg azt álmodtam hajnal előtt
hogy kint ragyogó napsütés van

13

a babázás kiskoromban a lányok
kedvenc játéka volt
szabtam varrtam én is
bíró ilonka nénihez szaladgáltam
rongyért – így hívtuk a szabáskor leesett
anyagot a babákat óvodába vittük
tartottunk nekik iskolai órákat
és gyógyítottuk mert természetesen
meg is betegedtek
tizennégy éves voltam amikor
az utolsó babát kisírtam édesanyámtól
gyarmati tamásról neveztem el

rövidre vágtam a baba haját
és fiúruhába bujtattam
aztán már nem is érdekelt
elajándékoztam
egy nálam kisebb lánykának
tamás pedig később mégse engem
páger lányát vette feleségül

14
összeszedegetem
gyermekkorom szavait
ez is egy játék
verset írok belőlük
ler бүтү csihány
potyoló lapító
szilke facska
ágyika vetreце

15
franciául is tudok olyan szavakat
amelyeket már senki sem ért
az egyetemen Corneille és Racine
drámáit is ki kellett szótároznunk
amikor először voltam Franciaországban
azt mondták úgy beszélék
mint egy színpadi hős

16
anyukám is játszik velem
azt játssza kicsi baba
etetem itatom nyitja a száját
nem ízlik kiköpi
aztán csak nevetünk
százhárom éves
sír nevet

17
rossz evő voltam meg a húgom is
esténként hogy a kakaót megigyuk
anyukám árnyjátékot játszott a falon
idd meg a kakaót mondta mert ha nem
jön a tömőkéz megtöm
igya meg ő mondtuk kórusban
de azért megittuk
és utána következett a mese

18
az árnyjátékot szerettük
olyan volt mint a bábszínház
apánk tudott mindenféle állatot a kezével
meg fákat is és utánozta a hangjukat
fúj a szél sűű sűű béget a bárány beee

19
volt rollerünk nekem piros Évának kék
elengedtek rollerezni a másik utcába
a mi járdánk göröngyös volt
ott nem lehetett

20
kupán nagyapánk nagy kártyás volt
megtanított máriásozni
még hétéves koromban
de mire felnőttem elfelejtettem
nagyapám is meghalt

21
vajon a halál felfogható játékként?

Kabai Zoltán

Kézapa

Kabai Zoltán

Nem emlékszem,
hogy apám valaha is
megölelt volna.
Nem emlékszem,
hogy megöleltem volna.
Talán utoljára akkor,
amikor a nyakába
kapaszkodtam,
hogy a hátán
vigyen át a Hernádon.

Tekintély volt otthon,
hangerő és széles tenyér.
Nem emlékszem pontosan,
honnan volt a félelem bennem.
De azt tudom, hogy rettegtem
az alkoholtól. Pedig semmi
rendszer nem volt benne. De
pontosan tudtam, milyen
tompák a mozdulatok egy
és két sör után.

Elmentem inkább olvasni,
nem akartam hallani,
ahogy az anyukám
számomkér, inkább
hallgattam Old Shatterhand
lövéseit az erdőben.

Szegények voltunk,
nem tudtam, anyám
a keveset féltette-e,
vagy a sokat. Három fiú
akkor is sok volt.

Nem tudom, apám
beszélt-e oroszul.
De emlékszem, amikor
a szovjet delegáció eljött
a gazdaság eredményeivel
megismerkedni, apám még
vodkagőzősen elmesélte,
mennyire tetszett a szovjet
elvtársnőknek, hogy ő
a falu bikája.

Nem tudom, hogyan
mondta, talán
Деревенский бык.

Nem emlékszem,
hogy bármikor intim
beszélgetést folytattunk volna,
lelki segítségért hozzá fordulni
lehetetlen volt.

A nagy tenyerére emlékszem,
ahogyan kiskoromban
elveszett a kezem benne.

A szemére emlékszem,
nem volt apaképe.

Az apja biztosan nem ölelte,
az anyjának ideje nem volt rá,
nyolc gyereket
nevelt egyedül.

Nem tudhatta, hogyan
kell apának lenni.

Nem tudom, milyen
egy jó apa.

Csak ölelem
a lányomat, a fiamat.

A Prae Kiadó könyvei

- Andrónyi Gabriella: My Hungarian Cookbook (2019)
 Cserháti Éva: A Sellő titka. A K.É.Z első esete (2019)
 Csutak Gabi: Csenedlet sárkánnyal (2017)
 Deres Kornélia: Képkalapács. Színház, technológia, intermedialitás (2016)
 Fekete I. Alfonz: A mosolygó zsonglór (2016)
 Fekete Richárd: Bányaaidó (2015)
 Gál Ferenc: Az élet sűrűjében (2015)
 Görömbölyi Dávid: Haverok, buli, Buddha (2019)
 Görömbölyi Dávid: Diplomata-útlevél a hátizsákban (2015)
 H. Nagy Péter: Alternatívák. A popkultúra kapcsolatrendszerei (2016)
 Hallgatás. Poétika, politika, performativitás (szerk. Fodor Péter – Kulcsár-Szabó Zoltán – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
 Horváth Benji: Az amnézia útja (2016)
 Horváth Márk – Lovász Ádám – Nemes Z. Mária: A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni (2019)
 Ijjas Tamás: Hipnózis (2015)
 Kele Fodor Ákos: Echolália (2017)
 L. Varga Péter: Más tartományok. Változatok fiktv és valós terekre (2019)
 Lapis József: Líra 2.0. Közelítések a kortárs magyar költészethez (2015)
 Lázár Bence András: Kezdődjön ezzel (2015)
 Lesi Zoltán: Magasugrás (2019)
 Mészöly Ágnes: Rókabérc, haláltúra (2018)
 Mohácsi János – Mohácsi István: Múltépítés, avagy meghalni könnyű, élni nehéz (2018)
 Mohai V. Lajos: Rózsa utca, retrospektív (2017)
 Molnár T. Eszter: A számozottak (2016)
- Molnár T. Eszter: Szabadesés (2017)
 Molnár T. Eszter: Teréz vagy a test emlékezete (2019)
 Nagy Kata: Inkognitóablak (2016)
 „Nincs vége. Ez a befejezés.” Tanulmányok Esterházy Péterről (szerk. Lőrincz Csongor – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
 Nyerges Gábor Ádám: Berendezkedés (2018)
 „Örök véget és örök kezdetet.” Tanulmányok Szabó Lőrincről (szerk. Kabdebó Lóránt – Kulcsár-Szabó Zoltán – L. Varga Péter – Palkó Gábor) (2019)
 P. Horváth Tamás: A Zsolnay (2019)
 P. Horváth Tamás: Tündérváros – Zsolnay Miklós titkos élete (2015)
 Papp-Zakor Ilka: Angyalvacsora (2015)
 Pintér Tibor: A harmónia tébolya (2019)
 R 25. a rendszerváltás után született generáció (szerk. Áfra János) (2015)
 Reaktív. Kísérleti drámaantológia (szerk. Deres Kornélia – Herczog Noémi) (2017)
 Szabó Attila: A valós színterei. Színház, közösség, műtelfeldolgozás (2019)
 Színház és társadalom (szerk. Deres Kornélia – Herczog Noémi) (2018)
 Tolvaj Zoltán: Fantomiker (2017)
 Toroczky András: A labirintusból haza (2015)
 Turbuly Lilla: Alkonykapcsoló (2018)
 Turi Márton: Rejtekkutak a pusztaságban. Írások a huszadik századi és kortárs orosz irodalomról (2016)
 Turista és zarándok. Esszék és tanulmányok Kemény Istvánról (szerk. Balajthy Ágnes – Borsik Miklós) (2016)
 Urbán Ákos: Egy helyben (2015)
 Zemlényi Attila: Csonthéj (2019)

Eddigi számaink

1999. 1-2. sci-fi	2006. 4. Bada Dada	2012. 3. Vagány históriák
2000. 1-2. (poszt)apokalipszis	2007. 1. Hífel-e iftent?	2012. 4. Gaiman
2000. 3-4. Peter Greenaway	2007. 2. biológiai sci-fi	2013. 1. Vagány históriák 2. – Költők szeretteikkel
2001. 1-2. cyberpunk	2007. 3. őszi zavarások 2006	2013. 2. Hans Ulrich Gumbrecht
2001. 3-4. számítógép	2007. 4. Vámpírismus	2013. 3. Hans Ulrich Gumbrecht 2.
2002. 1-2. média	2008. 1. Kocsmák	2013. 4. (cím nélkül)
2003. 1. fantasy	2008. 2. Mémek	2014. 1. JAK-tábor Szigligeten
2003. 2. varázslat	2008. 3. Kortárs magyar költészet	2014. 2. Fénypecázás
2003. 3. édes anyanyelvünk Weöres Sándor	2008. 4. Szentkuthy	2014. 3. Popkult
2003. 4. pszichoaktív nyelvszerek	2009. 1. Patrioska	2014. 4. Friedrich Kittler
2004. 1. horror	2009. 2. Generation X	2015. 1. Gaga
2004. 2. Bret Easton Ellis	2009. 3. Japán	2016. 1. Kartográfia
2004. 3. devla	2009. 4. Japán médiumok	2016. 2. Giger
2004. 4. Amerika	2010. 1. Pynchon	2016. 3. Zaj
2005. 1. magyar sci-fi	2010. 2. Kosztolányi	2016. 4. Rosa
2005. 2. tetszetek volna forradalmat csinálni	2010. 3. Észtország	2017. 1. Antropocén
2005. 3. pop history	2010. 4. e	2017. 2. Trónok harca
2005. 4. obszcén középkor	2011. 1. Dark Fantasy	2017. 3. Líratéchnikák
2006. 1. Hajas Tibor	2011. 2. Budapest	2017. 4. Poptechnika
2006. 2. GameZone	2011. 3. Párhuzamos univerzumok	2018. 1. Biopoétika
2006. 3. Pop-szöveg	2011. 4. Hálózatok	2018. 2. Hallgatás
	2012. 1. Adaptációk	2018. 3. Jelenlét
	2012. 2. Könyvtrailer	2018. 4. Metszetek

Prae irodalmi folyóirat – Megjelenik évente négyszer

<http://www.prae.hu>

Főszerkesztő: L. Varga Péter (kultikus@gmail.com)

Szerkesztők: H. Nagy Péter tudományos szerkesztő (h.nagyp@gmail.com)

Lapis József szépirodalom (lapisjosef@gmail.com),

Szerkesztőbizottság: Balogh Endre, Pál Dániel Levente

Korábbi szerkesztőink: Barta András, Máté Adél, Mezei Gábor, Pollágh Péter,

Ruttay Veron (vers és próza); Sopotnik Zoltán (próza); Vaskó Péter

(középkor-reneszánsz-kora újkor); Kő Boldizsár (kép); Köves Gergely;

Vécsei Márton, Molnár Zsolt (borító); Fodor János (web)

A szerkesztőség levélcíme:

2092 Budakeszi, Rákóczi u. 103.

Telefon: (20) 310 25 40

Hirdetésfelvétel: 31 562 31 vagy (20) 310 25 40

Kiadja a Palimpszeszt Kulturális Alapítvány

Felelős kiadó: a kuratórium elnöke

Levélcím: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/c

Layout és nyomdai előkészítés: Székelyhidi Zsolt (szekelyhidizso@gmail.com)

Borítótér: Bihari Eszter

Nyomdai munkálatok: Konturs Nyomdaipari Kft.

Web: PRAE.HU Kft.

ISSN 1585-5112

A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza.

A megjelenést a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

Nemzeti Kulturális Alap